

Van Kirkham naar Krakau

W.W. Cottam (1921 - 2008)

Verslag van Bill Cottam, navigator van *Lancaster* Mk. III JA702 GT-Z,
die op 30 januari 1944 in de Noordoostpolder bij Tollebeek neerkwam.

Bron: Teunis "PATS" Schuurman via familie Cottam.
Vertaling en bewerking: redactie tijdschrift "Rondom Schokland"
(Leen van Duivenboden en Hans Hollestelle)

Dankwoord

Ik wil graag mijn familie bedanken die me bemoedigd en geassisteerd hebben om dit verslag over deze lang vervlogen dagen op te schrijven.

Ik wil met name bedanken:

Caroline, die me het ultimatum had gesteld dat het verhaal op Kerstmis 2000 af moest zijn.

Victor, voor zijn inspanningen om op zijn computer beeldmateriaal te bewerken.

Roger, voor de enorme hoeveelheid tijd die hij stak in het herschrijven en verbeteren van mijn oorspronkelijke tekst.

Janet, die gezorgd heeft voor het printen van het eindresultaat en die aandrong dat als ik het niet voor mijn kinderen opschreef, dat ik het dan toch voor mijn kleinkinderen moest opschrijven.

En tenslotte niet Edith die aan de bron van dit verhaal staat omdat ze me aanspoorde een tekstverwerker aan te schaffen.

Van Kirkham naar Krakau

In het leger – Acties – Krijgsgevangen – Bevrijd

Belevenissen van een gewone vliegenier
tijdens de Tweede Wereldoorlog

William Winston Cottam

December 2000

Dit verslag van mijn ervaringen tijdens de Tweede Wereldoorlog
is opgedragen aan mijn kleinkinderen in de hoop
dat zij zich bewust zullen zijn dat oorlog geen glorieus avontuur is,
maar voor mensen veel leed en ontberingen betekent.

In de vurige hoop dat zij zo iets nooit hoeven meemaken.

*Het oorlogsmonument
in Marknesse ter
nagedachtenis aan
de op 30 januari
1944 omgekomen
bemanningsleden van
Lancaster JA702.
Op ditzelfde
monument worden
ook de omgekomen
bemanningsleden
herdacht van Wellington
R1757 die op 12 oktober
1941 neerstortte langs
de Baarloseweg in de
Noordoostpolder.
In 2019 werd door
onderzoek van Teunis
"PATS" Schuurman
bekend dat de Lancaster
JA702 bij Tollebeek is
neergekomen.*

Inleiding

Hans Hollestelle

Wat overkwam de bemanning van vliegtuigen die in de Tweede Wereldoorlog neerkwamen in de Noordoostpolder? Soms kon er een noodlanding worden gemaakt in de blubber van de nog droogvallende polder. Anderen overleefden het als ze zich op tijd met hun parachute in veiligheid konden brengen. Een flink aantal vonden er echter hun dood.

Dit verhaal is in het jaar 2000 opgeschreven door de navigator Bill Cottam van *Lancaster* Mk.III JA702 GT-Z "Z for Zebra" die op 30 januari 1944 neerstortte bij Tollebeek in de Noordoostpolder. Het toestel was op weg terug naar Engeland na een bombardementsvlucht boven Berlijn maar werd in de lucht beschoten en geraakt door de Duitse *Messerschmitt* Bf-110 nachtjager van *Oberleutnant* Hans-Heinz Augenstein van 7./NJG1 (*Nacht Jager Gruppe 1*). Na een duikvlucht kon de Nieuw-Zeelandse gezagvoerder en piloot Jack Rule het toestel kort weer onder controle krijgen, maar hij had nog niet het bevel gegeven om het toestel per parachute te verlaten of het brak in de lucht in tweeën.

Navigator Bill Cottam en de boordwerktuigkundige Paddy Coyne, die hun werkplek hadden op de plek waar het toestel in tweeën brak, werden de lucht in geslingerd maar konden zich dankzij hun parachute redden. De rest van de bemanning had geen schijn van kans om nog uit de helften van het vallende vliegtuig te komen. De resten van het toestel stortten iets ten noorden van het huidige Tollebeek neer. De bemanning ligt sindsdien in Vollenhove begraven.

Op het propeller-monument in Marknesse wordt de gesneuvelde bemanning van twee vliegtuigen herdacht. Een *Wellington* Mk.Ic R1757 DX-X die op 12 oktober 1941 neerstortte langs de Baarloseweg en de hier beschreven *Lancaster* Mk.III JA702 GT-Z "Z for Zebra" die op 30 januari 1944 neerkwam bij Tollebeek.

Bill Cottam was navigator bij het 156^e *squadron Pathfinders* (verkenner) die vlogen vanaf vliegveld Warboys in Cambridgeshire, Engeland. Hij was 23 jaar toen hij bij Tollebeek neerkwam met zijn parachute. Hij was 79 toen hij zijn verhaal "From Kirkham to Krakow" in 2000 opschreef. Zijn verhaal vertelt zijn omzwervingen van Kirkham, waar hij werd geboren tot Krakau in Polen, waar hij in krijgsgevangenschap kwam. Cottam overleed op 15 januari 2008 in St. Annes, Lancashire, Engeland op 86-jarige leeftijd.

Dit verhaal is eerder in 8 edities over 2 jaargangen in het cultuurhistorisch tijdschrift "Rondom Schokland" (edities 53-4 tot 55-3) gepubliceerd.

*Bill Cottam,
achterste rij, vierde
van rechts, tijdens
zijn opleiding tot
Navigator in 1943.
Bron: teunispats.nl*

De donkere wolken van oorlog

Bill Cottam

Tijdens augustus 1939 begonnen in Europa gebeurtenissen plaats te vinden, die verstrekkende gevolgen zouden hebben. De legers van het *Derde Rijk* werden gemobiliseerd en waren op weg naar de Duits-Poolse grens. Diplomatieke inspanningen om ervoor te zorgen dat het Duitse opperbevel zou stoppen kort voor het binnenvallen van het naburige Polen bleken niet te baten en het onvermijdelijke gebeurde. De Britse premier Neville Chamberlain, vertelde voor de radio aan het volk dat hij een ultimatum had afgegeven aan de Duitse bondskanselier *Herr* Hitler, dat tenzij hij zijn troepen niet voor zondag 3 september om 11:00 uur uit Polen zou terugtrekken er een staat van oorlog zou ontstaan tussen Groot-Brittannië en Duitsland. Op zondagmorgen zat de hele natie voor de radio om de uitzending van de premier te horen, samen met vier nog jonge mannen, die twaalf maanden daarvoor nog samen op de plaatselijke *Grammar School* hadden gezeten.

Oorlog

De vier vrienden, geboren en getogen in een klein stadje in Lancashire, zaten op die noodlottige zondagochtend in een plaatselijk café. Uitgerust met flesjes *Tizer*-frisdrank, wachtten ze op de radiotoespraak die om 11:00 uur zou komen. De meningen waren verdeeld over de uitkomst van het ultimatum aan Duitsland. De meningen, als

ik me goed herinner, waren gelijk verdeeld, twee dachten dat Duitsland zich terug zou trekken en de twee anderen dachten dat Duitsland het ultimatum zou negeren. Uit de radio in het café kwamen de diepe klanken van de klokken van de Big Ben die elf uur sloegen. In het café heerste een doodse stilte. Het was alsof de mensen stonden te wachten voor de engel Gabriël om zijn hoorn te laten klinken, ter aankondiging van het einde van de wereld.

Na wat leek op een eeuwigheid nadat de laatste slag van 11 had geklonken, kondigde een BBC-omroeper de minister-president aan. Tijdens de diepe stilte in dat café hoorden de vier jonge mannen de minister-president aankondigen dat het Duitse opperbevel had nagelaten om voor de voorgeschreven tijd te antwoorden op het ultimatum en was Groot-Brittannië dus nu effectief in oorlog met Duitsland. Er heerste nog stilte, terwijl de volle betekenis van deze dramatische boodschap langzaam doordrong tot de aanwezigen. Toen brak de stilte en begon iedereen tegelijk te praten.

Voor de vier jonge mannen waren de implicaties duidelijk. Hun vaderen vóór hen werden zo'n vijftienvintig jaar eerder in een vergelijkbare positie geplaatst en er was een gedenkteken in de stad met de namen van degenen die niet waren teruggekeerd uit het vorige conflict tussen dezelfde twee naties. Zouden onze namen de komende jaren

Bill Cottam werd geboren in Kirkham Lancashire in 1921. Na het volgen van de plaatselijke Grammar School begon hij een opleiding als veilingmeester en taxateur voordat hij in dienst trad van de RAF.

De foto is genomen op 14 augustus 1944 na zijn gevangenneming door de Duitsers. Bill Cottam schreef zijn verhaal op in 2000. Hij overleed op 15 januari 2008 in St. Annes, Lancashire, Engeland op 86-jarige leeftijd.

worden toegevoegd aan deze lijst van namen?

Ieder van ons kende wel iemand bij het leger die enkele dagen eerder was opgeroepen om zich te melden bij hun respectievelijke regiment. Na het verlaten van het café liepen we naar huis. Natuurlijk ging het gesprek over de militaire dienst, zouden we te zijner tijd worden opgeroepen. Van de vier dachten er twee dat ze zouden kiezen voor het leger, één sprak zijn voorkeur uit voor de marine en de vierde, ikzelf, gaf aan dat ik bij de *RAF* zou gaan als vlieger in de hoop om piloot te worden. Ik denk dat we allemaal beseften dat ons leven in de komende maanden aanzienlijk zou veranderen, maar we hadden op dat moment nog geen idee hoeveel. In de eerste paar weken na de oorlogsverklaring zagen we veranderingen in het leven van mensen die we nooit gedacht hadden te zien; burgers liepen over straat met hun gasmasker bij zich als voorzorgsmaatregel tegen een gasaanval en voertuigen met hun koplampen beperkt tot een smalle spleet in een hoes over de lamp. Straatlantaarns zijn gedooft om te verhinderen dat

vijandelijke vliegtuigen steden in de nacht kunnen zien. De afwezigheid van het geluid van kerkklokken die de zondagdiensten aankondigen en rantsoenering van voedsel, kleding en benzine. De inperking van openbaar en particulier vervoer. De spoorwegen vervoerden militair personeel over de gehele lengte en breedte van het land, militaire kampen werden opgericht vanwege de instroom van duizenden jonge mannen in uniform. Ondanks deze veranderingen, ging het leven door zoals voorheen, maar er was nu een groeiend gevoel van eenheid onder het volk als geheel.

De vier jonge mannen hebben zich uiteindelijk ook opgegeven zoals de duizenden anderen die hun huis en familie verlieten en zich onderwierpen aan de massa die nu was gekleed in kaki, marine of blauw. De laatste van de vier die zijn thuis verliet was de aspirant piloot van de luchtmacht.

In militaire dienst

De registratie vond in eerste instantie plaats in de lokale kerkzaal maar het duurde nog een paar weken voordat ik werd opgeroepen om een medisch

*Model van een
4-motorige
AVRO Lancaster
bommenwerper.
Het vliegtuig had
een bemanning van
zeven personen.
Het was de
bommenwerper met
de hoogste snelheid
en het grootste
laadvermogen
van de Tweede
Wereldoorlog in
Europa.
Bron:
4hdwallpapers.com*

onderzoek te ondergaan. Nadat ik een A1-klasse kreeg bij dit voorlopige medische onderzoek, moest ik nog een paar weken wachten voor ik mij moest melden bij de luchtmachtbasis Padgate voor een uitgebreider medisch onderzoek en intelligentietest. Dat onderzoek duurde twee dagen en ik had daar mijn eerste ervaring met het leven bij de RAF. Slapen in een hut met ongeveer 20 andere aspirant vliegers en in de rij staan voor de maaltijden. Wederom met goed gevolg afgelegd, kreeg ik een servicenummer, een kleine reversbadge en werd ik naar huis gestuurd om verdere instructies af te wachten. Eindelijk had de luchtmacht mij nodig en op tijd meldde ik mij voor dienst bij de ACRC [luchtmacht recruteringscentrum, red.] in St. Johns Wood in Londen.

Het kwartet was nu compleet; alle vier de jonge mannen waren nu onderdeel van de strijdkrachten en vele jaren zouden passeren voordat ze elkaar terug zouden zien, ouder, wijzer en met aanzienlijk meer ervaring.

Zoals ik al eerder heb verteld, werden de treinen voor het grootste deel gevuld door legerpersoneel. In de loop van mijn opleiding ben ik deelnemer aan deze reizen geworden op en neer door het land. Na mijn inwijding in Londen voor het leven bij de luchtmacht, ging mijn eerste reis naar Brighton voor meer basisopleiding alvorens geplaatst te worden bij de initiële vliegerstraining in St. Andrews in Schotland. Drie maanden later, nadat ik de cursus met succes had voltooid, kwam ik na een week verlof op

Braunstone in Leicestershire en begon daar mijn training om een *Tiger Moth* vliegtuig te leren vliegen. Helaas was mijn instructeur niet al te gecharmeerd van mijn landingen en dus was ik niet voorbestemd om het pilotenbrevet van de RAF te gaan dragen.

De volgende stop was in Manchester om te wachten om opnieuw ergens te worden ingedeeld. Na een paar weken in Heaton Park werd ik eindelijk heringedeeld als navigator. Ik vertrok uit Manchester en reisde verder, dit keer naar Shropshire, Bridgnorth om precies te zijn, om de kunst van het navigeren te leren of althans de theorie erachter, want dit was een volgende opleidingsplek. Hier werden we dieper ingewijd in de meteorologie, navigatie op de sterren, de draadloze- en Aldis-lamp communicatie en vooral de kunst van het uitzetten van een koers op een kaart onder veranderende windsnelheden, vijandelijke acties en alle andere belemmeringen die de instructeur maar kon bedenken. Ondanks al deze hindernissen moesten we precies boven het veronderstelde doel zien uit te komen en op het juiste tijdstip om vervolgens weer terug te keren naar de basis. Eventuele fouten werden voor de hele klas sterk bekritiseerd, tot schaamte van de betrokken navigator. Maar het werd allemaal gedaan voor een doel; er was geen ruimte voor fouten in de echte wereld van het operationele vliegen. Echter, het consumeren van het lokale brouwsel en het voetballen tegen teams uit de andere barakken was onderdeel van de lichtere kant van het leven.

Het 156^e Pathfinder Squadron van de Royal Air Force gelegerd op vliegveld Warboys in Cambridgeshire Engeland.

Bron:
www.156squadron.com

In opleiding

De volgende aanloophaven was Wigtown, in Kirkcubrightshire. Hier bij de AFU (*Advanced Flying Unit*) konden we alles in praktijk brengen wat we eerder hadden geleerd. De vliegtuigen waren *Avro Ansons*, restanten van de *RAF* in vredeestijd; tweemotorig, zeer luidruchtig en traag. Twee navigators in opleiding werden toegewezen aan een piloot en radioman, één om te navigeren op de heenweg, de andere om de terugkeer te leiden. Eindelijk was de grote dag aangebroken dat we voor de commandant mochten paraderen en als onze respectieve namen werden opgenoemd, naar voren mochten stappen om ons navigatorsbrevet en sergeantsstrepen in ontvangst te nemen. Met verlof naar huis gestuurd, wachtten we onze volgende uitzending naar een OTU (*Operational Training Unit*), in mijn geval naar Wymeswold in Leicestershire.

Voordat ik het deel van het verhaal vertel over de ramp die mij op 30 januari 1944 overkwam, kan het helpen om te begrijpen hoe de vele bommenwerper bemanningen uiteindelijk werden gevormd en hoe mensen uit zeer verschillende geledingen van de samenleving gesmeed werden tot een efficiënte eenheid.

Elk lid van de bemanning was zorgvuldig getraind gedurende een periode van enkele maanden. Zo kwamen er voortdurend piloten, navigators, radio-operators, kanonniers en bommenrichters aan bij een trainingsgroep. Elke bemanning leerde zijn eigen leden goed kennen, maar andere bemanningen bleven totale vreemden. Omdat de piloot gezagvoerder was van het vliegtuig, was het aan hem om de andere leden van zijn bemanning uit te kiezen. Hij zou bijvoorbeeld een navigator benaderen en hem vragen of hij al een

piloot had en, zo niet, zou hij hem vragen of hij zich zou willen aansluiten bij zijn bemanning. Wat voor soort aantrekking er was binnen deze methode van selectie weet ik niet, maar in alle gevallen waarvan ik me bewust ben, leverde het steeds een groep mannen op die direct bij elkaar pasten. Dus nadat er zo een bemanning was gevormd, startte de training als eenheid pas in alle ernst. Vluchten dwars over het land als opleiding voor de piloot en navigator. Bombardieren in de praktijk voor de bommenrichter en schietoefeningen voor de boordschutters. De marconist onderhield ondertussen met tussenpozen het radiocontact met de basis. Aan het einde van deze opleiding, werd een aantal bemanningen overgeplaatst naar conversieeenheden, Blyton in de buurt van Doncaster in ons geval. Dit was vooral van belang voor de piloot die nu vier motoren moest bedienen in plaats van twee en ook het vliegen met een veel grotere en krachtigere machine. In dit deel van de opleiding werden nog twee leden werden aan de bemanning toegevoegd, een boordwerktuigkundige en een tweede boordschutter. De eerste moest de piloot helpen bij het opstijgen en het landen en de andere om de geschutskoepel middenboven te bemannen. Tenslotte, toen dit deel van de training voorbij was, werd elk bemanningslid vervolgens geplaatst bij een operationeel *squadron*. De bemanning waarvan ik deel uitmaakte werd naar het 156^e *squadron* gestuurd, een *Pathfinder*-eenheid gestationeerd op vliegveld Warboys in Cambridgeshire.

Echt vliegen

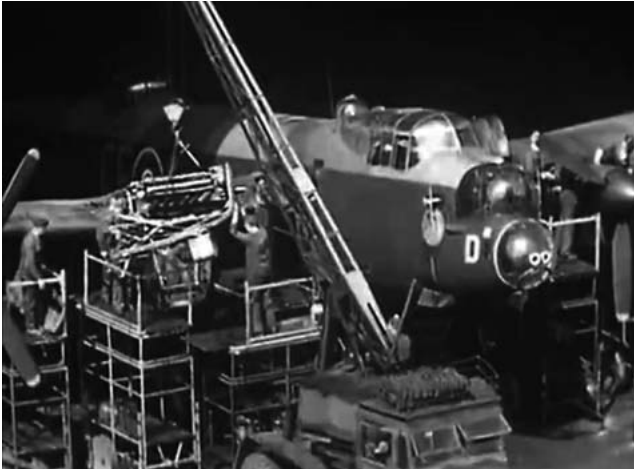
Elke nieuwe en onervaren bemanning die aankomt bij een operationeel *squadron* wordt toegewezen aan een onderdeel van het *squadron*, in

ons geval *C-Flight*. Echter, voordat we op een echte missie werden gestuurd, was het de gewoonte voor de piloot om eerst met een ervaren bemanning mee te vliegen als tweede piloot om zo vertrouwd te raken met de omstandigheden tijdens een daadwerkelijke aanvalsvlucht. Onze crew vormde daarop geen uitzondering en binnen een paar dagen woonde onze "chauffeur", zoals wij hem noemden, een *briefing* bij en ging hij vervolgens mee op een raid boven Duitsland. Intussen hing de rest van ons wat rond en wachtte op zijn terugkeer om te vertellen over hoe het was tijdens een aanval. We wachtten tevergeefs op zijn terugkeer; hij was een van de vele slachtoffers geworden. Op dat moment realiseerden we ons dat het operationele vliegen geen spel meer was maar een zeer serieuze aangelegenheid. Hoewel we slechts voor een paar weken samen een bemanning hadden gevormd, voelden we het verlies van onze gezagvoerder toch heel erg en we vroegen ons af wat de toekomst voor ons in petto had. De volgende ochtend kregen we de oproep om op het

kantoor van de commandant te komen. Daar werd ons verteld dat we zeven dagen verlof zouden krijgen en dat er intussen een nieuwe gezagvoerder zou worden gezocht om de plaats van onze vermiste vriend in te nemen. Toen we op verlof gingen, werd er druk gespeculeerd over wat er met ons zou gebeuren en of we zouden worden opgesplitst en ieder apart zou worden ingedeeld bij bemanningen die een vervanger nodig hadden. Bij terugkeer na ons verlof bleek dat we een nieuwe piloot zouden krijgen om onze nieuwe gezagvoerder te vervangen. Tot onze vreugde zouden we dus als bemanning bijeen blijven, wat we immers wilden. Uiteindelijk arriveerde hij, een eerste luitenant die al een reeks van missies op *Wellington* bommenwerpers achter de rug had en weer bij een operationeel *squadron* geplaatst werd na een tijdje instructeur te zijn geweest bij Moreton-in-the-Marsh. Met enige spanning ontmoetten we hem officieel. "Jock" Cairns was een Schot, bescheiden en rustig. Binnen 24 uur hadden we het gevoel dat hij altijd al deel van onze bemanning had

Geheel links op de foto Bill Cottam met de bemanning van piloot Jock Cairns. Bron:teunispats.nl

Beeld uit de documentaire Battle Stations: Lancaster Bomber - Target Germany met veel authentiek filmmateriaal uit de Tweede Wereldoorlog over de nachtelijke bombardementsvluchten op Duitsland door de Royal Air Force. De film staat in zijn geheel op YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=4iua49gCA6A>

uitgemaakt. Dus waren we nu weer compleet in de volgende samenstelling:

- Eerste luitenant Jock Cairns: piloot
- Sergeant Bill Cottam: navigator
- Sergeant Jack Haywood (RCAF*): bommenrichter
- Sergeant Charlie Morris: radio-operator
- Sergeant Harry Martin: boord-werktuigkundige
- Sergeant Bill Basker: bovenschutter
- Sergeant Ted Sutton: staartschutter (* Jack Haywood, een Amerikaan uit Philadelphia, oorspronkelijk lid van de *Royal Canadian Air Force*, die vervolgens in 1943 overgeplaatst werd naar de Amerikaanse 8^e Luchtmacht, maar bij de *RAF* bleef vliegen.)

Lancaster "T for Tommy"

Onze eerste missie moest een paar dagen worden uitgesteld omdat onze nieuwe gezagvoerder geen idee van onze individuele capaciteiten had en dus moesten we nogmaals oefenvluchten maken, zodat de piloot voor zichzelf kon beoordelen of we aan alle normen voldeden, in het bijzonder met betrekking tot de bekwaamheid van zijn navigator. Boven het Verenigd Koninkrijk rondvliegen, zij het in het donker, was niet hetzelfde als je weg vinden boven vijandelijk gebied. Ik ben

blij dat ik kon zeggen dat hij na drie uitgebreide vluchten blijkbaar tevreden was en dat de tijd gekomen was voor onze eerste tocht.

Toen kwam de dag dat de *Lancaster ND380 "T for Tommy"* van *C-Flight* werd opgenomen op het planbord. De *briefing* vond plaats om 18:00 uur, terwijl de start om 20:00 uur gepland stond. Toen de *briefing* en het vliegplan waren afgerond, werden de weersvoorspellingen bekeken. Het doel was Leipzig, een vlucht van ongeveer vijf uur.

Toen de tijd van vertrek eindelijk gekomen was, nam onze *skipper* zijn plaats in de rij vliegtuigen in, samen met de rest van het eskader. Elk vliegtuig dat het begin van de landingsbaan bereikte en het groene licht kreeg, draaide de motoren open en als het 't gewenste punt op de landingsbaan bereikte, werden de remmen losgegooid en was er een *Lancaster "T for Tommy"* onderweg. We klommen tot ongeveer 8000 voet, zetten koers richting Leipzig en staken de Engelse kust over de Noordzee tot we weer land zagen bij de Nederlandse kust boven het eiland Texel. Bij het vallen van de duisternis, verdwenen de andere begeleidende vliegtuigen uit het zicht en alleen de turbulentie, veroorzaakt door de nabijheid van andere vliegtuigen, verzekerde ons dat we niet alleen waren in de duistere wereld buiten het vliegtuig. Omdat we een beginnende bemanning waren, droegen we de normale bommenlast plus de groene vuurpijlen, die op het doel gedropt moesten worden als vervolg op de rode markeringen die door de eerste golf vliegtuigen boven het doel waren afgegooid. Boven het doel aangekomen nam de bommenrichter de controle van het vliegtuig over om de piloot naar het richtpunt te leiden en moest hij tegelijk zijn bommen op scherp zetten voordat

ze konden worden afgeworpen. In deze fase vloog de piloot een rechte en vlakke koers met instructies van de bommenrichter om kleine aanpassingen naar rechts of links te maken om het vliegtuig recht boven het doel te krijgen. Tot slot, met de opdracht de bomdeuren te openen, werd de knop voor het afwerpen van de bommen ingedrukt en klonk de schreeuw van de bommenrichter: "bommen los". Er werd in een scherpe bocht van het doel weggedraaid en koers gezet naar huis. Deze paar minuten vormden een korte adempauze voor mij als navigator en ik nam de gelegenheid om even uit de navigatiekoepel te kijken om te zien wat er gaande was. Rode en groene doel-indicatoren gemengd met door brandbommen gemaakte branden en de heldere flitsen van zware explosieven wekten de indruk dat men naar beneden in de diepten van de hel keek...

Nadat we het doel weer hadden verlaten, richtten we ons nu op een veilige terugkeer naar de basis. De boordschutters werden eraan herinnerd om scherp uit te kijken naar vijandelijke nachtjagers, maar afgezien van het zien van enkele stukken luchtafweergeschut verliep de terugkeer naar de basis zonder bijzonderheden. Toch waren we allemaal opgelucht om de banden op de startbaan te horen piepen toen het vliegtuig landde. Het is moeilijk om je na al die jaren te herinneren met welk gevoel we uit ons toestel klonnen en beseften dat we een missie hadden volbracht zonder een noemenswaardig incident. Helaas zou het niet zo blijven.

Naar Berlijn

Nadat we één missie succesvol hadden afgerond, zaten we al snel weer aan boord. Dit keer was Berlijn het doelwit. De *briefing*, een maaltijd en daarna werd de bemanning per bus

naar het verzamelpunt gebracht om nog wat te roken en waar de piloot het vliegtuig voor de start controleerde. Met iedereen aan boord en de laatste controles voltooid, werden de motoren gestart en wederom taxieden we het vliegveld op en namen plaats in de rij voor de start. Eenmaal in de lucht cirkelden we boven het vliegveld om hoogte te winnen. Vervolgens zetten we koers om wederom over de Noordzee en Holland rechtstreeks op Berlijn af te gaan. Opnieuw verliep de reis rustig en werd de missie voltooid. Ook onze vlucht terug naar de basis verliep zonder verdere incidenten. Maar we zouden al snel ontgoocheld raken. Wederom was Berlijn het doelwit en hoewel we de bommen weer goed op die inmiddels veel beschadigde stad kwijt konden en alweer op de weg terug waren, bleken onze problemen nog te moeten beginnen. Hier wil ik even uitleggen dat de hele bemanning boven een hoogte van 10.000 voet zuurstof toegediend kreeg om te kunnen ademen. Elk bemanningslid had zijn eigen zuurstof-aansluitpunt, dat uit een type bajonetverbinding bestond die met de flexibele slang was aangesloten aan het gezichtsmasker. Om een reden die ik niet kan verklaren,

Koningin Elizabeth bezoekt het 156^e squadron op vliegveld Warboys in 1944. Bron: www.wikimedia.org

raakte de verbinding van mijn masker ontkoppeld, waardoor ik dusdanig door zuurstofgebrek werd beïnvloed dat ik fouten ging maken in de koerscorrecties die ik aan de piloot doorgaf die er niet om logen, maar naar mijn eigen mening was ik volkomen zeker dat ze correct waren. Het vertrouwen in de aanwijzingen van de navigator over koerswijzigingen was zo groot dat ze zonder verdere vragen werden uitgevoerd.

Door de luchtafweer

Plotseling brak de hel los. We werden totaal ingesloten door zeer zwaar luchtafweergeschut, zo zelfs dat je scherven kon horen als ze de romp raakten. Nu trad de ervaring van onze gezagvoerder op de voorgrond, waarbij hij een woeste uitwijkmanoeuvre uitvoerde en de vier Merlin motoren volgas liet brullen. Die *Lancaster* moet gedacht hebben dat hij een *Spitfire* was op de manier waarop hij door de lucht vloog. Gelukkig ontsnapten we dankzij de inspanningen van onze *skipper* uit het spervuur van luchtafweergeschut en waren we al snel buiten bereik. Toch hadden we blijkbaar meer schade opgelopen dan we beseften omdat onze radar, gyrokompas en andere elektrische apparatuur niet meer werkten. Daarom moesten we

vertrouwen op het magnetische kompas voor onze koersbepaling. Vliegend op een koers van 270 graden dreunde de machine verder in de hoop dat er een landingsplaats in Engeland gehaald zou worden. Ondertussen deed ik enkele verwoede pogingen te berekenen wat onze positie was, maar ik had geen idee waar ik in de fout gegaan was. De goden die op ons vliegeniers neerzien, moeten sympathie voor ons hebben opgevat die nacht want plotseling schreeuwde de *skipper* dat hij recht vooruit een knipperend licht kon zien. Alle vliegvelden in Engeland hadden een lichtbaken dat de code flitste van dat bepaalde vliegveld; we hadden vliegveld Middleton St. George gevonden. We waren boven land gekomen in het gebied rond Newcastle maar we hadden de Engelse kust bij Cromer moeten bereiken, ongeveer 170 mijl naar het zuiden. Met deze informatie was het een relatief eenvoudig om koers te zetten naar onze basis in Warboys, naar huis. Vanzelfsprekend was iedereen machtig opgelucht toen we eindelijk waren geland. Bij de *debriefing*, bleek dat we de laatsten waren ... Ik moet helaas toegeven dat ik veel leedvermaak en een aantal zeer bijtende opmerkingen van de bemanning over mij heen kreeg, maar men realiseerde zich goed dat het iedereen had kunnen overkomen. Eén zo'n ervaring was voor mij genoeg en ik nam me voor dat ik een dergelijke vergissing nooit meer zou maken. Inderdaad vroeg ik op latere vluchten altijd aan de marconist of hij de aansluiting van de zuurstofslang even wilde controleren om ervoor te zorgen dat ik deze fout niet zou herhalen. Naarmate de weken verstreken, raakten we meer en meer bedreven en werden operaties zonder ongewenste incidenten uitgevoerd en altijd naar Berlijn. Zo vaak zelfs dat het bekend stond als het "postrondje". Op één van

Beeld uit de documentaire Battle Stations: Lancaster Bomber - Target Germany met veel authentiek filmmateriaal uit de Tweede Wereldoorlog over de nachtelijke bombardementsvluchten op Duitsland door de Royal Air Force. De film staat in zijn geheel op YouTube: <https://www.youtube.com/watch?v=4iua49gCA6A>

deze tochten kwam er bij het naderen van de Friese eilanden plotseling een rauwe kreet over de intercom van de staartschutter; "skipper, mijn voeten staan in brand". Blijkbaar had het elektrisch verwarmde pak dat door de schutters werd gedragen een storing waardoor Ted Sutton wat "ongemak" te verduren kreeg. Uiteraard konden we de reis niet verder voortzetten en hadden we geen andere keuze dan de missie af te breken en terug te keren naar de basis.

Maar voordat we konden landen, moesten we onze lading bommen en lichtkogels boven zee overboord gooien, omdat we onze lading niet boven bezet gebied konden afwerpen. Dus, zo'n negentig minuten na het opstijgen waren we weer terug op vliegveld Warboys. Uiteraard moest er een geldige verklaring zijn voor onze terugkeer en de medische officier kon bevestigen dat Ted's voeten waren verschroeid en het binnenpak vertoonde ook een defect, dus alles was in orde. Dat was de enige keer dat ik betrokken was bij een mislukte aanval.

Januari 1944

Weer terug naar de gebruikelijke gang van zaken van het uitvoeren van de nachtvlucht-test (NFT) in de ochtend, de *briefing* laat in de middag, en een mooie verrassing; het doel dat werd aangegeven was Frankfurt, een relatief korte trip. Luid gejuich brak uit onder de verzamelde bemanningen. De andere vluchten, met zo nu en dan een uitzondering, was de vlucht heen en terug saai.

Omdat het bijna Kerstmis was, rekenden we erop dat we wel verlof zouden krijgen. Zouden we geluk hebben en Kerstmis thuis kunnen doorbrengen? En jawel, we kregen zeven dagen verlof maar moesten op de 30^e december terug zijn. Na verlof teruggekeerd bij het *squadron*, bleken er geen missies te zijn en werd de Oudjaarsavond van 1943 op de gebruikelijke wijze gevierd, maar binnen de muren van de kazerne. Het was 1 januari 1944 en toen ik opstond voelde ik me niet zo goed, maar ik nam aan dat dit kwam door de festiviteiten van de vorige nacht,

*Landende Lancasters
boven Engeland.
Bron: www.lancaster-archive.com*

Lancaster
bommenwerper.
Bron: ww2images.
blogspot.nl

maar naarmate de dag vorderde begon ik me steeds slechter te voelen. Bij de *briefing* en het in de eetzaal wachten op onze maaltijd was ik niet in staat om het warm te krijgen, ondanks dat ik bij de haard was gekropen. De andere bemanningsleden moeten zich hebben gerealiseerd dat ik niet 100% fit was en wilden dat ik me ziek zou melden, maar ik verzekerde hen dat ik in orde was en geschikt was om te vliegen. Wie de beslissing nam, weet ik niet, maar de gezagvoerder verscheen, wierp een blik op mij en belde onmiddellijk de medische officier en vertelde dat hij zijn navigator naar de ziekenboeg zou sturen. Daar werd ik opgewacht door een verpleegster die me meenam naar de medische officier en voordat ik het wist, lag ik in bed en werd me meegedeeld dat ik amandelontsteking had en zou worden overgedragen aan het RAF-ziekenhuis in Ely. Ondertussen had mijn bemanning een andere, voor mij onbekende, navigator toegewezen gekregen en waren nog maar eens naar Berlijn vertrokken. Mijn verblijf in het ziekenhuis duurde tien dagen, en werd gevuld met regelmatige doses van een soort van medicijn en frequent gorgelen met, ik neem aan TCP of iets dergelijks.

Eenmaal uit het ziekenhuis, meldde ik me terug bij mijn *squadron* op vliegveld Warboys en na aankomst liep ik naar de hut waarin wij waren ingekwartierd, samen met een andere bemanning van *C-Flight*, alleen maar om deze helemaal leeg aan te treffen, zelfs van al haar dekens ontdaan. Ik denk dat op dat moment de waarheid tot me doordrong. Tijdens mijn ziekenhuisopname, was mijn bemanning gewoon het zoveelste vliegtuig geworden dat niet was teruggekeerd. Vanaf die dag heb ik me vaak gerealiseerd dat het dankzij mijn aanval van ontstoken amandelen was geweest anders zou ik hetzelfde lot zijn ondergaan of was het gemeenschappelijke bijgeloof uitgekomen dat een buitenstaander in een bemanning ongeluk afroept. Ik kwam er eerder dan ik kon beseffen achter de waarheid rond dit bijgeloof, maar meer van dat later.

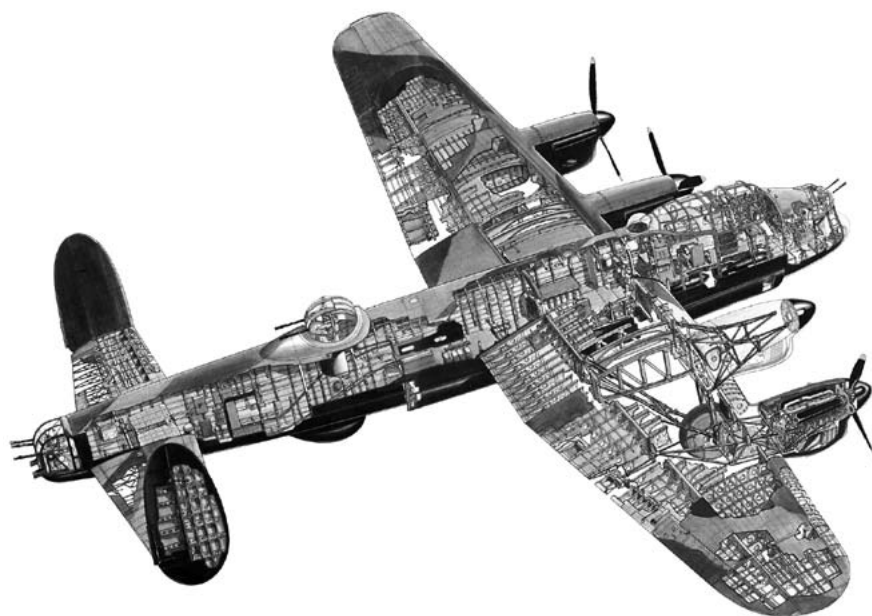
Over naar *Lancaster "Z for Zebra"*

Na zeven dagen ziekteverlof, meldde ik mij terug op vliegveld Warboys. In een gesprek met de commandant werd mij medegedeeld dat er binnenkort een nieuwe bemanning

zou aankomen en ik zou hun nieuwe navigator zijn, maar in de tussentijd kon ik nog wat tijd doorbrengen in de navigatie-simulator om mijn vaardigheden scherp te houden, om het zo te zeggen. De simulator was een duivels ding. Er werd voor de navigator eigenlijk een operationele vlucht nagebootst, maar de man achter het bedieningspaneel kon onverwachte problemen introduceren naar eigen wil en er moesten instructies gegeven worden aan de zogenaamde piloot om de koers te corrigeren die te wijten was aan windveranderingen, hetzij in snelheid of richting en om te berekenen of de ETA (geschatte aankomsttijd) boven het doel als gevolg van deze veranderingen eerder of later dan de oorspronkelijke tijd zou zijn en we moesten de piloot vertellen om óf zijn luchtsnelheid te verhogen óf te verlagen afhankelijk van de afstand tot het doel. Hoe graag ik zou de rollen eens omdraaien met de man achter de knoppen, maar dat mocht niet zo zijn. Op mijn derde dag terug bij het *squadron*, werd ik benaderd door de gezagvoerder van *Lancaster*

"*Z for Zebra*". Het bleek dat de navigator van zijn bemanning leed aan bindvliesontsteking en dat de bemanning al voor meerdere dagen niet op een operationele missie was geweest. Het gevolg van deze vraag was dat als de vlucht commandant het toeliet, ik met W.O. Rule en zijn bemanning zou gaan vliegen tot zijn eigen navigator weer beter was of totdat mijn nieuwe bemanning aan was gekomen.

De volgende dag werd er bekend dat er die nacht missies zouden worden gevlogen. Zoals gebruikelijk was, voerde elke bemanning met het eigen vliegtuig een korte nachtvlucht test uit om te controleren of alles, inclusief de vier Rolls-Royce *Merlin* motoren maximaal vermogen leverden. Ieder bemanningslid deed ook nog zijn eigen controles. De laatste test werd uitgevoerd door de piloot bijgestaan door de boordwerktuigkundige en dit was door steeds een motor uit te zetten totdat het vliegtuig slechts op één motor vloog. Na deze controle zouden de motoren opnieuw worden gestart en weer in gebruik genomen. Echter,

*Opengewerkt
model van een
AVRO Lancaster
bommenwerper.
Bron:
www.pa474.co.uk/*

Het 156e Pathfinder
squadron van de
Royal Air Force
was gelegerd op
vliegveld Warboys
in Cambridgeshire
Engeland.
Bron:
www.156squadron.com.

ondanks de inspanningen van zowel de piloot en als de boordwerktuigkundige weigerden de drie motoren om op te starten. De *Lancaster* was ontworpen om in een noodsituatie maar op één motor te vliegen, maar ditmaal begonnen we snel hoogte te verliezen en met niet veel hoogte over kondigde de *skipper* via de radio een noodlanding aan door de hachelijke situatie van dat moment. Bovenop dit probleem bleek dat het landingsgestel welliswaar naar beneden was gekomen, maar dat het niet in een vergrendelde positie was gekomen. Daarom besloot de *skipper* te landen op het gras van het vliegveld naast de landingsbaan en dat het een buiklanding zou worden.

Noodlanding

Wij, de rest van de bemanning, namen onze crash-landing posities in en wachtten op de klap. Het lijkt een sterk verhaal, maar om onbekende redenen ging opeens het groene licht aan dat het landingsgestel eindelijk toch was vergrendeld en we maakten een prima landing. Maar we waren er nog niet uit want de remmen van het toestel bleken niet te werken en *Lancaster* "Z for Zebra" denderde over het gras met een snelheid van 90 knopen, of daaromtrent. Niet in staat te stoppen, reed het vliegtuig door de omheining van de vliegbasis en begroef haar neus in een omgeploegd veld, haar staart naar de hemel wijzend. Gelukkig raakte

er niemand gewond. Het vliegtuig raakte omringd door brandweer, ambulances, grondpersoneel, de onderhouds-officier, de commandant en verder iedereen die maar in de buurt kon komen, leek het. De uitkomst van deze kleine tegenslag was dat we de nachtvlucht-test helemaal opnieuw moesten herhalen in het reservevliegtuig. Deze keer waren er geen incidenten en waren we klaar om deel te nemen aan de missie van de komende nacht.

Dit was mijn eerste reis met deze bemanning als nieuweling, en ik moet bekennen dat ik mijn twijfels had geuit over het bijgeloof rond vliegen met een nieuweling en over de vraag of het wel een voorvalloze tocht zou blijven. Mijn vrees was echter ongegrond. We maakten de reis naar het doel Berlijn en kwamen weer veilig thuis. Er werden gedurende de dagen erna nog drie vluchten met deze bemanning gemaakt, allemaal zonder noemenswaardige voorvallen en allemaal naar die veel bestookte stad, Berlijn. Het is geweldig om terug te kijken na al die jaren en te beseffen dat ik slechts bij twee gelegenheden op andere Duitse doelen dan Berlijn heb gevlogen. De inwoners van die stad moeten absoluut zijn verpletterd onder de voortdurende aandacht die ze ontvingen van de *RAF* tijdens de wintermaanden van 1943 op 1944.

Op 30 januari 1944 werd het 156^e *squadron* nogmaals opgeroepen om de aanvallen tegen het *Derde Rijk* voort te zetten. Het waren de gebruikelijke handelingen op de ochtend voor een missie, nachtvlucht-testen, *briefing* rond 17:00 uur en het opstijgen stond gepland voor 20:00 uur. Inmiddels leek het bijna vanzelfsprekend om met deze bemanning te vliegen. Opgesteld voor het opstijgen en wachtend op het groene licht van de verkeerstoren, hield de gezagvoerder het vliegtuig op de rem. Hij voerde de motoren op tot het gewenste toerental, liet de remmen los en opnieuw begonnen we snelheid te verzamelen over de landingsbaan, met de gebruikelijke toeschouwers die opgesteld stonden en zwaaiden als we passeerden. Eenmaal in de lucht, klommen we boven het vliegveld om hoogte te winnen voordat we uiteraard weer richting Berlijn gingen. Drenend door de nacht, schijnbaar helemaal alleen, naderden we de Nederlandse kust en de *skipper* gaf zijn gebruikelijke waarschuwing aan de boordschutters om op te letten voor nachtjagers. Afgezien van de instructies van de navigator aan de piloot voor de koerswijzigingen, en de vraag aan de kanonniërs om op te tekenen van vijandelijke activiteit in de lucht te letten, werd er tussen de bemanning nauwelijks gesproken.

Bij het naderen van het doel nam de bommenrichter zijn positie in de neus van het vliegtuig in en gaf instructies aan de piloot om het aanvliegen naar het doel te beginnen voor het afgooien van de bommen. Dit was mijn kans om opnieuw even een kijkje naar buiten te nemen naar wat er gaande was, omdat ik sinds de start gebogen over mijn kaart had doorgebracht om ons op koers te houden. Bij deze gelegenheid, bevonden we ons vooraan in de aanval en de aanblik naar beneden

was welliswaar indrukwekkend, maar niet heel spectaculair omdat de aanval nog maar net was begonnen en alleen de eerste paar vliegtuigen hun bommen hadden laten vallen. Toch lag het beneden op de grond bezaaid met rode en groene doelindicatoren om het overgrote deel van de bommenwerpers na ons te helpen hun bommen nauwkeuriger op het doel te laten vallen. Na de inmiddels bekende kreet "bommen los" gevolgd door een scherpe bocht weg van het doel, gingen we weer huiswaarts. Het gaf me altijd veel voldoening het doel op de aangewezen tijd te hebben bereikt. Zo spoedden we ons door de nacht terug naar onze basis met verder geen gedachten behalve dan aan de spek en eieren die op ons stonden te wachten na de *debriefing*.

Ik had net doorgegeven aan de gezagvoerder dat we binnen vijf minuten het vasteland boven Nederland weer zouden verlaten. Ik had het nog niet gezegd of we hoorden een onderdrukte schreeuw waarna het vliegtuig plots overging over in een steile duik. We waren aangevallen door een vijandelijk vliegtuig en flink beschadigd. Het lukte de *Captain* niet om het toestel uit de steile duik

Plaquette bij de ingang van vliegveld Warboys in Cambridgeshire de thuisbasis van het 156^e Pathfinder squadron van de Royal Air Force
Bron:
www.156squadron.com

*Crew zittend op
een tweetons
High Capacity
'Cookie' (1943).*

*Vlnr: Ted Shorter,
Alan Race,
Jock Sloan,
Jack Rule,
Kenneth Ball (?),
Charlie Evans en
Patrick Coyne.*

te halen en hij riep de hulp in van de boordmecanici en de bommenrichter om te helpen de stuurknuppel naar achteren te trekken. Gezamenlijk lukte het om de neus van het toestel weer op te trekken en het toestel won weer hoogte. Bijna direct daarop gaf de *Captain* opdracht het toestel te verlaten. Ik had de gewoonte aangeleerd op mijn parachute te gaan zitten tijdens een vlucht omdat het me wat meer hoogte gaf bij mijn werkplek als navigator. Binnen enkele tellen had ik hem vastgeklikt aan het harnas dat ik droeg. Daarna is het voor een aantal tellen onduidelijk wat er precies gebeurd is. Mijn eerstvolgende bewuste gedachte was dat ik me in een regenbui bevond; ik voelde de regen

op mijn gezicht en ik lag op mijn rug waarop ik me realiseerde me dat ik uit het vliegtuig door de lucht richting aarde viel. Krijgt een mens speciale krachten als zijn leven in gevaar is? Ik geloof daar echt in want ik pakte heel kalm de lus om mijn parachute te openen en trok er aan. De parachute opende zich en ik werd met een ruk omhoog getrokken waarna ik kalm hangend voor- en achteruit slingerde. Ik kon de grond onder mij niet zien en ik had geen idee hoe hoog ik nog boven de grond was, toen mijn voeten opens door het water sleepten. Toen raakte ik de grond. De parachute trok mij omver, plat op mijn buik. Nadat ik de parachute had platgetrokken en mijzelf ervan had bevrijd, stond ik op om te kijken waar ik was. Intussen hoorde ik in de lucht het sonore geluid van vliegtuigen op weg naar Engeland, terug naar huis. Opnieuw gebeurden er rare dingen met de geest in moeilijke tijden. Mijn eerste gedachten tijdens de belangrijke eerste paar minuten op de grond waren: "geen eieren met bacon vandaag" [bemanningen van vliegtuigen kregen na hun terugkomst van een missie altijd

*De werkplek van
de staartschutter
van een Lancaster
bommenwerper.*

*Dit was de plek
van staartschutter John
Sloan die de crash niet
overleefde en sindsdien
in Vollenhove begraven
ligt.*

een extra rijk ontbijt, red.]. Ik dacht nog verder niet na over de rest van de bemanning. Pas na een paar minuten gingen mijn gedachten naar mijn maten. Hadden zij het ook overleefd? Of was ik de enige gelukkige?

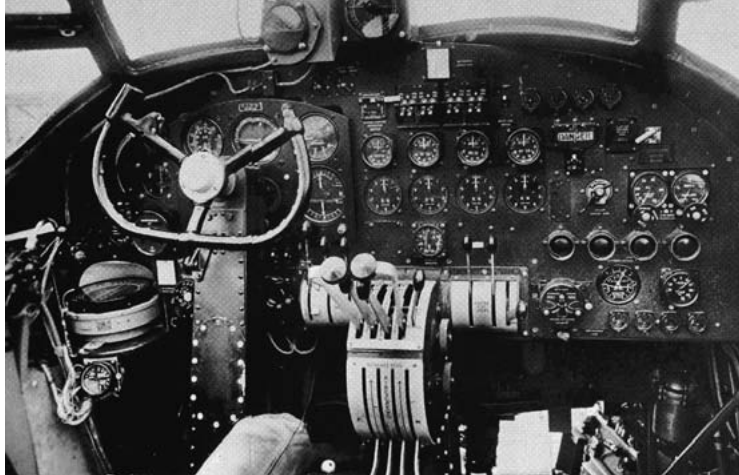
Vol met gaten

Om me heen was niets te zien, geen huis, boom of gebouw, van welke soort dan ook. Het drong tot me door dat ik in de Zuiderzee terecht gekomen was langs de Nederlandse kust. Wetende dat naar het westen alleen nog de Noordzee was moest ik naar het oosten of zuidoosten zien te gaan. Het duurde enige tijd voordat mijn ogen voldoende aan het duister gewend waren, maar alles wat ik kon onderscheiden was wat leek op een grote moddervlakte doorsneden door, wat op het eerste gezicht leek op kanalen.

Later pas bleek dat het drainagetochten waren geweest nadat ook duidelijk geworden was dat ik met mijn parachute in de Noordoostpolder terecht was gekomen, een gedeelte van de Zuiderzee dat werd drooggelegd en waarmee land werd teruggewonnen van de zee.

Ik keek omhoog naar de nachtelijke hemel en was dankbaar dat ze me hadden leren navigeren op de sterren, want door een opening in de wolken kon ik de Poolster lokaliseren. Ik hield de Poolster aan mijn linker zijde en begon door de modder te lopen in de hoop een plek te vinden waar ik me zou kunnen verschuilen gedurende de dag. Ik had wilde ideeën om over land naar de Spaanse grens, en zo naar Engeland terug te komen. Mijn naïviteit was zo groot dat ik daar echt in geloofde.

Het zal een minuut of 15 tot 20 na mijn val uit de lucht geweest zijn toen ik op een aangelegd pad uitkwam dat mij oostwaarts langs een drainagetocht leidde. Plotseling zag ik het vage

silhouet van een man aan de andere kant van de tocht. Ik liet me plat neervallen om niet te worden gezien, die ander zou best een soldaat kunnen zijn deeluitmakend van een Duitse patrouille. Ik bleef stil liggen en zag de persoon passeren tot hij struikelde en viel. Van de andere zijde van de sloot kwam een vloek in onvertaald Iers. Hoe groot is de kans dat er in dit verlaten deel van Nederland nóg een Ier rondloopt? Dat moest wel die Ier zijn waar ik kortgeleden in *Lancaster "Z for Zebra"* nog naast zat. Ik stond op en riep: "Paddy". Hij reageerde in het Engels: Wie is daar? Toen ik antwoordde, gebruikte hij woorden die ik hier niet kan opschrijven.

De cockpit van een Lancaster.

Bron: www.lancaster-archive.com/

Jack Rule de Nieuw Zeelandse piloot en gezagvoerder van Lancaster JA702. Zijn graf is in Vollenhove.

Bron: teunispats.nl

De grond-bemanning
van AVRO Lancaster
JA702 zit op een
grote "Cookie" bom.
De bemanning staat
bovenop het toestel.
Foto: Gordon W.
Sloan, neef van de
staartschutter Sloan.
Bron: teunispats.nl

Nu moesten we een beslissing nemen: wie komt er naar de overkant van de tocht, hij of ik? Ik volgde een aangelegd pad maar hij volgde de rand van de tocht, dus was het logisch dat hij naar mijn kant zou komen. Geen van ons wist hoe diep het water zou zijn en Paddy merkte op dat hij niet kon zwemmen. We bereikten een compromis: we zouden beiden de tocht in waden naar het midden. Als het water te diep werd, kon elk weer naar zijn eigen kant teruggaan tot we verderop een plek konden vinden waar we de overkant wel konden bereiken. Gelukkig kwam het water maar tot ons middel en Paddy haalde zonder problemen de overkant. Daar stonden we dan op het paadje, half doorweekt maar de kou kon ons niet schelen nu we tenminste elkaar hadden. Net als ik had Paddy geen idee hoe hij uit het vliegtuig was gekomen. Paddy had ook geen idee wat er met de rest van de bemanning was gebeurd. Nog vele jaren later heb ik me afgevraagd of ik wel de moed gehad zou hebben om met mijn parachute uit het getroffen vliegtuig te springen het duister in. De *Lancaster* "Z for Zebra"

brak in de lucht in tweeën en we werden er gewoonweg uitgeslingerd. We bleven het pad volgen tot we in de verte iets zagen dat afwisselend fel oplichtte en dan weer zwak werd, begeleid door een vreemd snorrend schor geluid (red: knijpkat). Dat moest wel een Duitse patrouille zijn, dus was onze eerste gedachte om ons te verstoppen. Maar waar? Een paar passen verder vonden we tot onze blijdschap een lage houten brug over de tocht. Beter dan niets als plek om je te verstoppen, dus kropen we onder de balken van de brug tegen de wal. We konden nog steeds dat rare snorrende geluid horen en we hoorden stemmen die ons Duits toeschenen. Toen was er ook het geluid van kabbelend water en regelmatig gepiep. Tot onze ontzetting hoorden we voetstappen bij de brug en een roeiboot legde aan. Er werd gepraat. Ik probeerde te kijken en zag een paar spijkerlaarzen die langs de schuine wal van de tocht naar beneden stapten tot aan de boot. De spijkerlaarzen raakten mijn voet. Meer opgewonden stemmen dit keer en met de lamp werd onder de brug geschenen. Ik had niets meer te verliezen en kroop

uit mijn schuilplaats tevoorschijn in de hoop dat Paddy zich stil hield en zo onopgemerkt zou blijven. Tot mijn verrassing behoorden de stemmen niet toe aan een Duitse patrouille zoals we dachten maar aan drie jongemannen in burgerkleren. Het waren leden van het Nederlandse verzet die naar ons op zoek waren, omdat ze klaarblijkelijk gezien hadden dat ons vliegtuig werd neergehaald. Het taalverschil bleek groot maar ééntje sprak een enkel woordje Engels. Hij vertelde ons dat we in veiligheid zouden worden gebracht, maar dan moesten we eerst in de boot. Paddy en ik klommen in de boot en gingen achterin zitten, terwijl twee van de jongemannen roeiden. De derde kroop naar de boeg. Ik heb me nog nooit zo koud en miserabel gevoeld als toen, zittend in die boot terwijl we geroeid werden door die drainagetocht waar we kort daarvoor nog langs hadden gelopen. Samen met de nachttemperatuur van januari, de koude wind en het feit dat ik tot aan mijn middel doorweekt was, werd het er allemaal niet beter op.

Een flinke tijd later kwamen we in het duister aan bij wat leek op een fabrieksterrein [het terrein van Kamp Emmeloord II, red.]. Rond die tijd kon ik mijn ledematen niet meer stilhouden door het rillen van de kou en ik weet dat het Paddy net zo verging – ik kon zijn tanden horen klapperen. We werden uit de boot meegenomen naar een houten gebouw dat een slaapbarak bleek te zijn voor de arbeiders van de fabriek. Ze maakten de deur van een hut voor mij open en leidden me naar binnen. Ze vertelden dat ik de deur voor niemand open mocht doen. De deur werd afgesloten en ik was alleen met mijn gedachten. Ik kwam later pas te weten dat Paddy met dezelfde instructies in een soortgelijke hut zat. Het was sober gemeubileerd; een tafel, twee stoelen en een stapelbed

met een matras en dekens op beide bedden. Zittend op een stoel rookte ik een van de laatste sigaretten die ik had. Ik vroeg me af waarom Paddy en ik uit elkaar waren gehaald. Pas veel later realiseerde ik me dat er werd uitgezocht of we ondanks onze uniformen wel te goeder trouw waren. Om de leden van het Nederlandse verzet te pakken te krijgen was het niet onwaarschijnlijk dat de Duitsers hun eigen mensen lieten infiltreren als gecrashte vliegers. Ook dit laatste hoorde ik pas later, maar welke methode het verzet toen heeft gebruikt om onze gegevens te verifiëren op basis van slechts een legernummer, naam en rang, blijft mij een raadsel.

Inmiddels had ik mijn doorweekte broek, sokken en schoenen uitgedaan en ik had mezelf in dekens gewikkeld om weer warm te worden, wat niet echt lukte. Zonder waarschuwing ging de deur open en kwam een van de Nederlanders naar binnen met een

*De Duitse piloot Hauptmann Hans-Heinz Augenstein (1921-1944) was verantwoordelijk voor het neerschieten van Lancaster Mk.III (JA702) van piloot Jack Rule. Augenstein kwam op 7 december 1944 zelf om het leven na in zijn Messerschmitt BF-110 G-4 nachtjager boven Münster te zijn neergeschoten door de Mosquito van piloot E.R. Hedgecoe (DFC).
Bron:
www.623squadron.wordpress.com*

*Foto van Werkkamp
Vollenhove in de
Noordoostpolder. Alles
werkkampen hadden
een overeenkomstig
bouwplan. Ze konden
in korte tijd worden
afgebroken en elders
weer opgebouwd. Zo
reisden de werkkampen
met de ontginning mee
van oost naar west.
Bron:
www.nopinoorlogstijd.
nl*

kom stomend hete soep, een lepel, een homp – dat is het juiste woord – brood en een beker met wat bleek *Ersatz*-koffie te zijn zonder melk. De soep was heet en smaakte naar knolraap en het brood was hard en droog, maar het was het lekkerste eten dat ik in tijden had gehad. Met een hernieuwde waarschuwing om stil te zijn en te proberen te slapen, liet hij me weer alleen met mijn gedachten. Het begon tot me door te dringen dat ik nu ook iemand geworden was die voorkomt op de lijst van vliegers die niet zijn teruggekeerd van hun missie. Ik probeerde me mijn ouders voor te stellen die onvermijdelijk het nieuws gingen krijgen. Ik had geen enkele mogelijkheid hen te laten weten dat ik nog leefde en in goede gezondheid verkeerde. Met deze laatste gedachte

moet ik in slaap zijn gevallen want ik werd wakker geschud door één van de drie Nederlanders. Het was licht en hij bracht me meer voedsel bestaande uit een stuk brood en wat beleg maar geen boter of margarine en daarbij een beker van dezelfde *Ersatz*-koffie. Ik informeerde bij mijn Nederlandse bezoek naar de reden achter de bijna "eenzame opsluiting". De uitleg was dat als we samen waren gebleven we onvermijdelijk hardop waren gaan praten en omdat behalve de drie mannen niemand op het terrein van onze aanwezigheid op de hoogte was, maakte het uit veiligheidsoverwegingen noodzakelijk om ons gescheiden te houden. Echter, hij verzekerde me dat we binnen een paar dagen samen verder zouden

reizen. Toen haalde hij uit zijn zak een klein spiegeltje dat hij me aanreikte zodat ik kon zien in wat voor toestand ik mij bevond. Mijn gezicht zat vol vegen bloed en het haar plakte aan mijn hoofd. Toen realiseerde ik mij dat de regen die ik in mijn gezicht voelde toen ik plotseling vrij door de lucht naar de aarde viel, mijn eigen bloed was dat uit een hoofdwond stroomde. Ik moet mijzelf aan iets gesneden hebben toen ik uit het vliegtuig viel.

Weer alleen, verliep de dag verder traag tot ergens in de avond mijn Nederlandse vriend weer kwam met de avondmaaltijd. Zo sleepte zich nog een dag voorbij en in de avond werd er opnieuw eten gebracht door mijn bezoeker. Deze keer echter, meldde hij dat we later die avond zouden vertrekken.

Zo begon voor mij een serie reizen die ik in de acht hierop volgende maanden maakte, die ik, als men mij erover zou vertellen, niet voor mogelijk zou hebben gehouden.

Geheel volgens afspraak kwam mijn vriend [Ruud Arnoldi, red.] me die avond halen. Hij gaf opdracht hem te volgen en niet te spreken. Buiten trof ik Paddy wachtend met een van de anderen van onze redders [Paul Crielaard of Engel Sap, red.]. Met ons vieren liepen we door het kamp, de twee Nederlanders praatten onderwijl. Het kamp [Emmeloord II, red.] uitgelopen was het maar een korte wandeling naar het plaatselijke politiebureau. Hier maakten we kennis met de plaatselijke arm der wet [Wachtmeester der Marechaussee Christiaan Alfonds Petrus Hermans, Groep Vollenhove, Detachment Emmeloord, red.] die ons opdroeg onze zakken te legen en ons te ontdoen van alles wat maar met Engeland of de RAF te maken had, horloges, aanstekers, lucifers en alle andere

dingen die we op ons lichaam droegen, behalve onze identiteitsplaatjes. De politiemans liet ons zijn verzameling spullen zien die van vorige vluchters waren afgenomen en die was aanzienlijk. Onderwijl arriveerde er nog een persoon op het politiebureau die de plaatselijke huisarts [Dr. Johannes Hendrik Jansen, red.] bleek te zijn. Hij maakte mijn hoofdwond schoon. Gelukkig waren er geen hechtingen nodig, alleen maar wat verbandgaas en pleisters.

We werden uit het politiebureau geleid en tot onze verrassing werden we in een ambulance gestopt. Onze vrienden, inclusief de politiemans en de dokter schudden ons de hand, ze wensten ons het beste, sloten de deur van de ambulance en we vertrokken de nacht in. De reis duurde, schat ik, ongeveer twee uur totdat de ambulance stopte in een klein plaatsje dat, naar ik later ontdekte, Bergum heette. We werden haastig een huis binnengeleid door de man die de chauffeur van de ambulance begeleidde. Men vroeg ons onze uniformen uit te trekken en uit de burgerkleding die lag uitgestald kleren te kiezen die ons pasten.

Zo werden we binnen tien minuten na aankomst veranderd in burgers. Het was inmiddels vroeg in de ochtend geworden maar onze reis was nog niet voorbij. We gingen terug in de ambulance voor een korte rit waarna we er opnieuw uitgehaald werden, nu voor een korte wandeling naar een vrijstaand huis. Hier werden we begroet door de bewoner en zijn vrouw. De ambulance en haar bemanning vertrok en wij bleven achter als vreemden in een vreemd huis zonder een idee waar we waren.

We bleken ondergebracht bij de plaatselijke huisarts en we zouden uiteindelijk zes maanden onder zijn dak verblijven. Gelukkig was de dokter de Engelse taal goed machtig. Hij nam

De namen van de drie personen die Cottam en Coyne opspeurden en naar Kamp Emmeloord brachten zijn Ruud Arnoldi, Paul Crielaard en Engel Sap.

Een brief van Arnoldi uit 1995 hierover is in het bezit van Teunis "PATS" Schuurman uit Vollenhove.
<https://denoordoostpolder.nl/artikel/740691/hoe-britse-vliegers-gered-werden.html>

De oude locatie van het monument te Marknesse ter nagedachtenis aan de omgekomen bemanningsleden van Lancaster JA702 bij Tollebeek. Op ditzelfde monument worden ook de omgekomen bemanningsleden herdacht van Wellington R1757 die op 12 oktober 1941 neerstortte langs de Baarloseweg in de Noordoostpolder.

ons mee de woonkamer in en stelde ons voor aan een jonge Nederlander die ook bij de familie Van Leeuwen inwoonde. Hij was een van de vele jonge mannen die na de bezetting door de Duitsers uit zijn woonplaats Utrecht was gevlucht naar het platteland om aan tewerkstelling in Duitsland te ontkomen. Hans Kuhlemeier zou tot een erg goede vriend uitgroeien gedurende ons verblijf daar. Hij was altijd bereid een praatje te maken om zijn Engels te verbeteren, maar ik moet helaas bekennen dat we wederzijds niet bezig waren om onze kennis van het Nederlands te verbeteren.

Na de kennismaking stelde de dokter ons voor om te gaan slapen. Onze slaapkamer was stijlvol ingericht met tweepersoons bedden en een wastafel. Toen we alleen gelaten werden keken Paddy en ik elkaar aan; we konden onze ogen niet geloven gezien de kwaliteit van de accommodatie in de jaren dat we in legerkazernes en recenter in een arbeiderkamp hadden doorgebracht. Niettemin lagen we snel

in bed en sliepen ondanks dat we in bezet gebied vertoefden.

Na een veel te korte tijd hoorden we alweer een klopp op de deur. Achter de deur stond Hans die ons vertelde dat het ontbijt zo klaar zou zijn. Na ons even snel te hebben gewassen, waagden we ons naar beneden waar de tafel was gedekt en de familie zat te wachten. Het ontbijt was eenvoudig – geen spek en eieren of ontbijtgranen, gewoon roggebrood met margarine en een pot zelfgemaakte jam, en natuurlijk de gebruikelijke *Ersatz*-koffie. Na het ontbijt, vertelde Hans dat men van hem verwachtte kleine klusjes te doen in ruil voor zijn verblijf en we boden direct aan te helpen met de afwas, het opmaken van onze eigen bedden en met alle andere klussen waar we voor werden gevraagd. Hij legde ook uit hoe het huishouden daar verliep; de woning van een huisarts wordt regelmatig bezocht door patiënten. In geen geval mochten we gezien worden, hetzelfde gold bij bezoek van gasten. Ook mochten we nooit de deur uitgaan

zonder toestemming. Op dat moment leken deze regels vrij drastisch maar we hadden ons nog niet gerealiseerd dat de dokter en zijn vrouw ons met gevaar voor eigen leven huisvestten en dat hoe minder mensen zouden weten dat we hier zaten, des te beter het was voor alle betrokkenen.

Nu het dag was, konden we de omgeving bekijken. Aan het uitzicht te beoordelen zaten we op het platteland en blijkbaar waren land- en tuinbouw de belangrijkste beroepen. De aangrenzende woning was gevestigd op wat leek een enorme appelboomgaard, maar we begrepen later dat appels slechts een klein deel uitmaakten van de oogst van het land. Het waren de eerste dagen van februari en er was weinig of niets te beleven buiten. We moesten dus op een andere manier de dag zien door te komen.

Een huisarts op het platteland deed zijn visites op een motorfiets van oude makelij maar dat was altijd beter dan op de fiets. Pas tegen de avond zagen we hem terugkomen.

Hans vertelde ons dat we in Friesland, in het noordelijke deel van Nederland zaten, en dat hoewel er vijandelijke troepen in de buurt gelegerd waren, deze zelden in de directe omgeving gezien werden.

Maar als er gevaar dreigde, zouden we ruim op tijd worden gewaarschuwd om ons te verbergen. Gedurende ons hele verblijf in Oostmeer hebben we geen enkele keer een dergelijke waarschuwing gekregen.

Mevrouw Van Leeuwen maakte gebruik van ons bij het bereiden van de avondmaaltijd. Met drie paar handen een flinke hoeveelheid aardappelen schillen ging snel. De maaltijd was eenvoudig – aardappelpuree met een portie bonen, gevolgd door een zelfgemaakte taart en een soort van thee, maar zeker geen Indische of

Chinese thee. Nu begon ik te begrijpen hoe moeilijk het moest zijn voor deze mensen in het dagelijks leven en het was nog veel erger in de steden. Onze Britse rantsoenen zouden hier doorgaan voor een feestmaal.

We waren inmiddels al ongeveer een week bij de aardige dokter en zijn vrouw en onze bewegingsvrijheid was beperkt tot het huis. We waren ongeschoren en zagen er een beetje louche uit, maar scheermesjes waren bijna niet te krijgen. De dokter zelf gebruikte een kappers-scheermes en gaf ons toestemming die te gebruiken. Prima, maar ik had een dergelijk scheermes slechts een of twee keer eerder gebruikt en dat was vóór de oorlog thuis, toen ik mijn vader probeerde na te doen. Paddy had echter nog nooit een kappers-scheermes gebruikt en had er geen vertrouwen in zichzelf op zo'n manier te scheren. De oplossing was dat ik hem zou scheren, nadat hij gezien had dat ik mezelf zo had geschoren. Het scheren van de zijkant van zijn gezicht bleek geen probleem, maar toen ik onder zijn kin en bij zijn hals kwam, verstijfde hij, er helemaal van overtuigd dat ik van plan was om zijn keel door te snijden. De eerste keer scheren was het moeilijkste, daarna werd het al snel gewoonte, hoewel we ons slechts om de dag schoren. Zo gingen de dagen voorbij

In Oostmeer bij het echtpaar Van Leeuwen hebben Paddy Coyne en Bill Cottam van januari tot juli 1944 een half jaar ondergedoken gezeten.

Bron: teunispats.nl

*Het huis in Oostermeer
van Dokter van
Leeuwen en zijn
vrouw waar Cottam
en Coyne een half jaar
verbleven.
Bron:*

www.teunispats.nl

en we raakten we gewend aan dit leven dat we nu leidden.

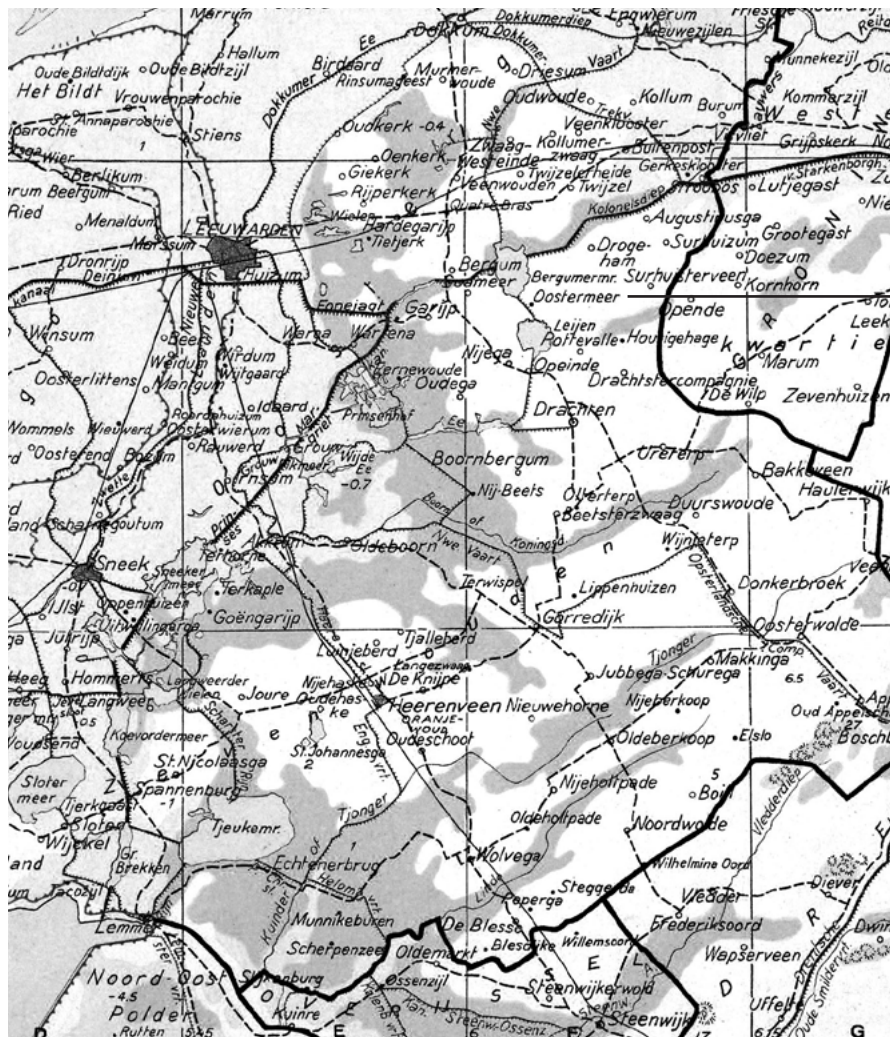
Nu wil ik even opmerken dat mevrouw Van Leeuwen een roker was, maar de dokter niet. Vooral na de maaltijd, zoals alle echte rokers, rolde ze een sigaret en rookte die. Tabak was strikt gerantsoeneerd en werd bewaakt als goudstof. Paddy en ik zouden er veel voor gegeven hebben om hetzelfde te kunnen doen, maar we hadden geen tabak. Na een paar dagen bemerkten we dat mevrouw Van Leeuwen het resterende deel van haar sigaret in een staande asbak achterliet. Onderzoek toonde aan dat de bodem er kon worden afgeschroefd om hem te legen. Dit vormde de bron van tabak voor onze broodnodige sigaret. Er lagen meerdere peuken in te wachten om te worden uitgekozen. Nu hadden we tabak, maar geen vloeipapier waarin we het konden rollen. Helaas moet ik bekennen dat we onze kans schoonzagen en er een paar uit de voorraad van mevrouw Van Leeuwen pakten in de hoop dat ze ze niet zou missen. We troostten onszelf met de gedachte dat wanhopige situaties wanhopige maatregelen vereisen. Onze volgende probleem, nu we de ingrediënten voor een sigaret hadden, was om de tabak in het papier rollen. Het leek zo makkelijk als je een western-film zag waarin de cowboys nonchalant een sigaret rolden, maar het vereist veel oefening voordat je hierin

bedreven bent. Toch zijn we er op een of andere manier in geslaagd om de tabak in het papier te houden. Naar behoren likten we het sigarettenpapier en rolden het dicht. Het resultaat was zo dik als een lucifer. Nu moesten we een plek vinden waar in het geheim kon worden gerookt of we moesten bekennen hoe we op slinkse wijze aan de tabak en het papier waren gekomen. Dit hebben we opgelost door naar onze slaapkamer te gaan en te roken voor het open raam, vergelijkbaar met mijn vroegste pogingen om te roken. Deze oplossing werkte een tijdje tot we op een dag elk voor twee weken 50 gram tabak kregen, natuurlijk door iemand geregeld op de zwarte markt. Februari was bijna ten einde en nog steeds waren we niet buiten de deur van het huis geweest. Als de gebruikelijke karweitjes waren voltooid kon ik mijn vrije tijd goed doorkomen met het lezen van de werken van Charles Dickens (Engelstalig) waarvan de dokter er verschillende had en ook enkele werken van Shakespeare. Paddy richtte zijn aandacht op een Engelse versie van de Bijbel. Zo volgden de dagen elkaar op en op onze vraag 'wanneer reizen we door?', was het antwoord altijd hetzelfde: "Er zit nog een breuk in de ontsnappingsroute en totdat het veilig wordt geacht te reizen moet je hier blijven". Hoe de dokter deze informatie kreeg, zijn we nooit te weten gekomen. Vermoedelijk had hij een contact naar buiten. In de tussentijd was onze jonge Nederlandse vriend Hans meer bedreven geworden in het Engels en hij stond erop dat hij ons alleen in deze taal aansprak. Eigenlijk spraken de dokter en zijn vrouw en Hans in gezelschap ook alleen Engels – in een poging van hun kant om ons het gevoel te geven deel uit te maken van de familie.

Op een avond vroeg Hans ons na de avondmaaltijd of we buiten een

wandeling wilden maken. Hij had afgesproken met de dokter om ons het dorp rond te leiden maar daarbij wel uit de buurt van eventuele woningen te blijven. Het was geweldig om de frisse lucht in te ademen en de benen te strekken. Hoewel het slechts een relatief korte wandeling was, versterkte het onze moraal. De wandelingen begonnen kenmerkend te worden voor de periode van ons gedwongen verblijf in Nederland, maar helaas, met de komst van de kortere nachten moesten we ermee stoppen.

Ergens medio maart vertelde de dokter ons dat er binnen een paar dagen bezoekers zouden komen. Onze hoop groeide. Was dit onze tijd om verder te gaan? Het bleek niet zo te zijn. Onze bezoekers bleken twee kleine nichtjes van de dokter, Rita en Elli, respectievelijk 9 en 6 jaar oud. Ze woonden in Utrecht en blijkbaar was de voedselsituatie daar zo precair dat ze vanwege de betere voeding bij ons kwamen wonen. Ze arriveerden in gezelschap van hun grootmoeder, die helemaal niet verrast leek dat haar zoon drie jonge mannen in huis had, en dan twee daarvan nog buitenlanders

Oostermeer, de locatie van het huis van huisarts dokter van Leeuwen en zijn vrouw in Friesland waar Bill Cottam en Paddy Coyne een half jaar ondergedoken hebben gezeten.

*Van boven naar beneden: Paddy Coyne, Hans Kuhlemeier en Bill Cottam.
Bron: teunispats.nl*

ook. Ze bleef slechts een paar dagen en ging toen weer terug naar Utrecht, en de twee kleine meisjes bleven bij ons. Zoals bij alle kinderen, raakten ze in onze aanwezigheid al snel over hun verlegenheid heen en ik raakte direct bij hen bekend als "Meister" en Paddy als "Oom Pat". We hadden een taalprobleem met deze twee kleine meisjes en ik denk niet dat ze echt begrepen wie we waren. Misschien informeerden ze bij hun oom over ons. Ondanks de taalbarrière slaagden we erin hen soms te vermaken met onze mimiek. De meisjes, op hun beurt, maakten tekeningetjes waarmee ze probeerden duidelijk te maken wat zij bedoelden.

Inmiddels hadden we ons neergelegd bij de gedachte dat we heel lang in Nederland zouden moeten blijven. Er was geen nieuws of de ontsnappingsroute weer intact was.

Afhankelijk van welke route de bommenwerpervloot nam, konden we het geronk van hun motoren boven onze hoofden horen op weg naar het doel en later hoorden we hetzelfde geronk als ze weer terugvlogen.

We ontdekten dat als we in ons slaapkamer raam zaten, dat uitzicht bood naar het westen, dat we het luchtafweergeschut konden zien van de verdedigingswerken op Texel en de andere Friese eilanden.

Het huis van dokter Van Leeuwen in Oostermeer had een van alle kanten beschutte achtertuin met bomen.

*V.l.n.r.: Paddy Coyne, Bill Cottam, Hans Kuhlemeier en Rita.
Bron: teunispats.nl*

We hadden flink afgunstig commentaar op de gelukkigen die wel naar huis vlogen. Maar we waren nog steeds in leven en wisten dat velen van hen die nu nog operationeel waren, de oorlog niet zouden overleven.

Rond deze tijd verscheen er een nieuw gezicht in het huishouden. Er werd een plaatselijk meisje aangesteld om de vrouw van de dokter te helpen met het huishouden. We vermoedden dat dit een vriendelijke daad van de dokter was omdat wij drieën steeds hadden bijgesprongen in de huishouding. We hoorden later dat het meisje zou gaan trouwen.

De dagen begonnen weer te lengen en zoals gezegd moesten helaas onze nachtelijke slentertochten met Hans beëindigen vanwege de avondklok, maar een ander tijdverdrijf werd aangereikt door de goede dokter en zijn vrouw. Ze leerden ons de beginselen van het kaartspel *Bridge*, maar het was tevergeefs. Geen van ons beiden begreep het biedproces en dus werd het uiteindelijk opgegeven.

Weer zo'n voorbeeld van de manier waarop deze lieve mensen hun best deden om ons leven te veraangename en onze verveling te verlichten. Terugkijkend op deze periode van mijn leven kan ik nu beseffen hoeveel geluk we hadden om in dat huis te zijn geplaatst.

Zodra buiten het weer verbeterde, begon ook de activiteit op de aangrenzende landerijen. Zo konden we in ieder geval zittend in het keukenraam kijken naar de werklieden bij hun voorbereidingen op de oogst van het nieuwe seizoen. Inmiddels was het mei, de temperatuur ging omhoog en we kregen toestemming om buiten in de tuin te zitten. In geen geval mochten we de arbeiders aanspreken als die, bezig met hun werk op de

naburige akker, dicht langs de schutting van het huis kwamen.

Het is verbazingwekkend wat voor effect warm zonlicht heeft op iemand die meer dan drie maanden in huis opgesloten heeft gezeten.

Als de dokter de hele dag zijn ronde had gedaan in zijn gebied en hij terugkeerde naar huis had een dankbare boer hem soms een kip gegeven, een paar eieren of soms kwam hij met geitenvlees terug naar huis. Hoe klein deze giften ook waren, ze hielpen om onze voeding te variëren. Ik denk niet dat de kleine meisjes zich konden herinneren ooit een ei gegeten te hebben, zeker niet Elli. Een andere product waar de dokter mee thuis kwam was melk. Volle koemelk en niet de magere versie die verkrijgbaar was via de officiële bronnen. Wanneer die melk er was kreeg ik de taak om boter te maken. Dit proces omvatte een glazen houder met een centraal gat in het deksel en daar doorheen een vooruitgestoken plunjer. De methode was om de zuiger op en neer te blijven bewegen in de pot totdat een stevige klont boter werd geproduceerd. De bediening was eenvoudig, maar het duurde erg lang. Eerst de rechterhand, dan de linker, opstaan, zitten aan tafel, herhaalt u de hele operatie vele malen totdat, met pijnlijke armen, succes werd behaald. Tijdens de gehele periode in het huis in Oostermeer was ik de enige botermaker. Ik heb geen twijfel dat de anderen in het huishouden machtig opgelucht waren om aan dit karwei te ontsnappen, maar de smaak van verse boter op het roggebrood maakte het alle moeite waard.

We waren nu meer buiten in de tuin en konden genieten van de zon. Engeland en de oorlog leek een deel van een andere wereld. Het was alsof we nooit enige andere vorm van bestaan hadden

gehad, zo betrokken waren we in dit leven van schijnbaar nietsdoen en, tot op zekere hoogte, "luxe". April liep zijn koers en mei brak voor ons aan. We maakten nu voor drie maanden deel uit van het huishouden van Dokter Van Leeuwen en nog steeds hadden we geen flauw idee over wanneer we zouden gaan verder reizen. Het begon erop te lijken dat we nog veel meer maanden in Nederland zouden blijven. Het schoot mij op een dag te binnen dat mijn verjaardag naderde, de 13^e om precies te zijn, en ik zou 23 worden. Was ik voorbestemd om mijn 24^e verjaardag door te brengen in dit huis? Hoe, weet ik niet, maar ergens was bij de anderen bekend geraakt dat mijn verjaardag aanstaande was. Tot mijn grote verbazing, toen onze avondmaaltijd klaar was die dag, kwam mevrouw Van Leeuwen met een kleine verjaardagstaart en plaatste die voor me met excuses voor het ontbreken van de decoratie. Ik was diep geraakt dat er zoveel drukte werd gemaakt om mij, maar dat was nog niet alles, de dokter presenteerde toen een fles zelfgemaakte wijn om de maaltijd af te ronden.

Enkele dagen later, we waren op een middag ontspannen in de tuin toen we opeens naar boven werden gejaagd uit het zicht, want er was een bezoeker

Foto's die recent opdoken van het verblijf van Bill Cottam en Paddy Coyne bij dokter Van Leeuwen en zijn vrouw in Oostermeer. V.l.n.r.: Hans Kuhlemeier, dokter Van Leeuwen, Paddy Coyne en Bill Cottam. Bron: teunispats.nl

aan de deur. Na geruime tijd kregen we het sein dat alles veilig was en konden we naar beneden komen. Er werd niet over gepraat en de volgende dag werden we opnieuw naar boven gestuurd en hadden we geen idee wat voor verrassing er ons beneden wachtte. De bezoeker van de vorige dag was de dokter's buurman en de eigenaar van de kwekerij naast de deur geweest. Hij had, wat de dokter leek, een vreemd verzoek gedaan. Hij wilde weten of hij geen Engelse boeken had. Op de vraag waarom hij dit vroeg, gaf hij met enige tegenzin toe dat hij sinds maart een Amerikaanse vliegenier had die bij hem verbleef. Om niet achter te blijven, werd hem verteld door de arts dat er in zijn huis sinds februari twee RAF-mannen waren ondergebracht. Er moet een geheime verstandhouding tussen hen twee zijn ontstaan voor we naar beneden naar de woonkamer werden geroepen om de dokter, zijn vrouw, Hans en de meisjes aan te treffen met twee onbekenden, van wie er één een officier van de Amerikaanse Achtste Luchtmacht bleek, te weten een navigator, die in Nevada woonde. De geheimhouding in deze zaken was zo streng dat zelfs burens wisten niet wat hun directe burens aan het doen waren. Na deze eerste ontmoeting volgden er nog een aantal meer. Ik was vooral geïnteresseerd om nu te horen hoe de Amerikanen wat betreft navigatie omgingen met hun daglicht aanvallen, omdat ze, in tegenstelling tot de RAF in formatie vlogen en ze hadden het voordeel van daglicht om hun positie te controleren. Elk vliegtuig had zijn eigen navigator, maar het voorste vliegtuig was verantwoordelijk voor de navigatie en de anderen waren slechts een extra controle, zo te zeggen. Inmiddels was mei voorbij en werd juni de geldende maand. Kort na het ontbijt op de 6^e werd ons door de dokter meegedeeld dat er een landing

was uitgevoerd in Normandië vroeg die ochtend en dat het tweede front in gang gezet was. Het was een genot om de opwinding te aanschouwen die dit nieuws op deze goede mensen had, alsof zij alle rijkdom in de wereld hadden gekregen. Het leek dat dit nieuws alleen hun ontberingen en leed onder de Duitse bezetter meer dan goedmaakte. En ik geloof ook dat ze dachten dat hun bevrijding slechts een kwestie van dagen was. Ze werden al snel teleurgesteld. Verslagen van BBC London verklaarden dat hevig verzet werd geleverd, maar er waren steunpunten op de stranden veroverd en deze werden geconsolideerd. Na de eerste opwinding nam de nuchterheid het over en mijn Nederlandse vrienden begon te speculeren hoe lang het zou duren voordat ze zouden worden bevrijd. Meningingen liepen uiteen, maar de algemene consensus was 12 maanden op zijn vroegst. Dit bracht Paddy en mij ertoe te denken dat het misschien ook nog 12 maanden zou

duren voordat wij "bevrijd" zouden worden.

Na de invasie in Frankrijk begonnen wij ongeduldig te worden. Bijna dagelijks vroegen onze standaard vraag, maar altijd was het antwoord hetzelfde "wanneer het veilig is gaan jullie" en daar moesten we tevreden mee zijn. Er was echter één troost en dat was de verborgen radio waar we eerst niets van wisten. Daarmee waren we in staat om de voortgang van de invasiemacht te volgen, hoewel niet altijd met onze goedkeuring, vooral wanneer er weerstand werd geboden en de opmars tot stilstand kwam.

Dus de dagen van juni gleden onder ons door en we hadden nog steeds niet enig idee gekregen voor een vertrekdatum. Er kwam welliswaar een verrassing. Op een middag, tegen het einde van de maand, moesten we de trap op verdwijnen omdat er een man de oprit naar het huis kwam opgelopen met een geit. Hij liep om

naar de achterkant van het huis, sprak mevrouw Van Leeuwen en vertrok zonder de geit. Naar beneden gekomen vonden we de geit aangeliend op het gazon. Hans vertelde ons dat de geit een tweeledig doel had: ten eerste om het gras af te grazen en ten tweede om vet te mesten op tijd voor Kerstmis. Ik heb me sinds die dag afgevraagd of de geit met Kerstmis een offer "lam" is geworden of dat hem uitstel werd verleend als een gebaar voor zijn uitmuntendheid als grasmaaier? Eindelijk hoorden we wat goed nieuws op de radio. De Amerikanen waren door de Duitse verdedigingslinie gebroken bij St. Lo en maakten een vegende beweging richting Parijs. Het Britse leger onder generaal Montgomery, rukte noordwaarts op, maar dat ging niet snel genoeg want hij werd opgehouden in Noord-Frankrijk. Maar tot onze vreugde kregen we diezelfde dag te horen dat de ontsnappingsroute weer veilig was, en dat alles werd voorbereid om ons te voet naar het zuiden te sturen richting de oprukkende legers. Nauwelijks in staat om onze opwinding te verbergen was onze vraag: wanneer? We konden nauwelijks onze oren geloven toen we hoorden dat het in de vroege ochtend zou zijn van de dag na de volgende. We waren uitgerust met vervalste identiteitspapieren kort nadat we aan waren gekomen in Oostermeer, compleet met foto's en beschrijvingen van de nep-individen. We moesten hun gegevens uit het hoofd leren voor het geval we zouden worden ondervraagd. De dag voordat we vertrokken werd gevuld met het tegen Hans in het Nederlands herhalen van onze namen, beroepen, geboorteplaatsen enz. tot we zo bedreven waren dat we konden antwoorden zonder na te denken. Geen van ons dacht eraan wat we zouden doen als er een vraag werd gesteld

Foto's die recent opdoken van het verblijf van Bill Cottam en Paddy Coyne bij Dokter van Leeuwen en zijn vrouw in Oostermeer. Op de linker foto maakt mevrouw Van Leeuwen de foto. De rechter foto is gemaakt door Hans Kuhlemeier. Bron: teunispats.nl

Bill Cottam (l) en
Paddy Coyne (r) in
Friesland in 1944.
Foto: teunisplats.nl

die we niet hadden voorbereid. Zoals later bleek hoefden we de vragen die aan ons zouden worden gesteld niet in het Nederlands of het Duits te beantwoorden. De vragen die later zouden worden gesteld waren in het Engels, maar met een licht accent ...

In beweging

Die nacht werden we na onze avondmaaltijd in *RAF*-spraakgebruik "gebrieft" door vermoedelijk een lid van de verzetsorganisatie. We gingen onze oase van veiligheid verlaten om met een lokale trein van Bergum naar Leeuwarden te reizen, het dichtstbijzijnde grote station. Daar zouden we onze koerier ontmoeten, geïdentificeerd door middel van een tijdschrift met titel "SIGNAAL" in grote letters over de voorkant van het magazine. In geen geval mochten we contact te maken, maar alleen volgen. Ook zou het beter zijn dat het lijkt of wij twee elkaar niet kennen, zodat, indien een van ons werd gestopt en ondervraagd er een goede kans zou zijn dat de ander nog in staat was om te ontkomen. Er werd ook uitgelegd

dat er treinkaartjes zouden worden verstrekt en we moesten er te allen tijde ontspannen en niet te nerveus lijken door voortdurend om te kijken. Voor ons leek dit een hele opgave, maar het werd benadrukt dat het de enige manier om aan de aandacht te ontsnappen. Na het vertrek uit Leeuwarden moesten we in de trein blijven zitten tot onze koerier opstond om uit te stappen. Te allen tijde moesten we zicht op de koerier houden en als de koerier verdween uit ons zicht dan was dat alleen maar omdat er van koeriers werd gewisseld omwille van de veiligheid. Met een laatste handdruk en "veel geluk en een veilige terugkeer naar huis" vertrok deze persoon, wie hij ook was. Hoeveel vluchters hij op deze manier eerder al had geholpen, helaas, ik zou het nooit weten. Hij kwam in ons leven en hij ging er weer uit, voor altijd. Slapen was bijna onmogelijk die avond, maar uiteindelijk dommelden we in. Rond 07:00 uur de volgende ochtend werden we door de arts gewekt. We wasten ons, namen een laatste scheerbeurt met het kappers-

scheermes en gingen naar beneden. Het ontbijt stond al op tafel en mevrouw Van Leeuwen had wat boterhammen met kaas gemaakt, voor ons om mee te nemen op reis.

Er was een sfeer van droefheid in de keuken die ochtend. Hoewel we eindelijk onze ambitie konden waarmaken om op weg naar huis te gaan, vonden we dat we op de een of andere manier onze vrienden in de steek lieten. De komst van een door kleine paarden getrokken voertuig signaleerde onze tijd voor vertrek. Met een laatste handdruk van de familie en een kus van elk van de meisjes liepen we langs de oprit en klommen in het voertuig. De reis naar het lokale station duurde niet lang. De bestuurder gaf ieder een treinkaartje, schudde ons de hand, draaide zijn paard rond en liet ons achter buiten het station.

Na even twee keer slikken, benaderden we het loket, presenteerden onze kaartjes in stilte en we waren op het perron. Inderdaad bleek er een jonge vrouw, zittend op een bankje lezend in het tijdschrift "SIGNAAL". Deze jonge vrouw zou de koerier toch niet zijn? Maar omdat er verder niemand anders aan de beschrijving voldeed, moest zij het wel zijn. Binnen een paar minuten kwam de trein. De jonge vrouw stond op en liep naar de wagons. Met een snelle blik op ons stapte ze op de trein. Wij volgden en gingen op enige afstand van haar en van elkaar zitten. Aangekomen op Station Leeuwarden, liep onze jonge gids over de loopbrug naar het andere perron en nam plaats op een leeg bankje, het tijdschrift steeds in ons volle zicht houdend. Militairen van vijandelijke troepen stonden in groepen of alleen met hun uitrusting overduidelijk te wachten op een trein. Hoewel ik voelde dat mijn aanwezigheid letterlijk uitschreeuwde dat ik Engels was en geen Nederlander, lette niemand op ons. We waren slechts

de zoveelste twee burgers die wachtten op hun trein.

Deze anonimiteit, zittend op het station van Leeuwarden, deed meer dan we beseften om ons vertrouwen voor deze reis te geven. De hele tijd hielden we onze koerier in de gaten, maar nooit gaf ze ons een teken van herkenning. We waren voor haar twee volslagen vreemden, wat wij inderdaad ook waren. De aankomst van de trein op het perron veroorzaakte een golf van activiteit onder de passagiers; bagage werd opgepakt, het legerpersoneel met hun uitrusting en andere mensen gingen aan boord van de trein. Onze koerier echter, maakte geen aanstalten en bleef zitten op de bank. We bleven daarom ook zitten en volgden op enige afstand de instructies tot de laatste letter. Volg de koerier te allen tijde. Met het vertrek van de trein was het perron nu minder druk en ik begon me weer blootgesteld te voelen, maar nog niemand toonde enige belangstelling voor ons, misschien vanwege de manier waarop we gekleed waren. Mijn blauwe pak had zeker betere dagen gekend en het shirt was boordloos en Paddy zag er ook bepaald niet uit als een afbeelding van een kleermaker. Een paar minuten later stopte er weer een trein langs het perron. Dit keer kwam onze koerier in beweging en stapte een wagon binnen van het type dat een gang langs de ene kant heeft en verschillende compartimenten met zes zitplaatsen langs de andere kant. In feite zou het zo een Engels trein kunnen zijn met uitzondering van de mededelingen in de Nederlandse taal. De koerier schoof een deurtje open en met een knikje gaf ze aan dat we daar plaats moeten nemen. Zij nam waarschijnlijk een ander compartiment. We namen plaats tegenover elkaar bij het raam en we riskeerden een fluistergesprek over waar we naar toe zouden gaan. De trein vertrok en

Signaal; Nummer 3
uit 1944. Dit
tijdschrift was een
propaganda blad
van de Duitsers.
Bron:
www.wo2forum.nl

het enige wat we konden doen was wachten op de volgende instructie. Het was een mooie zonnige dag in eind juli en ondanks onze ietwat benarde positie konden we niets anders doen dan naar het landschap kijken dat we passeerden. Er was aan weinig te zien dat het land onder bezetting was. Enige tijd later minderde de trein vaart en uiteindelijk stopten we bij een station, waarvan de naam ik ben vergeten. Ik kan echter niet onze afschuw en verbijstering vergeten bij het zien van het perron dat overvol stond met *Wehrmacht*-soldaten. Tot onze ontsteltenis begonnen ze op de trein te stappen, duwden hun uitrusting in de bagagerekken en vielen neer op de zitplaatsen. Ze praatten met elkaar, terwijl ze ons volledig negeerden. Ik weet niet hoe Paddy zich voelde op dat moment, maar ik was te bang om ook maar te ademen. De trein reed weer verder en de soldaat naast me begon te knikkebollen. Ondanks zijn pogingen om wakker te blijven bezweek hij uiteindelijk aan de slaap en tot mijn ontsteltenis viel zijn hoofd op mijn schouder. Als ik hem probeerde wakker te maken, zou hij mij zijn spijt willen

betuigen over zijn in slaap vallen op mijn schouder. En als hij dat deed, zou hij ongetwijfeld een soort van antwoord verwachten. Er leek maar één oplossing en die was, in de woorden van iemand heel lang geleden, "geen slapende honden wakker maken", en dus dutte hij verder. Uiteindelijk stopte de trein weer. Een metgezel van de slaper stootte hem wakker en ze begonnen hun uitrusting te verzamelen en zich voor te bereiden om de wagen te verlaten. Eenmaal weer alleen, hielden we fluisterend een gesprek. Het leek erop dat Paddy dezelfde symptomen had ondergaan. Ik heb me vele malen afgevraagd sinds die dag op de trein; die *Wehrmacht*-soldaten hebben nooit beseft dat ze naast de 20.000 gulden zaten, want dat was de beloning voor het aanbrengen van een geallieerde vluchteling; f 10.000 per man.

Na zoveel jaren vind ik het bijna onmogelijk om de namen van de stations te herinneren, waar we langskwamen op onze reis naar het zuiden. Sommigen komen voor de geest; Zwolle, 's Hertogenbosch, Eindhoven, maar er moeten er meer zijn geweest omdat we twee keer moesten overstappen alvorens we op onze eindbestemming aankwamen. Aangezien geen van ons een horloge had, hadden we geen idee hoe lang we hadden gereisd. We zagen een klok toen we door een van de stations reden, en zag dat het rond 13:00 uur was. We waren kort na 08:00 uur uit Oostermeer vertrokken, het ontbijt was heel vroeg geweest, dus besloten we dat het tijd was voor de lunch. Aangezien slechts wij twee in het compartiment zaten, kwamen de broodjes tevoorschijn. De mijne waren tot een sneue puinhoop geplet – die *Wehrmacht*-soldaat moet schrijnende oren hebben gehad die dag. Platgedrukt of niet ze werden ze al snel verorberd, en ik herinner me dat we het

er beiden over eens waren dat het enige wat ontbrak een mok thee was. Terwijl we naar het zuiden reisden, begonnen we ons af te vragen of we onze koerier soms hadden gemist, na zo lang reizen? Volg de koerier te allen tijde waren onze orders dus bleven we zitten en hoopten dat ze nog op de trein was. Uiteindelijk begon de trein af te remmen en kwam tot stilstand in een station. Terwijl we onzaten af te vragen wat we moesten doen, was er een klap op het glas van de deur met een tijdschrift "SIGNAAL" ... toen onze koerier de trein verliet. We volgden en zagen haar lopen langs het perron en verdwijnen onder een boog door. We stonden op het punt haar te volgen toen we plotseling halt hielden – voor ons was het damestoilet. Alles wat we konden doen was wachten, maar het leek een vreselijk lange tijd dat we in de nabijheid van die toiletten stonden, tot Paddy een jonge dame naar ons toe zag komen met het tijdschrift "SIGNAAL" in haar hand, maar het was niet onze dame. Wat nu? Waren er meer van deze koeriers actief, en wat was er gebeurd met de onze? Kort voorbij waar we stonden was de jonge dame gestopt en met het gebaar dat ze op zoek was naar iemand, zwaaide ze

met het tijdschrift en liep door. Was dit een teken voor ons of niet? Volg de koerier. We besloten dat we geen andere keuze hadden dan te vertrouwen op het nieuwe meisje als onze koerier en haar te volgen, wat we ook deden, naar een ander perron. Op de stationsklok was het nu na 16:00 uur. In minder dan 8 uur hadden we bijna de volledige lengte van Nederland doorgereisd op klaarlichte dag met een openbare spoorlijn en zonder problemen. Hoe ongelooflijk het ook mag klinken, het was helemaal waar, maar onze reis was nog niet voorbij. Intussen begon de "natuur" ons te vertellen dat het was tijd was voor een "gesprek". Rondzoekend konden we geen bordjes over de noodzakelijke plek vinden. Het geluk lachte ons wel toe, een oudere heer vlakbij sprak met zijn vrouw, zette zijn tas neer en begon langs het perron te lopen. Ik gaf Paddy opdracht hem te volgen in goede hoop dat... En ik zou wachten tot hij terug kwam, dan zou het mijn beurt zijn. Het voorgevoel werd ingelost en we voelden ons beiden veel beter dan voor onze kleine wandeling.

Voordat onze koerier haar volgende beweging maakte, stonden we meer

*Een Lancaster bommenwerper wordt volgetankt.
Bron:
www.airpages.ru*

*In de Tweede
Wereldoorlog
was er regelmatig
oponthoud met de
treinen.
Bron: www.
geheugenvan-
nederland.nl*

dan een uur op dat perron te wachten, en we waren blij om weer in beweging te komen. We reisden verder naar het zuiden. Uiteindelijk stond onze koerier op om de trein te verlaten toen deze begon te vertragen om uiteindelijk tot stilstand te komen op het station van 's Hertogenbosch. Zonder achterom te kijken liep onze gids langs het perron en over een loopbrug naar een ander perron. Klaarblijkelijk was dit een lokale lijn met slechts één spoor. Slechts een paar mensen stonden te wachten maar deze waren weg nadat de volgende trein binnen was gekomen. Nu waren slechts onze gids, Paddy en mijzelf en een Duitse soldaat op het perron. Paddy ging zitten op een bankje op enige afstand van onze koerier terwijl ik langs het perron begon te wandelen tot aan het einde, dan weer terug langs de andere kant om zo nogmaals een ronde te doen. Toen ik langs de Duitser liep die op de bank zat kon ik voelen dat zijn ogen mij volgden terwijl ik langsliep en een beetje een knagende twijfel maakte zich van me meester. Heeft hij

vermoed dat ik niet was wat ik leek, een Nederlander wachtend op zijn trein, of toch iets anders? Toen ik hem weer passeerde op mijn weg terug gunde ik hem, naar wat ik hoopte, een vluchtige blik en bleef doorlopen. Uiteindelijk stoppend, zogenaamd om een biljet met vertrektijden te lezen, vastgemaakt op een prikbord bevestigd aan de muur. Ik stond een paar minuten te doen alsof ik de treintijden stond te lezen en als handeling liet ik mijn vinger langs het biljet gaan alsof ik een vertrektijd wilde controleren. Of deze handeling hem overtuigde dat ik oprecht was, weet ik niet maar hij scheen zijn interesse in mij te verliezen en ik bleef over het perron rondstappen. Uiteindelijk kwam de trein. We klommen nogmaals aan boord voor weer een andere reis. Zoals we vermoedden, was dit een stoptrein die stopt op elk station. Tenslotte ging de trein langzamer rijden en maakte onze koerier aanstalten om uit te stappen, gevolgd door haar twee trouwe schaduwten. Ditmaal liep ze naar de uitgang, en bij het passeren

van de uitgang van het station stopte ze om een paar woorden te spreken tegen een man die bij de ingang van het station stond. Tot onze verbazing overhandigde zij het tijdschrift aan hem voor ze vertrok. Toen we hem naderden sprak hij ons aan en door zijn woorden in het Engels werden we volledig verrast, want hij vroeg: "kunnen jullie allebei fietsen?". Verbijsterd keken we hem allebei aan voordat we zeiden "ja". "Goed, volg mij", zei hij "we moeten binnen zijn voor de avondklok", en vervolgens leidde hij ons naar een plek waar drie fietsen tegen de muur stonden geleund. Voordat we tijd hadden om na te denken, was hij opgestapt en begon weg te fietsen. We pakten allebei een fiets, Paddy en ik, en reden achter hem aan. Hij moet haast gehad hebben want hij was op weg alsof hij in een tijdrut zat. We deden ons best, maar zes maanden zonder enige vorm van lichaamsbeweging eiste zijn tol en ik begon het op te geven toen

hij plotseling door een toegangshek reed achterom het huis. We waren klaarblijkelijk aangekomen op onze bestemming. Het was bijna 22:00 uur, het was meer dan 12 uur geleden dat we Oostermeer hadden verlaten.

Onze nieuwe gastheer was een man van laat middelbare leeftijd die ons verwelkomde met de gebruikelijke handdruk. Hij sprak een paar woorden met onze laatste gids waarna deze vertrok. Onze gastheer vroeg of we honger hadden. Gelet op het feit dat we slechts een paar boterhammen met kaas op hadden sinds we uit Oostermeer vertrokken, erkenden we dat wij hongerig waren. Het duurde niet lang of we zaten te genieten van een soort soep, de herkomst onbekend, maar het was warm en er waren stukken roggebrood bij, gevolgd door de gebruikelijke *Ersatz*-koffie. Achterover leunend met een redelijk volle maag en nadenkend over de gebeurtenissen van de dag met Paddy, kwam onze gastheer

Trainstation Zwolle in 2010. Bron: www.sunandbeachblog.com

de kamer binnen en zei in respectabel Engels dat hij tot de volgende morgen niets zou vragen en hij stelde voor dat we naar bed zouden gaan. Net als onze laatste logeerkamer had deze kamer twee bedden en een wastafel. Alweer bleek dat we boften met onze accommodatie.

Bij het opstaan hadden we de volgende ochtend de kans om onze omgeving te bekijken. Het huis was gelegen aan de rand van de stad, met open velden aan de achterkant. Beneden in de keuken vonden we onze gastheer die een ontbijt had klaargezet. Roggebrood, margarine en een keuze uit kaas of jam. Tijdens de maaltijd was de eerste vraag aan onze gastheer het onvermijdelijke "Hoe lang blijven we hier?" We waren verbaasd om hem te horen zeggen "zeven dagen op zijn langst, misschien zelfs eerder". Merkwaardig was dat ik me, behalve de dagelijkse schoonmaakster, niet kan herinneren in het huis ooit een vrouw te hebben gezien. Op dat moment vroegen wij ons daar niets bij af maar het was pas vele jaren later dat het tot me doordrong dat hij dus een weduwnaar moet zijn geweest. Zoals eerder ook, voerden we de gebruikelijke huishoudelijke taken uit zoals afwassen, het opmaken van onze eigen bedden en aardappels schillen voor de avondmaaltijd. Gelukkig, wat mij betreft, hoefde er geen boter te worden gemaakt! Onderdeel van dit huis was

*Paddy Coyne en
Bill Cottam schillen
aardappelen op het
dakterras van de
heer De Cock in
Kaatsheuvel.
Bron: teunispats.nl*

een planken terras aan de achterkant, bereikbaar door openslaande deuren. Dit bleek dit al snel een ideale plek om in de zon zitten en te dagdromen over hoe snel we thuis zouden zijn. Waren we niet de volledige lengte van Nederland op klaarlichte dag met relatief gemak doorgereisd? We waren ervan overtuigd dat niets ons nu kon stoppen. Niets was verder van de waarheid.

Onze dagen in het huis gleden aangenaam genoeg voorbij. Onze gastheer was de hele dag thuis en hij beschikte over een schat aan roddels en informatie. We beseften dat hij een belangrijke rol speelde in het verzet omdat hij meer dan eens bezoek kreeg tijdens ons verblijf. Na ongeveer een week vertelde hij ons dat we de volgende dag zouden vertrekken voor de volgende etappe van onze reis en hij gaf ons onze instructies. De instructies waren duidelijk. We zouden het huis verlaten en de weg volgen tot we bij een zijweg kwamen. We moesten hier links afslaan en doorlopen tot we een man zagen zitten op een hek waar wat fietsen tegenaan stonden. Hem moesten we volgen want hij zou ons overhandigen aan de volgende gids. Dus na het ontbijt de volgende dag en na onze huishoudelijke taken te hebben gedaan, namen we afscheid van onze gastheer, wiens naam we niet wisten. Ik kwam pas achter zijn naam nadat ik uiteindelijk was teruggekeerd naar huis. We moesten hem ongeveer een halve mijl volgen tot we bij de zijweg kwamen, daarna volgden we deze en ja hoor het duurde niet lang en we zagen de man zittend op het hek met zijn fiets naast hem. Toen we dichterbij kwamen bleek het te gaan om onze hard rijdende fietser van de vorige week. Zijn begroeting was eenvoudig: "volg me op deze fietsen en als we bij een café komen, gewoon binnenlopen en aan een tafel gaan zitten". Hij stapte

op zijn eigen fiets en reed langzaam voor ons uit.

Het duurde misschien een half uur voordat we bij een klein dorpje kwamen en, ja hoor, hij ging meteen naar de plaatselijke herberg. Wij gingen volgens instructie naar binnen. Even later zagen we onze gids voorbijfietsen. In het café zaten een paar mensen, uiteraard plaatselijken die, na een eerste blik om te zien wie er binnen gekomen was, ons verder volkomen negeerden.

Opnieuw waren we getuige van de zorgvuldigheid waarmee deze mensen werkten om onze verdere reis zeker te stellen, want nu waren we in België. Tijdens onze wandeling over de zijweg bleken we de grens te zijn overgestoken. We vroegen ons af wat te doen en we probeerden te kijken alsof we het volste recht hadden om in die herberg te zitten, toen tot onze verbazing de barman naar de tafel kwam met twee glazen bie. Hij zette ze neer op de tafel en terwijl hij dat deed mompelde hij "wacht". Dankbaar voor het bier, want het was een warme dag en we waren de dorst na onze wandeling flink gaan voelen, aanvaardden we deze dronk dankbaar. Terwijl we zaten te wachten en fluisterend met elkaar praatten, schoof een jonge vrouw van begin twintig aan onze tafel. Eenmaal gezeten, vroeg ze met zachte stem of een van ons Frans sprak? Ik bevestigde dat. Ik sprak een beetje Frans waarna ze langzaam vervolgde sprekend in het Frans. Ik begreep dat we een ritje naar Antwerpen moesten maken met de lokale tram. Ze gaf ons beiden wat muntgeld voor de rit. We moesten het geld aan de conducteur geven zonder een woord te zeggen, want het was het juiste tarief voor de reis.

We dronken ons biertje leeg en we vertrokken uit het café met onze nieuwe koerier, althans dat hoopten we want op wie moesten we anders vertrouwen? Buiten was het een korte wandeling naar de tramhalte. Volgens instructie overhandigden we het geld, ontvingen een ticket en namen plaats. Na een paar minuten vertrokken we met de koerier in een rammelende tram weg uit het dorp, vermoedelijk in de richting van Antwerpen. Onderweg stapten er mensen in en uit, terwijl Paddy en ik in ijzige stilte zaten te wachten op een teken van onze koerier om in beweging te komen. Uiteindelijk kwamen we in de buitenwijken van een grote stad, blijkbaar Antwerpen. Een paar minuten later verliet ze haar zitplaats en liep naar de achterkant van de tram om uit te stappen. We volgden haar voorbeeld. We liepen een aantal stappen achter haar aan. Niet een keer keek ze om of we wel volgden. Plots sloeg ze af en ging onder twee grote poorten door naar wat leek op een fabrieksterrein. Daar wachtte ze ons op en ze vertelde dat we hier in dit hoge gebouw met zijn vele verdiepingen zouden verblijven. Een fabriek, want dat was wat het was, leek ons geen goede plek om te verblijven, want waar zouden we slapen en wie zou ons eten geven? Deze vragen werden snel beantwoord. Met een groet aan de portier in zijn kleine kantoor, leidde ze ons naar de lift en we gingen naar de bovenste verdieping van het gebouw. Uit de lift liep ze langs een korte gang. Ze deed een deur open en stapte opzij zodat we naar binnen konden. Rondkijkend konden we onze ogen niet geloven. We stonden in een grote, goed ingerichte flat. "Dit", zei ze, "behoort toe aan de eigenaar van de fabriek, die het in de vooroorlogse dagen gebruikte als de werkzaamheden hem verhinderden om naar huis te gaan". We hadden weer erg veel geluk:

twee slaapkamers, een woonkamer, zelfs een badkamer en toilet. Hier zouden we blijven tot nadere afspraken konden worden gemaakt. In geen geval mochten we de flat verlaten vanwege de werklieden die overdag in het gebouw zouden zijn en weer kwam er een waarschuwing voorzichtig te zijn. Voordat ze vertrok kregen we nog bezoek van een man van middelbare leeftijd die, volgens onze koerier, de eigenaar was van de fabriek. Hij sprak met ons in het Engels. Op dat moment besepte ik weer die gekke eiland-mentaliteit van ons Britten; we verwachten dat alle anderen Engels spreken, terwijl wij Britten nauwelijks kennis hebben van de talen op het Europese vasteland. Was dit vanwege het feit dat het Britse *Empire* zich beschouwden als superieur in de wereld? Ik dacht lang en hard na over deze vraag voordat ik begreep dat dit het antwoord moest zijn. Was het misschien een soort terugkeer naar de "kanonneerbootpolitiek van het Victoriaanse tijdperk"? Onze gastheer praatte geruime tijd met ons totdat er op de deur werd geklopt en een man binnenkwam met een dienblad met kopjes, schotelletjes, theepot, melk, suiker en een grote verscheidenheid van kleine cakes, die

hij op een tafel zette waarna hij vertrok zonder een woord. Er werd melk en thee in de kopjes geschonken en we werden aangespoord om flink van de koekjes te eten. Onze gastheer legde uit dat onze avondmaaltijd pas laat op de avond zou worden geserveerd en hij was er zeker van dat we een beetje hongerig waren. Mijn gedachten van dat moment waren; als dit de levensstijl is van een voortvluchtige, dan zou ik bereid zijn om tot het einde van de oorlog hier te blijven. Toen de thee en gebak op waren, pakte onze gastheer het dienblad, nodigde ons uit om ons vooral thuis te voelen. Voordat hij ons verliet vroeg hij ons nog of we rookten. We antwoorden van ja, waarop hij knikte en vertrok.

Vanuit de ramen van de flat hadden we een beperkt uitzicht op de stad. We zaten zo hoog dat we over de daken van de aangrenzende gebouwen konden kijken, maar we zagen niet veel van de straten beneden. Dus begonnen we om onze accommodatie nauwkeuriger te onderzoeken. Het spijt me te moeten zeggen dat we niets ongeroerd lieten. Lades werden geopend, kasten en kastjes werden ingekeken, maar er was niets dat ons een aanwijzing gaf over de eigenaar. Wat we wel vonden was een pak speelkaarten, en om de tijd te passeren speelden we *Pontoon*, met mondelinge inzetten tot het bedrag dat we elkaar verschuldigd waren astronomisch werd. Toen we er genoeg van hadden, schraapten we de laatste resten van onze tabak bijeen en rolden een sigaret. Als dit de laatste voor enige tijd zou zijn, wilden we er optimaal van genieten.

In gespannen afwachting van wat zou gebeuren, leek de tijd voorbij te kruipen. Eindelijk, zo tegen 19:00 uur werd de deur geopend en kwam onze "butler" binnen met onze

*De Belgische havenstad Antwerpen aan de Schelde in het begin van de vorige eeuw. Cottam en Coyne verbleven er in de zomer van 1944 een paar dagen voor ze na verraad werden opgepakt en krijgsgevangen werden gemaakt.
Bron: internet.*

avondmaaltijd. Het was niet wat je noemt een Ritz-maaltijd, maar was toch meer dan welkom zeker gezien het ongeopende pakje met twintig *Craven-A* Engelse sigaretten. Ze moeten er een oude voorraad van hebben gehad omdat er al bijna vijf jaar geen handel met de bezette landen was geweest. Maar dat weerhield ons er niet van om onze maaltijd comfortabel te eindigen met het drinken van "koffie" en het genieten van onze sigaretten. We zagen of hoorden niemand meer die avond en met niets beters te doen gingen we naar bed. Toen pas realiseerde ik me hoe moe ik was en vrijwel direct viel ik in slaap.

De volgende dag werd het ontbijt gebracht door de "butler" en toen hij opnieuw vertrok zonder een woord, begonnen we te denken dat hij niet kon praten of dat hem was opgedragen niet tegen ons te spreken. Als we niet in zijn aanwezigheid hadden gesproken wist hij niet wie of wat we waren. Een andere verrassing, nadat we een aantal dagen in deze residentie hadden vertoeft, was de komst van de eigenaar met een fles *Booths London Dry Gin* en enkele sigaren. Het was tijdens dit bezoek dat hij ons vragen stelde die om de belangrijkste beslissing bleken te gaan sinds we waren neergeschoten. Het Britse leger rukte op door Frankrijk richting de Belgische grens en het zou slechts een kwestie van tijd zijn voordat ze Antwerpen zouden bereiken. De beslissing was geheel aan ons; we konden blijven waar we waren en wachten op de bevrijding van de stad, of we konden de legers tegemoet reizen. Hij gaf ons bedenktijd tot volgende dag waarop hij zou terugkomen voor ons antwoord. Zoals gebruikelijk bracht de "butler" ons de avondmaaltijd. Nadat we klaar waren met eten en het roken van een van de sigaren en het drinken van

een glas Gin en water, begonnen we weer over onze beslissing: blijven of weggaan? Voor mij was het onbelangrijk, ik was vrijgezel en ongebonden en omdat ik al acht maanden weg was, maakten een paar weken meer voor mij geen verschil. Paddy aan de andere kant, was een paar jaar ouder en hij was getrouwd. Hij wilde zo gouv mogelijk thuis zijn. Ik had daar alle begrip voor. Toen onze gastheer de volgende ochtend kwam, gaven we hem ons antwoord; we waren klaar om naar huis te gaan. Hij deed geen poging om ons op andere gedachten te brengen maar zei alleen dat hij de nodige maatregelen zou treffen voor ons vertrek, dat in de komende 48 uur zou plaatsvinden. Trouw aan zijn woord kwam hij de volgende dag langs en vertelde ons dat we de dag erna zouden worden opgehaald en begeleid naar het zuiden om het oprukkende leger tegemoet te reizen. Onnodig op te merken dat het vooruitzicht dat we zo dicht bij de vrijheid waren erg spannend was. Ik begon ook de drang naar huis te voelen, ondanks zijn voorkeur om in Antwerpen te blijven tot aan de bevrijding. We hadden onze middag-maaltijd op en vroegen ons af wanneer de oproep zou komen om te vertrekken. Even later kwam onze vriend de "butler" de flat binnen, gevolgd door het meisje uit de herberg, die onze koerier was geweest en twee onbekende mannen. Ze legde ons de procedure tot in detail uit. We zouden de flat in het gezelschap van een van de mannen verlaten. De andere man zou iets eerder dan wij vertrekken om de auto te regelen waarin we naar het zuiden gereden zouden worden. De twee mannen die onze gidsen waren deden me denken aan de acteurs die gangsters speelden in Amerikaanse films; een regenjas met ceintuur en een hoed met de rand

naar beneden getrokken over hun ogen. De eerste man vertrok met het meisje en enige tijd later daalden wij in gezelschap van de tweede man met de lift naar de begane grond. We liepen het fabrieksterrein af en langs de straat. Daar vertelde de man ons dat de auto zou wachten om de volgende hoek. Helaas: er stond geen auto! Hij was misschien vertraagd, dus als we nog een blokje-om liepen, kon hij wellicht nog komen, kregen we te horen. Wie waren wij om te twijfelen aan deze informatie? Waren we niet heel Nederland doorgereisd, de grens met België overgestoken en hadden we niet met een tram Antwerpen bereikt? "Volg altijd de gids" klonk het nog steeds in onze oren. Dus als schapen volgden we de leider van de kudde. Na de volgende bocht leidde onze gids ons door een paar ijzeren hekken en het eerste wat ik zag was het zwarte uniform en waren de gepolijste laarzen van de Duitse SS. Het was het einde van onze reis.

Bij onze "Gastheren"

Als door een vooraf afgesproken teken, plaatsden zich nog twee Duitse SS'ers tussen ons en de poort om te voorkomen dat we op de gedachte zouden komen om ons om te draaien en te vluchten. Hoewel, wat hadden we kunnen doen of waar zouden we heen zijn gegaan zonder geld of papieren? De twee SS'ers pakte ons bij de arm en leidden ons het gebouw in waar we werden gescheiden en in kleine kamers opgesloten. In de kamer waarin ik mij bevond stond alleen een kinderbedje zonder dekens. Terwijl ik daar op de rand van het bedje zat, gingen mijn gedachten richting de dingen die ik had gehoord over de SS en de terreur waarom ze bekend stonden. Het was geen prettige situatie waarin ik me op dat moment bevond, gekleed in burgerkleding, zonder identiteitsbewijs. Zelfs als ik op een of andere manier

deze mensen ervan had kunnen overtuigen dat ik dit was verloren, was mijn kennis van de Nederlandse, Belgische en Franse taal onvoldoende om enige vorm van gesprek te voeren. Hoe lang ik daar heb gezeten weet ik niet en hoe langer ik er zat hoe meer ik besepte dat mijn positie vrij hopeloos was. Ik kon gemakkelijk worden beschuldigd van *undercover*-activiteiten tot aan pure spionage. Zonder waarschuwing ging de deur open en werd er met een geweer gebardeerd om mee te komen. De bewaker bracht me naar de eerste verdieping en gebaarde me een kantoor binnen te gaan waar een officier achter een bureau zat. Hij wees naar een stoel voor zijn bureau met de opdracht te gaan zitten. Zijn eerste vraag was of ik wist waar ik was. Voordat ik kon antwoorden, antwoordde hij voor mij; SS-Hoofdkwartier, Antwerpen. Zo begon het verhoor. In antwoord op zijn vraag waar ik vandaan kwam, gaf ik mijn rang, naam en legernummer. Na nog een paar vragen waarop mijn antwoord altijd hetzelfde was, begon hij de vriendelijkheid waarmee hij het verhoor was begonnen te verliezen en werd hij agressiever in zijn houding. Hij ging zelfs zo ver om de *Gestapo* te noemen en hun methodes voor het verkrijgen van informatie. Dat stond me helemaal niet aan, maar tot het moment dat het woord *Gestapo* viel, bleef ik antwoorden als voorheen. Eindelijk kwam aan het verhoor een einde en werd ik terug naar mijn cel gebracht, naar binnen geduwd en alleen gelaten met mijn gedachten.

Na verloop van tijd werd de deur weer opengegooid en een bewaker gooide twee dekens op het bed, gaf me een kom soep, een lepel, een stuk rogebrood en een mok met *Ersatz*-koffie, en vertrok. De soep, als ik me goed herinner, was waterig,

bijna smakeloos, maar ik had geen keus en at de soep en het brood en spoelde alles weg met de "koffie". Na het uitspreiden van de dekens op bed probeerde ik wat te slapen. Hoe lang ik wakker heb gelegen om na te denken over de gebeurtenissen van die dag weet ik niet, maar de slaap wilde gewoon niet komen. Uiteindelijk moet ik in slaap zijn gevallen maar werd weer gewekt door het geluid van het openen van de deur van mijn cel. Daar stond weer diezelfde bewaker met wat bleek mijn ontbijt te zijn. Roggebrood, een stukje verschrikkelijke uitzierende kaas en de "koffie". Ik leefde al vier dagen op dat dieet, terwijl er gedurende die tijd geen woord met de bewaker werd gesproken. Op de vijfde dag werd ik na mijn zogenaamde ontbijt terug de trap op geleid naar hetzelfde kantoor als voorheen. Ze droegen me op om te gaan zitten en vroegen of ik nu bereid was om vragen te beantwoorden over waar ik vandaan kwam, wie me had geholpen om naar Antwerpen te komen en wie mij de kleding had geleverd ik droeg. Dit keer haalde ik mijn identiteitsplaatje van onder mijn shirt en herhaalde nog eens mijn naam, rang en nummer. Er kwamen verholde dreigementen te worden overgedragen aan de *Gestapo* en gefusilleerd te worden als spion, maar ik had het nu al vijf dagen uitgehouden en was welliswaar doodsbang, maar ik was vastbesloten niet toe te geven. Ik was enorm opgelucht toen ik weer werd meegenomen naar mijn cel en in relatieve rust en stilte werd achtergelaten.

Gedurende deze vijf dagen van eenzame opsluiting, op mijn bezoeken na om boven te worden ondervraagd, vernam ik niets van Paddy maar ik veronderstelde dat hij dezelfde behandeling als ik kreeg. Op de zesde dag kwam ik weer in contact met Paddy, zij het onder bewaking

van leden van de *Wehrmacht*. We ontmoetten elkaar weer aan de voorkant van het gebouw waar we zes dagen eerder werden gescheiden, en we werden in een Duitse legertruck gezet en weggevoerd uit Antwerpen. Enkele uren later kregen we het bevel uit de truck te klimmen en we bevonden ons op een enorme binnenplaats, omgeven door een bakstenen muur van ongeveer 4 meter hoog. We bevonden ons aan de voorzijde van een gebouw dat slechts een ding zou kunnen zijn: een gevangenis. Het was in feite de burgergevangenis in Brussel.

We werden het gebouw binnen geduwd. Nadat we onmiddellijk geregistreerd werden als gevangenen, werden we naar de tweede verdieping langs de ronde galerij geleid en uiteindelijk zonder verdere plichtplegingen in een cel opgesloten. In deze ruimte bevonden zich al vijf leden van de Amerikaanse luchtmacht. Ik weet niet wie het meest verbaasd waren, wij die de Amerikanen zagen of zij die twee smerige personen in burgerpak voor zich zagen. De Amerikanen waren de eerste om te reageren, en de vragen kwamen snel en het waren er veel. Wie waren we? Waar kwamen we vandaan? Waarom waren we in burger? Ze waren verrast te horen dat ze ons in januari neer hadden geschoten en dat we meer dan zes maanden in bezet gebied hadden gezeten.

Het nieuws dat er een Amerikaan meer dan drie maanden in een huis vlak naast ons ondergedoken had gezeten in Nederland en dat we daar niet van op de hoogte waren, verbaasde hen zeer. Helaas was er voor deze Amerikaan weinig veranderd, omdat hij toen in Oostermeer was achtergebleven toen wij verder reisden. Zij, van hun kant, konden ons een min of meer recent beeld schetsen

van de stand van zaken bij de invasie. Zij waren recent neergeschoten en waren drie dagen geleden opgepakt en naar de gevangenis overgebracht. Na deze eerste kennismaking met onze medegevangenen, keken we eens om ons heen om te zien waar we nu eigenlijk beland waren. Het was een typische gevangenis cel van ongeveer 3 x 4 meter. Geen bedden of stapelbedden, slechts vijf armetierige strozaken opgestapeld in een hoek. We waren inderdaad flink gezakt op de ladder van comfort. Later die middag werden nog twee strozakken de cel in gegooid. Dit waren onze bedden. Ik zal die eerste nacht slapend in twee rijen op de vloer van de cel zonder dekens nooit vergeten. De strozak had weinig of geen vulling en binnen de kortste keren begonnen mijn heupbeenderen pijn te doen. Daarnaast ontdekte ik dat er behalve mijzelf ook nog andere bewoners van de stromatras waren, te weten bedwantsen die niet bevorderlijk waren voor een goede nachtrust. Tegen de ochtend was ik overdekt met kleine beetplekken, het bewijs van de vraatzucht van de insecten. Het ontbijt bestond uit het onvermijdelijke rogebrood, een stukje van wat leek op worst, en een mok "koffie", die we allemaal buiten de cel moesten afhalen aan het einde van de galerij. Al sinds de Amerikanen in de cel zaten, hadden ze geen gelegenheid gehad om zich te wassen. Voor het gebruik van het toilet moest men op de celdeur bonken en schreeuwen tot er een bewaker kwam om je te begeleiden naar het gemeenschappelijk toilet. Gelukkig hoefden we dit bestaan slechts vier dagen te doorstaan, maar in die tijd had onze bewaker mij drie keer geselecteerd voor een bezoek aan de kapper. Eén keer op de tweede en twee keer op de derde dag. De kapper had zijn werkplek gewoon in een gevangenis cel, slechts voorzien

van één stoel voor de klant. De kapper werkte altijd met een bewaker naast zich. Het leek erop dat de kapper elke dag een vast aantal knipbeurten moest doen. Het feit dat hij verschillende keren de haren van dezelfde gevangene op een dag knipte was een kwestie van voldoen aan een vastgesteld quotum, of het nu nodig was of niet

Op de ochtend van de vijfde dag moesten we buiten de cel op de galerij in een rij gaan staan. Er stonden daar een twintigtal of meer geallieerde piloten. Een mengsel van RAF, Amerikanen, Canadezen en anderen. Ik herinner me dat een van de Amerikanen schreeuwde naar de overkant van de galerij naar iemand die hij klaarblijkelijk herkende. Hij kreeg hiervoor een stoot met een geweerlof tussen de schouderbladen. Er was nog iets anders vreemd aan dit stelletje gevangenen. Paddy en ik waren de enige zogenaamde burgers, de rest was in uniform. Er was enige consternatie tussen de bewakers en er verdween er een om kort daarna terug te keren met een officier. Het werd al snel duidelijk dat wij de oorzaak van het probleem waren. Onmiddellijk werden Paddy en ik uit de rij gehaald en afgevoerd. Op de begane grond werden we binnengeleid in wat leek op een winkel. In gebrekkig Engels kregen we opgedragen om onze kleding uit te trekken, wat we ook deden. Er werd een stapel onduidelijke kledingstukken neergelegd en we moesten daaruit kleding van onze maat kiezen. Paddy had meer geluk dan ik; hij vond een Amerikaanse broek en een RAF-jasje. Het enige dat ik kon vinden was de onder-overall van een Amerikaanse boordschutter. Het was een vreemd soort broek-shirt combinatie, aardbeienrood, met een rits aan de voorzijde en een simpel rond

gat aan de achterzijde voor sanitaire aangelegenheden

Gekleed in dit samengeraapte uniform werden we mee teruggenomen naar de rest van de gevangenen die nog op de galerij stonden.

Zodra wij ons weer aansloten bij de anderen werden we de trap af gevoerd naar buiten naar de binnenplaats van de gevangenis en tegen de hoge gevangenismuur gezet. Tegenover ons werd een rij *Wehrmacht*-soldaten opgesteld bewapend met machinepistolen. Zou dit het einde zijn? Was dit mijn laatste dag op aarde? Opnieuw had ik datzelfde gevoel van rust dat ik kreeg toen ik indertijd in een vrije val uit het vliegtuig werd geslingerd. Was er inderdaad iets of iemand die je die rust verleende op momenten van ondraaglijke spanning? Nauwelijks drong dit alles tot me door of plotseling begon iemand onze groep te tellen en werden we tot onze opluchting afgemarcheerd richting wachtende vrachtwagens waar wij in klommen waarna we werden weggevoerd van het gevangensterrein. Omdat de vrachtwagens met een huif bedekt waren, konden we niet zien waar we heen gingen. Maar het was maar een kort ritje, want opeens stonden we op het perron van station

Brussel, werden ingedeeld in rijen van drie en marcheerden we richting de treinen.

Omdat ik me bewust was van het gat in de achterkant van mijn kledij, marcheerde ik naar de wachtende trein met een handvol aardbei-rose stof in mijn hand geklemd, om me de schaamte te besparen. Op het perron wachtend op nadere orders, kreeg ik een duwtje van de Amerikaan die naast me stond. Hij beduidde mij met een knikje van zijn hoofd om richting een groepje Belgen verderop te kijken. Tot mijn verbazing maakten sommige Belgen een V-teken

Er werd ons een heel rijtuig toegewezen met onze bewakers waardoor we per twee gevangenen vrijwel een heel compartiment tot onze beschikking hadden.

Na vertrek veranderden de bewakers van houding en naarmate de reis vorderde werden ze losser en beantwoordden ze onze vragen. Onze bestemming was het Onder-vragingscentrum in Oberursel (misschien is de spelling verkeerd, maar het was in de buurt van Frankfurt am Main). Zolang de trein reed, werd een zekere mate van bewegingsvrijheid toegestaan door de bewakers. De Amerikanen, die het grootste deel van

*In krijgsgevangenkamp Dulag Luft (Durchgangslager der Luftwaffe) in Oberursel bij Frankfurt in Duitsland werd gevangengenomen luchtmachtpersoneel ondervraagd voor het naar een algemeen krijgsgevangenkamp werd doorgestuurd.
Bron:
www.en.wikipedia.org*

de groep vormden, liepen al snel rond om met elkaar te praten. We werden flink bij hun gespreken betrokken omdat de Amerikanen die met ons hun cel hadden gedeeld duidelijk aan de anderen hadden verteld dat we bijna ontsnapt waren nadat we ondergedoken hadden gezeten in Nederland. De meeste van de bewakers versoepelden hun houding ten opzichte van ons, met uitzondering van drie van hen. Van alle aanwezigen hadden ze het op twee Amerikanen in het bijzonder gemunt, een boordschutter genaamd Wagner en de andere had een naam die zijn afkomst, denk ik, verraadde; Rosenberg, zeker geen Arische naam. Zo werd bijvoorbeeld Wagner voortdurend geconfronteerd met de vraag waarom iemand met een goede Duitse naam als "Wagner", zoals het werd uitgesproken, had gevochten bij de Amerikanen? Ondanks zijn herhaalde ontkenning dat zijn naam "Wagner" en niet "Vagner" was, kwam er geen eind aan het getreiter en dit leidde bijna tot een fikse uithaal naar zijn folteraars, maar hij werd tegengehouden door zijn metgezellen. Rosenberg, aan de andere kant, werd onderworpen aan beledigingen en denigrerende opmerkingen over zijn ras, in sommige gevallen wist hij ze, tot hun ergernis, gevat van replek te dienen

Verder en verder schommelde de trein tot er uiteindelijk een duidelijke vertraging merkbaar was en de trein nauwelijks nog vooruit ging. We staken de Rijn over via een uiterst wankel brug waar stapvoets of langzamer over gereden kon worden, dit alles als gevolg van vele aanvallen op de brug door bommenwerpers van de geallieerden.

Kijkend uit de ramen van de wagen zagen we de rivier onder ons passeren, waarna de stad Keulen in zicht kwam.

Ik had me nooit een voorstelling kunnen maken wat de impact van de luchtaanvallen op de Duitse steden was geweest.

Vanaf de verhoogde positie op de brug leek het of geen enkel gebouw in de hele stad nog een dak had. Voor zover we konden zien, stonden alleen de buitenmuren van de gebouwen nog overeind. In sommige gevallen leken hele straten platgegooid te zijn. Voor enkele van onze bewakers was dit beeld te veel en sommigen hielden zichtbaar. Toen viel onze blik op de twee torens van de kathedraal die uit deze verwoesting omhoog stegen, schijnbaar onaangestast. Vergelijkbaar aan de manier waarop de koepel van St. Pauls in Londen ontsnapt was aan de grote brand, na de aanval op die stad door de *Luftwaffe*, enkele jaren eerder. Uiteindelijk stopten we op het station van Keulen en moesten we de trein te verlaten. Weer opgesteld in rijen van drie, was de ontvangst door het Duitse volk verre van vriendelijk.

Kreten van "*Banditten*" en andere woorden in de Duitse taal die wij niet konden begrijpen werden ons naar het hoofd geslingerd.

Binnen de kortste keren werden we ook bekogeld met alles wat de mensen maar in hun handen konden krijgen en begon het ernstiger vormen aan te nemen. Hierop terugkijkend, denk ik dat het slechts een natuurlijke reactie was; hier stonden enkele van de mensen die verantwoordelijk waren voor de vernietiging van deze stad en andere Duitse steden. Onze bewakers vormden snel een beschermend cordon om ons heen tegen wat snel een menigte aan het worden was en we werden snel langs het perron naar een andere trein in een gereserveerde wagen geleid. Zelfs toen nog werden we door de menigte gevolgd en ze begonnen ze met vuisten op het treinstel te slaan totdat ze werden

*Keulen werd in de Tweede Wereldoorlog stevig door de Geallieerden gebombardeerd.
Bron: www.koeln.net/*

verspreid door andere militairen. Het duurde echter enige tijd voordat de trein uit het station vertrok maar al die tijd bleef er op een afstand een heftig schreeuwende en gebarende menigte. Als hen was toegestaan om ons te benaderen, had het er voor ons niet best uitgezien.

Inmiddels was het avond geworden en eindelijk kwam de trein in beweging. De duisternis begon te vallen en de blindeer-gordijnen in de rijtuigen werden gesloten. Plotseling en zonder enige waarschuwing remde de trein sterk af en we werden allemaal naar voren gesmeten inclusief de bewakers. Met het gekrijs van treinwielen op de rails kwam de trein slingerend tot stilstand. We konden niet zien wat er buiten gebeurde omdat de gordijnen dicht waren, maar we hoorden stemmen schreeuwen en deuren dichtslaan. Het was duidelijk dat er iets totaal mis was omdat zelfs de bewakers in alle staten waren. We hoefden niet lang te wachten om uit te vinden wat de reden was achter onze gedwongen stilstand; het al te bekende geluid van vliegtuigen boven ons. We werden aangevallen door de *RAF* en minuten later hoorden we de zware klappen van

explosies en die waren niet ver weg. Ik prevelde een paar stille gebeden aan de bommenrichters in de lucht, dat hun berekeningen correct waren, dat ze het doel raakten en niet te kort schoten. De aanval, net als elke *RAF* aanval, duurde ongeveer 20 minuten en we hoorden de aanvallers weer huiswaarts keren. Ik had het effect van de *RAF* bombardementen op Keulen gezien en ondervond nu zelf het effect van een aanval op de grond. Het was geen prettige ervaring. De bewakers weigerden onze vragen te beantwoorden, over wie de gelukkige ontvangers van de aanval waren geweest. Maar het duurde niet lang voordat we het antwoord kregen. De trein kwam weer langzaam in beweging maar reed uiteindelijk een stuk langzamer dan voor de aanval. De trein stopte meermaals om vervolgens bijna stapvoets weer naar voren te kruipen.

We konden alleen maar vermoeden dat het spoor misschien was beschadigd bij de aanval of dat we moesten uitwijken voor een belangrijker, militair transport dat met spoed naar de plaats van de overval werd geleid. Het daglicht begon zich te vertonen door de gordijnen en we beseften dat we de

*Het is geen
zuivere koffie!*

Indien U dit zegt van

VESTA

KOFFIESURROGAAT

hebt U inderdaad
gelijk. Maar.....
smaken doet het!
Dus tóch zuivere
koffie.

36 ct. per pakje van 1/4 kilo

N.V. STOOMKOFFIEBRANDERIJ
EN THEEHANDEL
H. SMITH - GRONINGEN

*In de Tweede Wereldoorlog kon er geen koffie meer worden geïmporteerd. Men ging surrogaatkoffie drinken die gemaakt was van de wortel van de cichoreiplant. Hiervan was ook de Duitse Ersatz Kaffee gemaakt.
Bron: www.kanaalridder.blogspot.nl*

hele nacht in de trein hadden gezeten. Toen de gordijnen weer geopend werden, zagen we wolken met zwarte rook door de lucht drijven, en het duurde niet lang of we hadden uitzicht op een aantal recent gebombardeerde plekken die nog nasmeulden. Enkele minuten later hield de trein halt in een station. Nu wisten we dat het Frankfurt was geweest dat de afgelopen nacht had moeten lijden. Maar wij zetten onze reis voort naar onze uiteindelijke bestemming: *Dulag Luft* (*Durchgangslager der Luftwaffe*, een doorgangskamp voor krijgsgevangenen van de Duitse luchtmacht) bij Oberursel, dat we ergens halverwege de ochtend bereikten. We werden uit de trein gezet en door de straten naar de rand van het dorp gevoerd naar een door prikkeldraad omgeven verhoorcentrum. De poorten kletterden achter ons dicht en we werden opgesteld voor een blok kantoren. Een jonge Duitse officier en enkele andere leden van de *Luftwaffe* verschenen. We

stonden onder auspiciën van de Duitse luchtmacht.

De officier liep enkele minuten lang voor ons heen en weer, bekeek ons zorgvuldig en hield toen stil om ons in vloeiend Engels toe te spreken. Zijn welkomstwoord sterkte onze moreel bepaald niet. Door onze deelname aan de aanvallen op Duitsland, waren we niets minder dan moordenaars van onschuldige vrouwen en kinderen, volgens hem. Deze tirade duurde enkele minuten voordat hij in het Duits een aantal commando's gaf en we werden afgemarcheerd naar wat bleek een aantal individuele cellen. De deur werd dichtgeslagen en we werden achtergelaten om over onze situatie na te denken. Hoewel het buiten een warme dag was, stond binnen in de cel de verwarming aan en het duurde niet lang of het begon zijn effect te hebben. Helaas kon ik mij niet van alle kleding ontdoen, want alles wat er tussen mij en moeder natuur zat was dit dikke wollen binnenpak, en ondanks dat ik de overal had opengeritst begon ik hevig te transpireren. Geruime tijd later, het moet vroeg in de avond geweest zijn, werd er een bord met wat brood en iets wat leek op een rond kaasje aangeboden via een klep in de deur, samen met een tinnen mok met "koffie". Het dienblad werd weer weggetrokken, de klep werd gesloten, en ik was eens te meer alleen met mijn gedachten. Snel begon ik van deze zogenaamde maaltijd te eten. Het brood was droog en was moeilijk door te slikken, maar het ronde kaasje was weezinwekkend zowel qua smaak als qua geur. Na de eerste hap legde ik het weg.

Heel attent hadden mijn ontvoerders mij voorzien van een kinderbedje met een deken en een met stro gevulde matras. Uiteindelijk ging ik liggen en probeerde te slapen. Ondanks de hitte, heb ik kunnen slapen en werd ik

wakker terwijl ik zag dat er daglicht kwam door een klein venster, te hoog om iets door te kunnen zien, behalve een klein stukje blauwe lucht. Tweemaal daags verscheen mijn rantsoen op de klep in de deur, een eentonig dieet. Tijdens deze periode van eenzame opsluiting, sprak ik met niemand zelfs wanneer het nodig was om naar het toilet te gaan, was de reis heen en terug in complete stilte.

Het moet na bijna een week zijn geweest, met de verwarming nog steeds op vol, toen de deur openging en twee bewakers me uit de cel porden en me begeleidden naar een kantoor waar ik nog maar eens werd ondervraagd. Dit keer wel met een verschil. Op het bureau, waarachter een wat oudere officier zat, stond een lucht radar set en een radiobaken set, bij ons beter bekend als "H25" en "G-Box", beiden navigatiehulpmiddelen die in alle vliegtuigen van de *Pathfinder Force* (PFF) werden ingebouwd. Ze moeten de uitdrukking op mijn gezicht hebben geregistreerd bij het zien van deze twee voorwerpen, omdat we bij de *RAF* uitdrukkelijk instructies hadden kregen dat, als we het vliegtuig moesten verlaten in geval van nood, deze twee voorwerpen moesten worden vernietigd door het laten ontploffen van een kleine explosieve lading. De eerste vraag aan mij was of ik de twee objecten kon herkennen? Onwetendheid spelend, schudde ik mijn hoofd, maar mijn ondervrager was ook niet gek, en hij zei dat ik als navigator volledig vertrouwd met ze zou moeten zijn. Gedurende het gehele verhoor richtte mijn ondervrager zich voor zijn onderzoek op een rustige manier op mij, met niets van de pesterijen-tactiek die we in Antwerpen hadden gehad. Dit was een meer subtiele manier om naar informatie te sporen. Tussen de beleefdheden

door werden vragen gesteld over mijn *squadron*, mijn commandant, en andere zaken die verband houden met de *RAF*. Eindelijk, na misschien een uur of langer, haalde hij een dossier uit een lade en vertelde me mijn geboortedatum, mijn huisadres, mijn naasten en het type vliegtuig dat ik had gevlogen. Achteraf terugkijkend, kon ik alleen maar concluderen dat deze informatie was verkregen uit bronnen van het verzet door een verrader. Na deze ondervraging was de volgende stap om te worden gefotografeerd voor "identificatiedoeleinden". Staande voor een lege achtergrond, met een stuk karton aan een touw om mijn nek waarop met krijt mijn service nummer was geschreven, werden twee foto's genomen, recht van voren en het profiel van opzij. Het deed denken aan een crimineel die wordt gefotografeerd. Gelukkig werd slechts mijn hoofd tot aan de schouders gefotografeerd. Mijn roze binnenpak, ontsnapte gelukkig aan de opname. Dit zou onze laatste dag in het *Dulag Luft* worden, want de volgende dag vertrokken we naar het krijgsgevangenkamp. Voordat we vertrokken, werd mij een geïmproviseerd uniform verstrekt, bestaande uit een Amerikaanse jas en een *RAF*-broek zodat ik er tenminste uitzag als iemand die onderdeel uitmaakt van een krijgsmacht en niet als een ondefinieerbaar persoon. Onze bestemming zou zijn *Stalag Luft 7* op Bankau, hetgeen een lange treinreis betekende. Bijgevolg was een vroege start nodig. We marcheerden terug naar het station, werden opgesteld op het perron en vervolgens geteld om te controleren of het aantal bij vertrek hetzelfde was als toen we uit het centrum vertrokken, ook al was dat slechts tien minuten daarvoor. De Duitsers waren grondig, maar hoe ze dachten dat iemand had kunnen

ontsnappen tijdens die korte mars door de stad was iedereen een raadsel.

Bijeengedreven in een afgesloten rijtuig was wachten het enige dat we konden doen tot de reis zou beginnen. Echter, nu bestond de groep alleen uit *RAF*-personeel omdat de Amerikanen natuurlijk naar een eigen kamp gaan. Als Britten onder elkaar, kwamen de gesprekken al snel op gang. Ik werd gevraagd waarom ik een *Yankee*-jas met een *RAF*-broek droeg en ook nog een burger-overhemd zonder boord. Mijn verhaal moest worden verteld omdat andere *RAF*-mannen de ellende had moeten doormaken als ondersteuning van de invasietroepen, bij daglicht neergeschoten te worden waardoor je onmiddellijk gesnapt werd. Bijgevolg droegen zij nog steeds hun *RAF*-uniform, zodat hun nieuwsgierigheid over mijn kleding te verwachten was.

Uiteindelijk kwam de trein in beweging en met niets te doen behalve kijken naar het passerende landschap reisden we al snel langs vlakke landbouwgrond met af en toe een glimp van werknemers in de velden en een vreemde stad of dorp terwijl we naar het oosten reden. Het was op deze treinreis dat ik hoorde over een Amerikaanse zanger genaamd Frank Sinatra. In januari van dat jaar was hij nog onbekend, maar in de acht maanden van mijn afwezigheid was hij de rivaal geworden van Bing Crosby in populariteit!

Rond de middag, werd het gebruikelijke roggebrood met een stukje worst uitgedeeld samen met de onvermijdelijke "koffie". Rekening houdend met het feit dat een aantal van onze medereizigers nog maar korte tijd in gevangenschap verkeerden, waren de opmerkingen over het eten enigszins amusant voor degenen onder ons, die dit voer, anders kon je het niet noemen

al maanden gewend waren. Hoewel het eten schraal was, was het toch beter dan niets, zoals velen van ons later zouden ervaren.

Er zit altijd wel een grappenmaker in een groep mensen, waar ze ook zijn. In onze groep was er één die plotseling riep dat er vliegtuigen naderden. We hadden visioenen om te worden beschoten met mitrailleurvuur. Het volgende moment kondigde de grappenmaker aan dat alles ok was, want het was er "een van ons", het had zwarte kruisen op de vleugels. Van toen af, klonk telkens wanneer een vliegtuig in zicht kwam de kreet "ok, het is een van ons". Wat zou er zijn gebeurd als deze vliegtuigen wel "vijandig" waren geweest? Misschien zou ik dan dit verhaal een halve eeuw later niet hebben kunnen vertellen.

Tijdens deze dag-lange reis in de trein, ontdooiden de verhoudingen enigszins tussen ons en de bewakers. Een paar ervan spraken Engels met een uitgesproken Amerikaans accent, omdat ze een aantal jaren hadden doorgebracht in de Verenigde Staten. Dus wisten we de tijd te doden met uitwisseling over en weer van de oorlogsvorderingen.

Vreemd voor ons was dat ze nog steeds er van overtuigd waren dat zij uiteindelijk zouden zegevieren en ze maakten vage verwijzingen naar hun nieuwste geheime wapen. Aangezien de meeste van deze *RAF*-mannen de vorige maand nog in Engeland waren geweest en bekend waren met vliegende bommen, gaven ze in onbedekte termen uiting aan hun spot. Maar dit was blijkbaar iets waar de Duitsers volop geloof in hadden. Dat bleek, zoals we later wisten, om de V2-raket te gaan.

Immiddels was het laat in de middag. De trein begon af te remmen en stopte bij een klein station. Hier werden

we bevelen uit de trein te stappen en we stonden op het perron te kijken hoe onze trein weer wegreed. In rijen van drie vertrokken we van het station en begon de mars naar ons krijgsgevangenenkamp. Het was een kilometer of twee van het station vandaan en omgeven door prikkeldraad en wachttorens. Een grote lege vlakke strekte zich uit zo ver als het oog kon zien, met slechts een paar verspreide woningen, uiteraard boerderijen, omdat het land deels grasland en deels akkerland was.

Toen we dichterbij het kamp kwamen konden we zien dat onze aankomst was gezien door de mensen die binnen zaten en een soort ontvangstcomité werd opgesteld voor onze aankomst. We werden door een poort gemarcheerd, die onmiddellijk achter ons gesloten werd. Pas na een tweede poort waren we in het kamp. Tot stilstand gebracht voor wat duidelijk het administratieblok was, werden we toegesproken door de kampcommandant. Deze hield een korte toespraak waarin hij ons vertelde dat wat ons betreft de oorlog voorbij was en op voorwaarde dat er geen opstandig gedrag was, dat we volgens de regels van het Verdrag van Genève zouden worden behandeld, Maar zouden we het in ons hoofd halen te ontsnappen dan zou er een vreselijke straf volgen. Hierna gingen we de barak binnen, waar we opnieuw werden gefotografeerd voor archiefdoeleinden en de gegevens werden gecontroleerd. Aan het einde van deze fotosessie, was onze volgende stop het magazijn. Ieder van ons kreeg twee dekens en een Rode Kruis pakket. Nadat we opnieuw waren opgesteld, werden we nu naar de kazerneblokken gebracht. Deze bestonden uit houten barakken met een centrale deur en een gang over de gehele lengte van het

gebouw, met scheidingswanden tussen slaapruintes voor 24 man per eenheid

Terwijl de namen werden opgeroepen, werd aan elke persoon een kamer toegewezen. Het was tijdens deze verdeling dat Paddy en ik uit elkaar werden gehaald en ingekwartierd op enige afstand van elkaar, hoewel we de elkaar de volgende dag alweer spraken. De eerste indruk van onze nieuwe onderkomens maakte ons niet vrolijk. De stapelbedden hadden houten dwarslatten waarop een stromatras en een cilindrisch strokussen, beiden van zeer twijfelachtige kwaliteit. Niet bepaald het *Waldorf*-Hotel maar in ieder geval putte ik er voldoening uit te weten dat het niet meer nodig zou zijn om met een oog open te slapen, in de verwachting in het midden van de nacht te worden gewekt voor de een of andere controle.

Na aanspraak te hebben gemaakt op het bovenbed, ging ik naar buiten om te zoeken naar mijn metgezel van zoveel voorbije maanden. Hij had net als ik een bovenste bed gevonden en was klaar om zijn Rode Kruis pakket te openen, nieuwsgierig om te zien wat er in zat. Wat betreft de inhoud, kan ik niet alle details uit mijn geheugen meer opdiepen, maar ik herinner me de sigaretten, de thee, koekjes hard als rotsen en ik denk dat er ook een beetje jam was en niet te vergeten een pyjama. Niet veel in kwantiteit, maar in ieder geval zou het een beetje variatie toevoegen aan ons hoofdvoedsel.

Vooralsnog hadden we geen idee van het leven in een krijgsgevangenkamp, maar we waren er al snel achter dat er geen centrale keuken was. Diverse kleine groepen bundelden hun krachten door om de beurt een maaltijd te maken door koks uit de eigen geledingen Dit maakte effectief een einde aan de relatie tussen mij en Paddy omdat

het, behalve voor overleg in het kamp, voor geen van ons twee handig was om zich voor de maaltijden bij de andere groep aan te sluiten. Dus zijn we helaas geleidelijk uit elkaar gegroeid. Op die eerste middag hebben we samen een wandeling door het kamp gemaakt om te zien waar we terechtgekomen waren. Behalve de hoge prikkeldraad-omheining en de wachttorens, was er een enkele streng prikkeldraad ongeveer een meter boven de grond en op 4 tot 5 meter afstand binnenlangs de hoge prikkeldraad-omheining. Dit was de grens van onze vrijheid. Niemand mocht voorbij die draad zonder toestemming van de bewakers of anders! Een ander ding dat onze aandacht trok, was een handpomp, in het midden van het kamp die vermoedelijk water trok uit een geboorde put. Deze pomp bleek de enig beschikbare bron van water voor ons te zijn: we dronken het, wisten ons eronder, we wisten er onze kleding enigszins mee. Het was in feite de belangrijkste plek in het kamp. Een andere plek die we ontdekten bij onze rondwandeling was de latrine. Extreem primitief, was de enige passende beschrijving. Twee grote boomstronken waren in de grond gegraven en over deze twee stronken lag een gladgemaakte dunnere boomstam, en daarachter was een kuil van zo'n meter breed en ongeveer 3 meter diep. Ondanks een gulle bestrooiing met kalk, was de stank verschrikkelijk. Later raakten we nogal gewend aan het beeld van een rij van gevangenen gezeten op de boomstam met de wind die vrij rond hun achterkanten kon waaien, onspannen pratend terwijl zij hun behoefte deden. De privacy van een hokje met een deur die op slot kon, was iets uit een ver verleden. Nadat we de ronde over het terrein hadden voltooid, gingen Paddy en

ik terug naar onze respectievelijke barakken.

Helaas zag ik met het verstrijken gaan van de dagen Paddy steeds minder. Slechts af en toe ontmoetten we elkaar om een paar woorden te wisselen. Vanaf deze tijd waren we beiden druk met de omgang met de nieuwe mensen in onze eigen barak.

Het was eind augustus toen ik aankwam bij Stalag Luft 7. Het weer was perfect, blauwe lucht elke dag en een warm zonnetje. De mensen die voor mij aangekomen waren, hadden zich al enigszins georganiseerd. Er was een zogeheten "Sport Instructeur" aangesteld, zogenaamd om evenementen te organiseren om gevangenen bezig te houden met het doen van gymnastiek of het uitvoeren van sporten. Vanzelfsprekend dat hij ook bij onze slaapzaal kwam vragen over welke sporten we ervaring mee hadden, indien van toepassing. Zo kwam het dat ik al snel mezelf terugvond in het voetbalteam, partijtjes spelend tegen andere barakken. We hadden een voetbal en doelpalen, vier stokken in de grond voor de paaltjes, maar verder waren een bal en schoenen alles wat we hadden op dat moment. De moeilijkheden ontstonden bij de eerste wedstrijden al met het kunnen herkennen van de leden van het eigen team omdat beide teams gekleed waren in soortgelijke kleding; luchtmacht-blauw met bretellen over onze overhemden.

Een andere hobby die heel populair werd, was honkbal. En de Engels versie, meer als "Rounders" gespeeld met een honkbalknuppel.

Het was in het begin van mijn verblijf in Bankau dat het hele kamp geschokt werd door een tragische gebeurtenis. Ongeveer halverwege de ochtend was het luchtalarm begonnen te jammeren.

Het kampbewakers dreven ons onmiddellijk bij elkaar en sloten ons op achter de deuren van onze barak, vermoedelijk om ervoor te zorgen dat niemand ontsnapte als er eventueel verwarring ontstond. Hoewel we aandachtig luisterden, waren er geen vliegtuigen te horen. Misschien een uur of zo verstreek en de "gevangenen" begonnen enigszins lastig te worden. Geen vliegtuig te zien en het tijdstip voor het middagmaal was zo goed als voorbij. Toen klonk duidelijk het alles veilig signaal uit de sirene. We zijn er nooit volledig achter gekomen wat er precies daarna gebeurde. Er werd iemand gezien die schreeuwend uit een van de barakken kwam rennen. Plotseling was er het scheurende geluid van een gewerschot. De man zakte in elkaar, ingevolge een schot in de rug. Er waren veel vragen. Waarom kwam hij plotseling naar buiten gerend en waarvoor? Zat die barak-deur niet op slot? Wilde hij slechts naar de latrine? Was hij degene die de rantsoenen voor zijn hut moest verzamelen? De reden bleef een raadsel, maar de relatie tussen gevangenen en bewakers bleef hierna voor vele dagen gespannen. Het leek erop dat in dit geval het lot een wrede rol had gespeeld. Ongetwijfeld had deze man luchtdoelgeschut ofwel aanvallen van vijandelijke vliegtuigen overleefd, en als je dan in de betreffende veiligheid van een kamp door een raadselachtig schot toch sneuvelt, dan is dat hard. Het bestaan was op dit moment nog niet al te slecht. Door het weer konden we de hele dag buiten zijn en er was voldoende eten, terwijl dat nog werd versterkt met de inhoud van het Rode Kruis pakketten. De waterpomp was een godsgeschenk na een voetbalwedstrijd. De teams stonden in de rij voor een beurt onder het ijskoude water terwijl een teamgenoot aan de pomp zwengelde. De eerste schok van

koud water benam je de adem, maar daarna tintelde je helemaal en voelde je je fris en klaar om opnieuw te spelen.

De enige Britse officier in het kamp was een leger-aalmoezenier die elke zondag kerkdiensten hield. Hoewel het vrijwillig was om de bijeenkomsten bij te wonen, was het verbazingwekkend hoeveel gevangenen zijn kerkdiensten bezochten. Maar later meer over deze opmerkelijke man.

Heel september was het weer mooi en warm en konden we bezig blijven met onze buitenactiviteiten voetbal en honkbal. Onze "Sport Instructeur" maakte bekend dat er een atletiekwedstrijd zou worden georganiseerd voor iedereen die mee wilde doen. Er was enige belangstelling, maar de onderdelen bleven beperkt tot baan-atletiek omdat er geen ander materiaal beschikbaar was. Toch werden ze door iedereen toegejuicht. Het was niet mijn sport, ik was liever toeschouwer, met alle bewondering voor de inspanningen van degenen die in laarzen en uniformbroek probeerden te sprinten. Voor zover ik me herinner, waren er de meeste deelnemers voor de afstand van de zogenaamde "halve mijl". De 800 meter werden afgemeten door de "Sport Instructeur" die deze afstand in een ruw ovaal afpaste. Toen de deelnemers opgesteld stonden voor de start riep iemand de meute op voor een weddenschap op een van de lopers, een Canadees, met als inzet een pakje sigaretten. Of iemand de weddenschap van hem heeft aangenomen, weet ik niet, maar hij moet wat voorkennis hebben gehad, want het was inderdaad de Canadees die won.

Ogenscheinlijk was het leven van een krijgsgevangene comfortabel; geen verantwoording, geen angst voor plotselinge dood of letsels en andere verschrikkingen van het front

In kamp Dulag Luft (Durchgangslager der Luftwaffe) in Oberursel bij Frankfurt in Duitsland kreeg Bill Cottam op 14 augustus 1944 zijn krijgsgevangenkaart. Bron: teunispats.nl

Maar altijd was er die vraag in het achterhoofd wanneer we weer thuis zouden zijn. Voor de getrouwde mannen moet dit hun belangrijkste gedachte zijn geweest, vooral omdat er nog geen post was doorgekomen naar het kamp.

Ergens in september kregen we te horen dat over een paar dagen een delegatie van het Zwitserse *Rode Kruis* het kamp zou bezoeken. En, ja hoor, op een ochtend arriveerden vier burgers. Geëscorteerd door de kampcommandant, kregen deze vier heren een rondleiding waarbij ze de gevangenen vroegen naar de omstandigheden in het kamp. Naar aanleiding van dit bezoek, werd de mededeling gedaan dat elke vlieger die met een parachute uit zijn vliegtuig had moeten springen, zich bij de aalmoezenier kon melden om een briefkaart in te vullen met relevante details zoals rang en naam. Deze kaart zou worden verzonden naar de *Irvin Parachute Company*. Te zijner tijd, na de beëindiging van de vijandelijkheden, zou een lidmaatschapskaart en een gouden Caterpillar-badge worden toegestuurd naar hun huisadres. Ik kwam er voor in aanmerking, heb een kaart ingevuld en heb de badge ontvangen. Het was toen nog een heel exclusieve club, maar de club is inmiddels uitgegroeid tot een legioen.

Oktober kwam. We zaten nu al meer dan twee maanden in dit kamp en nog steeds had niemand post van thuis ontvangen. Er was ook een verandering in het weer te merken. Niet langer stond de zon aan een strak blauwe hemel, maar er verschenen grijze wolken en we kregen regen, wat een einde maakte aan de buitenactiviteiten. Sommige dagen regende het de hele dag, op andere dagen was het wisselend, maar waren er buien. Een ander probleem stak nu de kop op; de "roep van de natuur". Het verblijf op de latrine onder deze weersomstandigheden – in de regen zittend op een boomstam – was bepaald geen pretje. Aan het einde van elke barak was een toilet, maar deze mocht alleen worden gebruikt na het "lichten-uit" als de deuren op slot gingen. Wanneer men op zo'n moment doorkreeg dat het even stopte met regenen volgde een ware wedren richting toiletten.

Brood en andere zaken werden vanuit de aangrenzende Duitse barakken per vrachtwagen het kamp in gebracht. Die vrachtwagen reed op een mengsel van hout en alcohol als brandstof in plaats van benzine. De brandstof werd geproduceerd door brandend hout in een soort kachel achter de cabine. Dit voertuig rolde het kamp binnen gehuld in wolken blauwe rook.

Door de aanhoudende regen was de eertijds harde ondergrond verworven tot een zompig moeras van modder, doorkruist door diepe wielsporen van die vrachtwagen. Op een dag kwam hij weer langs en stopte bij het magazijn. Men laadde hem uit en probeerde toen weer te vertrekken, maar door de doorslippende wielen en onder het uitstoten van zeer veel blauwe rook, kwam het ding niet van zijn plek. Elke keer dat de bestuurder de motor tevergeefs op toeren bracht brak er een

groot gejoel en honend gefluit uit bij de krijgsgevangenen. Dit tot grote ergernis van de bewakers en waarschijnlijk ook voor de commandant. Er werden nu touwen bevestigd aan de voorzijde van de vrachtwagen en een aantal krijgsgevangenen werd opgeroepen om met vereende krachten trekkend van voren en duwend van achteren het ding uit de modder te krijgen. Op het juiste teken werd aan de achterkant geduwd, of dat leek men te doen, terwijl aan de voorzijde de touwen strak stonden en men krachtig leek te trekken. De bestuurder liet zijn motor flink toeren maken. Blauwe rook wolkte uit de uitlaat, de wielen slipten, maar de vrachtwagen bleef waar hij stond. In feite leek hij nog dieper in de modder te zinken. Na de tweede poging, met evenveel succes als de eerste keer, werd de operatie afgeblazen, de krijgsgevangenen stuurde men terug en de vrachtwagen bleef waar hij was. De volgende dag kwam er een trekker die er eindelijk in slaagde de vrachtwagen te bevrijden. De volgende levering van de goederen werd gelost bij de poort en per handkar door bewakers naar het magazijn gebracht. Dit systeem bleef men gebruiken totdat we vertrokken uit het kamp. Dus met kleinschalige sabotageacties konden we zo het soepele functioneren van het kamp wat verstoren.

De dagelijkse rantsoenen die werden uitgedeeld konden we aanvullen met levensmiddelen uit de pakketten. Om een warme maaltijd te maken, had ergens iemand een blaasbalg voor het houtvuur ontworpen. Dit was een apparaat dat, net als de balg in een smederij, het vuur aanblied om de temperatuur van het vuur te verhogen. Van blikken uit de pakketten werd een lange trechter gemaakt. Van andere blikken werd een cilinder met daarin een ventilator gefabriceerd die aan de

trechter werd vastgemaakt. Vervolgens werd, door aan het handvat te draaien, aangeblazen lucht geproduceerd voor het vuur. De resultaten waren uitstekend. Zo was het mogelijk om gebakken Spam, warm water voor thee en zelfs geroosterd brood te maken ter afwisseling van het zaagselachtige roggebrood. Sommige van die aanjagers waren gezien de primitieve materialen en gereedschappen ware hoogstandjes van technisch vernuft. Wij, in onze kleine kookgroep, hadden slechts een simpel apparaat, maar het werkte. Brandstof voor het vuur was altijd een probleem. Onze houtvoorraad zou allang op zijn geweest, ware het niet voor één schier onuitputtelijke bron: de bedplanken kwamen dan nog in aanmerking voor brandstof. Maar dan werd het voor de stapelbedden steeds moeilijker de strozakken te ondersteunen zonder erdoor te zakken en te landen op de persoon eronder.

De regen hield ook in november niet op. Hoewel er zonnige dagen waren, raakte de bodem doorweekt en ging men alleen als het noodzakelijk was nog naar buiten. Verder brachten we onze tijd binnenshuis door met de weinige boeken die er waren, ons beschikbaar gesteld door het Zwitserse *Rode Kruis*. Verder kropen de uren maar langzaam voorbij en was het enige andere alternatief je uit te strekken op je bed en te dromen van betere tijden. Mijn gedachten draaiden vooral om eten. Zo dacht ik bijvoorbeeld graag aan wat ik bij thuiskomst het liefst zou eten; een appeltaart!

Onze "gastheren", zich bewust van onze situatie, leverden ons heel vriendelijk briefpapier om naar huis te schrijven. Het bestond uit één vel papier om de twee weken. De brief moest worden geschreven met potlood en in een open envelop worden

ingeleverd, zodat het voor verzending kon worden gecensureerd. Het was al een hele opgave één pagina te vullen, want waar moest je het nog over hebben? Alles was in een eerdere brief al gezegd. We verlangden allemaal erg naar brieven van thuis, gewoon om de eentonigheid van ons bestaan te verlichten en het gaf ons iets om op te antwoorden in onze volgende brief. Zo gingen de dagen langzaam voorbij. In december kregen we te horen dat als gevolg van moeilijkheden met het Duitse transportsysteem de pakketten tot nader order om de twee weken zouden worden uitgedeeld. Dit betekende bijna een halvering van ons rantsoen. Gelukkig was er twee weken voor Kerstmis een overleg waar met algemene instemming van alle 24 mannen in mijn kamer werd afgesproken om iets bij te dragen voor een gemeenschappelijke kerstmaaltijd. Het was een moeilijke beslissing, maar met een beetje vindingrijkheid was een van onze groep ervan overtuigd dat hij iets kon maken dat leek op een kerstbrood, door gebruik te maken van de koekjes en de rozijnen die werden ingebracht. Zo spaarden we in die paar

weken voor Kerstmis een voorraad bijeen waar menigeen een begerige blik naar wierp, maar die niemand aanraakte.

Zoals er altijd er een grappenmaker in de groep zit, is er ook altijd een ritselaar: iemand die het onmogelijke kan versieren. Een tiental dagen voor de kerst wist deze man maar liefst vijf appels en pruimen te regelen. Hij verbaasde ons met zijn bewering dat hij in staat was om een alcoholische drank te maken voor Kerstmis. Zijn volgende vraag was of er iemand suiker had?

Het resultaat van dit alles was een mix van appels en pruimen, samengevoegd in een bak met de suiker. Het werd bedekt met twee bedplanken en zo met rust gelaten. De gisting zorgde volgens hem voor de rest. Elke dag werd het mengsel geroerd. Een paar dagen voor Kerstmis werd alles verwarmd en kon iets van een drank worden afgetapt, maar daarover later meer.

Niet alleen kregen we minder te eten door de zuinige toevoer van pakketten, maar ook ons dagelijks broodrantsoen werd behoorlijk teruggeschroefd.

Normaal werd één brood verdeeld tussen 4 mannen, maar het moest het

*Rode Kruis
pakketten waren
erg belangrijk voor
krijgsgevangen
militairen. Ze
bevatten voedsel,
thee, koffie en
sigaretten.
Bron: [www.
chubswar.blogspot.nl](http://www.chubswar.blogspot.nl)*

nu met 6 personen doen met één brood. Er was een klein supplement in de vorm van een soepje dat smaakte naar gras maar verder geen naam mocht hebben. Maar het was tenminste warm en hielp om het droge brood naar binnen te krijgen.

Het werd Kerst en we keken allemaal reikhalzend uit naar het zogenaamde diner. Onder leiding van onze zelfbenoemde kok, werd er bepaald wat er gedaan moest worden. Verschillende soorten vlees uit blik werden gesneden en gebakken. Koekjes werden verkruid en tot een nat deeg gemaakt door het toevoegen van met water verdunde blikjes gecondenseerde melk en een paar rozijnen, overgebleven van het brouwsel. Het mengsel werd daarna in een blik geduwd en boven een vuur gebakken. Niemand had verwacht dat het ook zou lukken, maar uiteindelijk deed het dat wel. Het zag er uit als een klomp deeg met een paar rozijnen die uit de zijkant staken. Eindelijk was de maaltijd klaar. Iedereen kreeg een strik afgemeten portie. We zaten in een kring met het baksel op ons bord. Het brood werd gedoopt in wat vet. Alleen uitgehongerde mannen zouden dit met plezier en genietend naar binnen hebben kunnen werken; kortom het was voor ons een waar kerstdiner. Ook het kerstbrood werd verdeeld. Het was keihard, maar verrassend genoeg redelijk zoet en ergens in de verte kon men de smaak van rozijnen nog proeven. Het kostte ons niet veel tijd om deze maaltijd te verorberen, maar na een dieet van brood en soep van een twijfelachtig karakter, smaakte het geweldig. Het werd gevolgd door een kop thee, waarna het "heksen brouwsel" werd geserveerd. Het zag eruit als verdunde zwarte stroop wat we uit de container schepten, zonder twijfel vanwege de rozijnen.

Persoonlijke Angaben		Beschreibung der Gefangenschaft:	
Name: COTTAM		Staatsangehörigkeit: ENGLAND	
Vorname: WILLIAM W.		Dienstgrad: SGT	
Geburtsort und -zeit: 13.5.21, KIRKHAM, LANCS.		Truppenteil: RAF	
Religion: COE		Kommandierung: NAV.	
Vorname des Vaters: COE		Militärberuf: GRUNDSTÜCKMAKEREI	
Matrikelnummer des Vaters:		Matrikel Nr. (Stammrolle des Heimatlandes): 1510 799	
Matrikelnummer des Häftlings:		Gefangennahme (Ort und Datum): 30.7.44, HOLLAND	
Zustand: gesund, krank, verwundet eingetiefert:		Abgetrennt, krank, verwundet eingetiefert:	
Bild		Nähere Personalbeschreibung	
		Größe: 1,85 m Haarfarbe: Braun Augenfarbe: Braun Befondere Kennzeichen:	
Fingerabdruck bei rechten (l) Handgelenk: 		Name und Anschrift der zu benachrichtigenden Person in der Heimat des Heimatlandes: (VATER) 10, RIBBY AVE. KIRKHAM, PRESTON, LANCASTER	
Unterschrift des Häftlings: 		Unterschrift des Lagerleiters: M. M. WALLIS	

Voorzichtig werden er slokjes van dit brouwsel genomen, daarna grotere teugen en uiteindelijk werd het opgeslokt. Vreemd genoeg was de smaak verwant aan zoete sherry, maar de uitwerking was teleurstellend. We verwachtten allemaal direct een gevoel van vrolijkheid, maar afgezien van een beetje een warm gevoel in de maag was het verder nogal teleurstellend. De eerste hoeveelheid van het brouwsel was voor de meesten van ons voldoende, maar een paar stevige innemers bleven doorgaan tot het op was. Er werd geen duidelijk effect opgemerkt tot, pas enige tijd later, één van ons plotseling naar buiten rende en de inhoud van zijn maag leegde op de grond. En de andere persoon die met dezelfde mate had ingenomen, onderging hetzelfde lot. Zelfs degenen onder ons die voorzichtiger waren geweest begonnen zich een beetje misselijk te voelen, maar dit gevoel was snel voorbij. Misschien waren onze magen niet meer zo gewend aan een dergelijke combinatie van vet voedsel en het brouwsel. Toch hadden we ons best gedaan om Kerst te vieren.

*De krijgsgevangenenkaart van Bill Cottam in Stalag Luft 7, in Bankau.
Bron: teunispats.nl*

Een grimmige reis

Het was inmiddels winter en een paar dagen na Kerst werden we wakker en zagen dat er 's nachts een laagje sneeuw was gevallen. Er vonden al snel sneeuwbalgevechten plaats en in

weerwil van ijskoude handen, natte voeten en doorweekte kleren, was het een aangenaam tijdverdrijf en het was een welkome onderbreking van de eentonigheid van de winterdagen. Het kan zijn dat ik kou heb gevat door de nattigheid, want kort daarna ontwikkelde zich een ernstige aanval van diarree en moest ik voortdurend met hoge nood naar de latrine, en het waren nog koude reisesjes ook. Eén keer was ik te laat, met alle desastreuze gevolgen van dien: ik moest een daglang broekloos rondlopen. Maar dat was nog niet het ergste. Midden in de nacht werden we gewekt door de bewakers met het bevel om onze persoonlijke spullen in te pakken en binnen een uur klaar te zijn om te vertrekken. Deze aankondiging sloeg bij mij in als een bom. Midden in de winter, vrieskou buiten en geen broek om te dragen, alleen mijn pyjama! Verwoed rende ik rond langs de andere kamers in de barak op zoek naar iemand met een extra broek. Mijn verlangen was zo groot, dat ik zelfs

*De lidmaatschapskaart
aangevraagd door
Bill Cottam van de
Caterpillar Club voor
luchtmachtpersoneel dat
zich met de parachute
heeft moeten redden.
De Caterpillar is de
zijderups waarvan
parachutes gemaakt
werden.
Bron: teunispats.nl*

dankbaar zou zijn geweest met een korte broek. Het leek erop dat het me niet zou lukken, maar in de laatste kamer haalde een aardige ziel een Amerikaanse luchtmacht-broek voor mij tevoorschijn die misschien wat aan de grote kant was maar waar ik zeer dankbaar voor was.

De schijnwerpers buiten het kamp waren aan. We stelden ons op in rotten van drie en werden naar behoren het kamp uit gemarkeerd. We verwachtten naar het treinstation te marcheren maar we realiseerden ons al snel, toen we het station passeerden en de weg zich tot in de verte uitstreckte, dat we gedoemd waren te lopen naar waar het lot ons zou brengen. Het begon te sneeuwen. Marcheren in dit weer was vreselijk. Spoedig waren onze jassen bedekt met een tot ijs geworden laag sneeuw. Aan snorren en wenkbrauwen hingen ijspegels. Er werd geen informatie gegeven over de vraag waarom we plotseling het kamp moesten verlaten, maar zoals gewoonlijk was er altijd wel weer iemand die had ontdekt waarom we zo halsoverkop weg moesten. Het *Rode Leger* was met een winteroffensief begonnen. Het was door de Duitse linies gebroken en rukte op naar het westen. Het kamp bij Bankau was dicht bij de Poolse grens, Krakau was slechts zo'n 60 of 70 kilometer verder naar het oosten. Die situatie was kennelijk aanleiding voor de Duitse autoriteiten om Stalag Luft 7 te evacueren.

De rest van de nacht hebben we door-gesjokt, onze hoofden gebogen voor de storm en de handen diep in de zakken. Het werd weer dag nadat we 5 tot 6 uur onderweg geweest waren, toen er een klein dorp verscheen langs de weg. We werden midden in het dorp op appèl gezet en moesten lange tijd wachten. Eindelijk werden we naar een

boerderij-erf geleid, dit alles tot grote verbazing van de boer. Hier moesten we blijven. Een aantal van ons werd in het hooi in de schuur ondergebracht, anderen kwamen terecht in de schuren, de stallen en onder de kapschuur. Dankbaar legden we ons neer op het hooi. De afstand in ogenschouw nemend die we tot Bankau hadden afgelegd, probeerden we ons voor te stellen waar we eventueel op de trein zouden kunnen worden gezet. Maar niemand kon nu al bedenken dat het nog vele dagen zou duren voordat dit gebeurde. We waren doodmoe van de lange mars. We deden onze laarzen uit en wreven onze voeten om de pijn te verlichten. Leden van de groep werden al snel door slaap overmand. Omdat we het kamp in de duisternis hadden verlaten, waren we ons slechts bewust van de mensen direct om ons heen. Tot onze verrassing kondigde een bewaker aan dat we iets van een ontbijt zouden krijgen. Er waren veldkeukens opgezet op het erf en er werd een kopje groentesoep en een stuk van het onvermijdelijke roggebrood uitgedeeld aan elke krijgsgevangene. Na een lange nachtmars was dat meer dan welkom, hoewel het veel te weinig eten was. Het volgende bevel dat we kregen was dat we voor de rest van de dag wat moesten slapen en klaar moesten zijn om die avond weer verder te gaan. Het vooruitzicht op nog een nachtmars was bepaald niet prettig, er zat niet anders op dan maar wat proberen te slapen voor zover dat lukte. Het hooi vormde een zacht bed en het was redelijk warm. Tegen de avond waren de keukens weer in bedrijf met hetzelfde op het menu als bij het ontbijt. In elk geval hadden we iets in onze maag voor de lange nacht onderweg. Gelukkig was het gestopt met sneeuwen, maar het was erg koud toen we de boerderij verlieten. We marcheerden door de

nacht, zonder iets of iemand te zien, onbewust van wat er om ons heen was, bijna machinaal de ene voet voor de andere zettend. Ik ben ervan overtuigd dat sommige van onze maten in slaap vielen terwijl ze liepen, elke keer dat ze van hun lijn afdwaalden, werden ze door hun burens terug geduwd. Er moeten 700 tot 800 man in die mars hebben meegelopen, de colonne was bijna een kilometer lang, maar de Aalmoezenier, die ik al eerder noemde, was constant aan de staart van de colonne te vinden om degenen aan te moedigen die dreigden achterop te raken. Dan liep hij weer naar de voorzijde van de colonne met ook daar bemoedigende woorden voor iedereen. Als wij die nacht 24 kilometer hadden afgelegd, dan liep deze aalmoezenier wel de dubbele afstand en dat alles op hetzelfde rantsoen dat wij hadden genuttigd. Hij bleef dit doen gedurende de hele afstand die we marcheerden. Deze tweede nacht onderweg duurde gelukkig niet zo lang als de vorige. Rond middernacht werden we weer van de weg gehaald en naar een ander boeren erf geleid. Daar werd ons verteld dat we halverwege de volgende ochtend verder zouden lopen. We liepen weer regelrecht naar de schuur waar we in het hooi ploften en sliepen.

Nadat we opnieuw waren gevoed uit de veldkeukens, begon de mars deze keer bij daglicht, dus in ieder geval konden we om ons heen kijken. Hoewel deels verhard, was het heel duidelijk geen hoofdweg. De enige bewoners die we zagen waren dorpelingen uit de omgeving die onze haveloze groep vanaf de kant van de weg zagen passeren. Het was duidelijk dat er vragen werden geroepen aan de bewakers over wie we waren. Het werd al snel duidelijk dat we van nationaliteit waren veranderd, omdat het woord "Rusky" of een

*Krijgsgevangenen in
het Duitse kamp
Stalag Luft VIIa
Moosburg in Beieren
kookten net als Cottam
en Coyne hun maaltijd
in kleine groepjes
op geïmproviseerde
kooktoestellen.
Bron:
www.442fw.afrc.af.mil/*

soortgelijke uitspraak werd gehoord in het antwoord van de bewakers. Ongetwijfeld geloofden de dorpeligen de bewakers omdat we het onderwerp werden van boegeroep en bedreigd werden met tal van verwensingen. Het klonk alsof we allemaal misdadigers waren. Deze dagmars eindigde halverwege de middag op het erf van weer een andere verbaasde boer, die moest lijden in stilte, want protesteren had geen zin.

Omdat nog steeds licht was toen we werden ingekwartierd voor de nacht, lagen de ritselaars onder ons al snel op de loer. De aardappel-opslag werd ontdekt, evenals de voorraad wortelen en rapen en nog voordat de keukens waren geïnstalleerd, werden tal van vuurtjes aangestoken en de geplunderde groenten werden allemaal samen gekookt in een pot om er een soort soep van te maken. Terwijl onze pot werd gekookt, zag iemand een verdwaalde kip die in de buurt onder een boeren-kar rondscharrelde. Altijd is er wel iemand die zo'n buitenkans in een flits doorziet en het duurde niet lang of de kip was gevangen, de nek omgedraaid, geplukt, schoongemaakt

en als smaakmaker aan de pan met onze soep toegevoegd: Sinds die dag heb ik nooit lekkerder kippensoep gegeten.

Helaas was dit het laatste feestmaal aan het eind van onze lange dagmars. De bewakers waren nu achterdochtig geworden en bij alle volgende gelegenheden werden de voorraden streng bewaakt nadat we waren ingekwartierd. We moesten terug naar ons rantsoen van tweemaal daags een kop soep en een stuk brood.

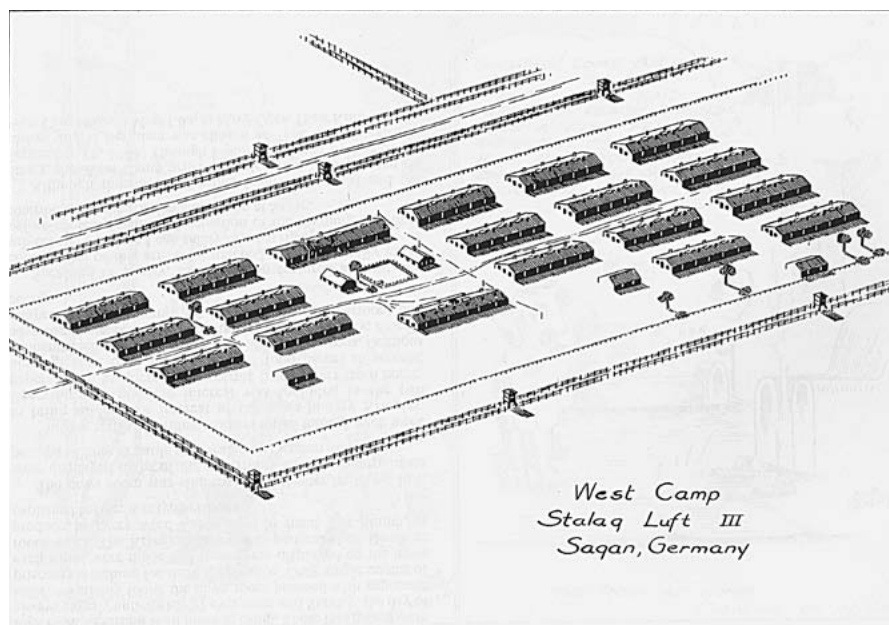
Het weer bleef koud maar droog en langzaam vorderden we in westelijke richting, weg van het oprukkende *Rode Leger*. Gedurende een dag marcheren, of strompelen zou misschien een betere omschrijving zijn, werd ons opgedragen om aan de kant van de weg halt te houden. Deze order wekte enige nieuwsgierigheid. Het duurde niet lang of onze nieuwsgierigheid werd bevredigd toen we langzaam ingehaald werden door een colonne van de Duitse *Wehrmacht*, die zich ook terugtrokken, weg van het *Rode Leger*.

In plaats van de eertijds alles overwinnende vechtmachine van het Duitse leger zag ik nu een zeer

gedemoraliseerde groep stakers gehuld in lompen die alles hadden aangegrepen om maar te kunnen vluchten. Terneergeslagen trokken de mannen aan ons voorbij. Hun vervoermiddelen waren door paarden getrokken wagens, vergelijkbaar met de huifkarren uit het oude Amerikaanse Westen. Wat ze aan uitrusting hadden, lag opgestapeld in de karren, maar verschillende andere spullen waren opgehangen aan de buitenkant. De colonne nam geen notie van ons toen ze voorbij trokken, dus was het vrij gemakkelijk om spullen die van pas kwamen los te haken van de wagens. Stormlantaarns waren de favoriete items, maar ook al het andere dat klein genoeg was om te worden meegetild werd weggenomen. Ik vroeg me af hoeveel er uit deze legercolonne flink nijdig geworden zijn toen ze er later achter kwamen dat al hun lampen weg waren. Hiermee wisten we de vijand toch nog een beetje schade toe te brengen.

Een ander voorbeeld van het op een simpele manier hinderen van de Duitse

oorlogsinspanning was om de paarden die de wagens trokken tot stilstand te brengen. In tegenstelling tot een Engels paard dat gehoorzaamde op het commando "Whoa", reageerden Duitse dieren op het commando "Brrr". Dus, bij meer dan één gelegenheid kwam een wagen tot stilstand en moest de wagen erachter ook stoppen, en zo verder in de rij. Zo dicht zat deze colonne op elkaar. Geleidelijk echter haalden ze ons in en kwamen we achter de rij wagens te lopen. Een laatste blijvende herinnering die ik van deze dag heb is de onwerkelijke aanblik van twee paarden ingespannen voor een open *Mercedes* personenwagen, met twee hooggeplaatste Duitse officieren onderuit gezakt op de achterbank met een soldaat als chauffeur, terwijl een tweede soldaat de paarden met de teugel leidde. Dat was de toestand van het Duitse leger aan het Oostfront. Bij het passeren van de dorpjes merkten we al snel dat de dreigende nadering van het *Rode Leger* de burgerbevolking hulde in een sfeer van onheil. Het duurde niet lang of we liepen vast in een konvooi van burgers

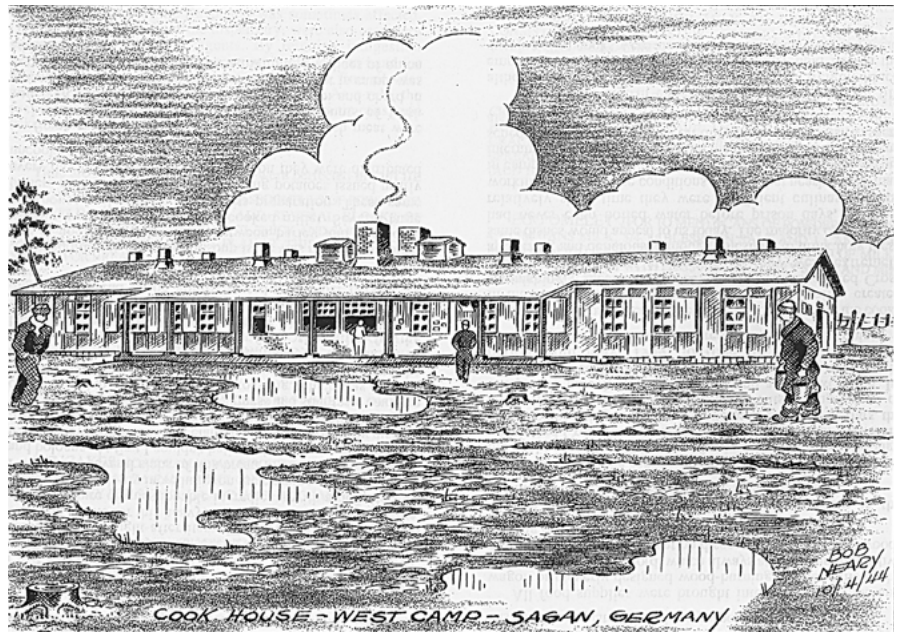
*West Camp
Stalag Luft III
Sagan, Germany*

De Amerikaanse krijgsgevangene Bob Neary maakte in 1944 tekeningen tijdens zijn verblijf in krijgsgevangenenkamp, Stalag Luft 3 bij Sagan in Polen. Cottam en Coyne hebben daar nooit gezeten maar de kampen waren overeenkomstig.

Bron:

www.442fw.afrc.af.mil

De Amerikaanse krijgsgevangene Bob Neary maakte op 4 oktober 1944 deze tekening tijdens zijn verblijf in krijgsgevangenenkamp, Stalag Luft 3 bij Sagan in Polen. Cottam en Coyne hebben daar nooit gegeten maar de kampen waren overeenkomstig aan hun kamp Bankau.
Bron:
www.442fw.afrc.af.mil/

die ook naar het westen vluchtten met allerlei voertuigen volgeladen met persoonlijke bezittingen, van karren tot kinderwagens. Het was duidelijk dat ze niet onderworpen wilden worden aan de Russische bezetting. Naarmate de dagen vorderden, lieten de rantsoenen die werden uitgedeeld steeds meer te wensen over. De pijn van de honger nam elke dag toe. Op een gegeven moment verlieten mensen de colonne en trokken in een wanhopige poging hun honger te stillen suikerbieten uit de aangrenzende velden in een poging hun honger te stillen, maar met nadelige gevolgen. Het eten van suikerbieten, wortels en rapen eindigde al snel met gevallen van diarree en misselijkheid. De onvermoeibare Aalmoezenier werd nog actiever; hij liep langs de colonne om iedereen te waarschuwen. In niet mis te verstane woorden maakte hij duidelijk dat iemand die niet meer verder kon na het eten van deze groenten, achter zou worden gelaten. Gelukkig is het zover niet gekomen. Voor zover ik weet, werd er niemand achtergelaten.

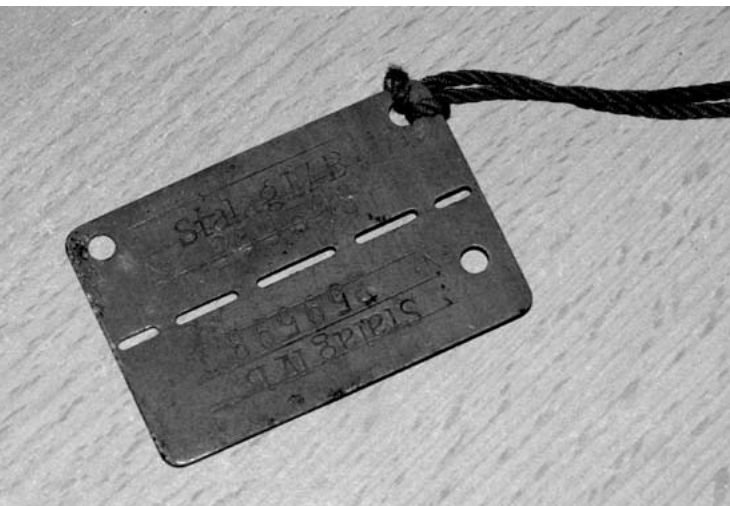
Het was ergens tijdens de tweede week van onze tocht, toen we voor de nacht halt hielden, dat we werden ingelicht dat de gehele volgende dag een rustdag zou zijn en dat we de volgende avond pas onze weg weer zouden vervolgen. Dankbaar voor deze rust, werd echter de melding van de nachtelijke mars met ontzetting ontvangen. Naast de warmte van een schuur en het dagelijkse rantsoen dat we in de ochtend en vervolgens wederom in de avond ontvingen, genoten we van de luxe van het hooi.

Vrijwel direct na het invallen van de duisternis stonden we weer opgesteld in een soort van ordelijke rijen op het erf terwijl er een appèl werd gehouden. De eerste telling klopte kennelijk niet en dus kwam er een tweede telling. Het werd inmiddels nacht, waardoor de temperatuur flink daalde en er kon gemopper worden gehoord. Al snel begon er iemand te zingen "waarom wachten we", een bekend lied voor iedereen die tijdens de vroegere

trainingsdagen buiten de kantines in verschillende legerkampen in Groot-Brittannië in de rij op eten stond te wachten. Rond de 800 stemmen namen het refrein over en het kostte verscheidene schoten over onze hoofden om de orde weer te herstellen. Tenslotte was ofwel de telling correct, of hij werd aanvaard ook al klopte hij niet, want we werden naar de weg geleid om aan onze nachtelijke mars te beginnen. Kort na het verlaten van de boerderij marcheerden we langs een brede verharde weg, klaarblijkelijk een belangrijke hoofdweg. Het moet ergens na middernacht zijn geweest toen de eerste tekenen van bewoning verschenen. Dit moest een stad van enige omvang zijn, want terwijl we verder naar het centrum liepen stonden de huizen steeds dichter opeen, met wegen naar beide zijden. Er was niemand te zien in de straten en achter geen van de vensters was er licht. Het was bijna een spookstad. Op een groot plein gekomen gaven de bewakers het bevel voor een tijdelijke stop en er vond tussen hen enige discussie plaats. Een paar minuten later gingen we weer verder. Het bleek dat de route die we moesten volgen het onderwerp van de discussie was geweest. Inmiddels realiseerden we dat dit een grote stad was, en al snel kwamen we bij een brug over een rivier. Er was begonnen met het opwerpen van barricades op de brug, ongetwijfeld met de bedoeling een gemakkelijke doorgang te voorkomen. Het was verbazingwekkend hoe zo'n 800 mannen door een stad kunnen marcheren in het holst van de nacht zonder dat iemand ook maar aanleiding vond om daar kennis van te nemen. Het geluid van honderden voeten moet men zeker gehoord hebben. Vele jaren later toen ik de route van die mars bij benadering gevolgd heb, concludeerde

ik dat het hier om de stad Breslau en de rivier de Oder moet zijn gegaan.

Toen het geleidelijk licht werd in het oosten, verlieten we de snelweg en werden opnieuw langs landweggetjes geleid. De logica was, denk ik, dat het gemakkelijker was om accommodatie voor ons te vinden dan wanneer we op de hoofdweg zouden zijn gebleven. En dit bleek ook zo te zijn want kort daarna sloegen we weer af naar een boerenerf. Moe van de langste nachtmars tot op heden, snakke iedereen naar de rust van een schuur met hooi. Enkelen hadden andere aspiraties. Aangezien de voorraden groenten verboden plaatsens waren, richtten deze paar individuen hun aandacht op de koestallen, omdat in de winter de koeien binnen gehouden werden en gevoed werden in de stallen. Deze produceerden ook elke dag melk en moesten dus elke dag worden gemolken. Het moet een verrassing zijn geweest voor die boer toen hij die ochtend kwam om zijn koeien te melken en er een aantal droog zag staan omdat ze al gemolken waren door enkele ondernemende krijgsgevangenen die de opbrengst allang geconsumeerd hadden. Een goed voorbeeld waar de tussenhandelaar wordt overgeslagen en het product rechtstreeks van de producent naar de consument ging. Helaas hoorde ik niet bij de gelukkigen die deze traktatie kregen, maar degenen die er wel bij waren, zullen het zeker hebben gewaardeerd. Het resultaat van deze actie zou nog een staartje krijgen. De boer moet zijn "droge" koeien hebben gemeld aan de bewakers en vanaf dat moment werden niet alleen de groentevoorraden bewaakt, maar ook de stallen. Opnieuw hadden we een tik uitgedeeld, wat betreft het extra wachtlopen dat nu moesten worden gedaan.

*Alle krijgsgevangenen kregen een identiteitsplaatje horende bij het krijgsgevangenkamp waar ze in zaten. Hier gaat het om Stalag IVb bij Mühlberg in Brandenburg.
Bron:
en.wikipedia.org*

Deze nachtelijke mars zou de laatste blijken te zijn. Vanaf nu liepen we overdag. We kwamen meer en meer burgers tegen die westwaarts gingen met wat ze aan persoonlijke bezittingen konden meevoeren op hun verschillende vervoermiddelen. Op ongeveer de 20^e dag van onze mars door het Duitse platteland liepen we door een plattelands-dorpje en tot onze verbazing werden we, in plaats van naar een boerderij voor de nacht, verder doorgeleid naar een spoorwegrangeerterrein en daar tot staan gebracht. Ondanks onze herhaalde vragen aan de bewakers kregen we geen definitief antwoord over onze bestemming. Alleen kregen we te horen dat we onze reis per trein gingen vervolgen. We herinnerden ons allemaal de tocht naar Bankau, en we hadden al snel onze hoop gevestigd op het relatieve comfort van een spoorwegwagon. De reis zou worden afgelegd in gesloten goederenwagens, met 40 man in elke wagon. We werden naar een rij van dergelijke wagons geleid die op een zijspoor stonden. De deuren werden open geschoven en er werden 40 man in elke wagon geladen. De wagon was leeg op wat stro na dat verspreid op de

vloer lag en er stond een zinken emmer in de hoek. De deuren werden weer gesloten en vergrendeld. Het enige raam was een kleine opening zonder glas van ongeveer 60 centimeter bij 12 centimeter aan elk uiteinde van de wagon. Toen alle wagons waren ingeladen voelden we de schok toen de locomotief werd aangekoppeld en de ruk toen de trein begon te bewegen. Zij die geluk hadden aan de zijkant van de wagon te staan, hadden iets om tegenaan te leunen. Zij hadden een duidelijk voordeel ten opzichte van de rest, die in het midden van de wagon stonden zonder enige ondersteuning. Spoedig zat iedereen diep ineengedoken in verband met de beperkte ruimte op de vloer. Van benen strekken, laat staan languit liggen, was geen sprake.

We waren in de late namiddag op de trein gegaan gestapt en toen de nacht viel zaten we samen ineengedoken in het donker. Er waren geen rantsoenen afgegeven voordat de reis begon en we kwamen er al snel achter dat er niet eerder eten zou worden uitgedeeld totdat de trein stopte. Ook al had de trein die nacht meermaals even stil gestaan, pas de volgende ochtend werd er echt gestopt. De deuren werden geopend en door de geopende deur van de wagon zagen we dat we op een zijspoor stonden. Voorts zagen we enkele in *kaki* geklede figuren, vermoedelijk legerpersoneel, verschillende werkzaamheden uitvoeren. Met twee bewakers bij de deur mochten we naar beneden springen en onze benen strekken om de druk van zo lang krap zitten te verlichten. Het bood ook een gelegenheid om aan de roep van de natuur gehoor te geven en in plaats van op de intens smerige en inmiddels overlopende emmer nu onze behoefte in het vrije veld te doen. Inspanningen

om wat schoon en droog stro te verkrijgen bleven vruchteloos, zodat het natte en stinkende stro dat de vloer van de wagon bedekte, zonder pardon gedumpt werd op het spoor. Nog steeds geen teken van rantsoenen, en omdat onze laatste maaltijd van roggebrood en koffie die ochtend was geweest, hadden we enigszins trek, om het zacht uit te drukken. Uiteindelijk verscheen er een handkar met broden, geduwd door een bewaker. Dit alles werd met veel gejuich begroet, maar tot onze ontsteltenis vertelde de bewaker dat we slechts vier broden zouden krijgen. Dat betekende één brood voor elke 10 man, en omdat elk brood ongeveer 40 centimeter lang was, maakte dat het rantsoen tot een stuk brood van ongeveer 4 centimeter dik. Zonder mes was het volgende probleem hoe de broden in stukken te verdelen. Dit werd opgelost door één van de bewakers die de broden op de vloer van de bestelwagen met zijn bajonet in stukken sneed. Om het brood aan te vullen, werden er kleine stukjes van een soort kaas in een doos neergezet in elke wagon en tenslotte werd een grote

ketel langs de trein getild en iedere wagon werd om de beurt toegestaan hun bekers vullen, voordat de trein weer verder reed.

We brachten in totaal vier dagen in de trein door. Soms werden we op een zijspoor gezet om belangrijker vervoer dan het onze voorrang te verlenen. Op de vierde dag, nadat de trein een aantal keren was gerangeerd en opgehouden, kwam de trein tot stilstand en werden de deuren geopend. Deze keer waren er meer bewakers dan bij eerdere stops en daarnaast was er een aantal officieren aanwezig. Voor het eerst in meer dan drie weken hadden we een stationsbord voor ons: "Luckenwalde", waar dat ook maar mocht zijn. Maar het was blijkaar het einde van onze reis. In rijen van drie liepen we van het rangeerterrein af de stad uit. Het was misschien een uur of zo later dat we in het kamp aankwamen waar we gedurende het resterende deel van de oorlog zouden blijven.

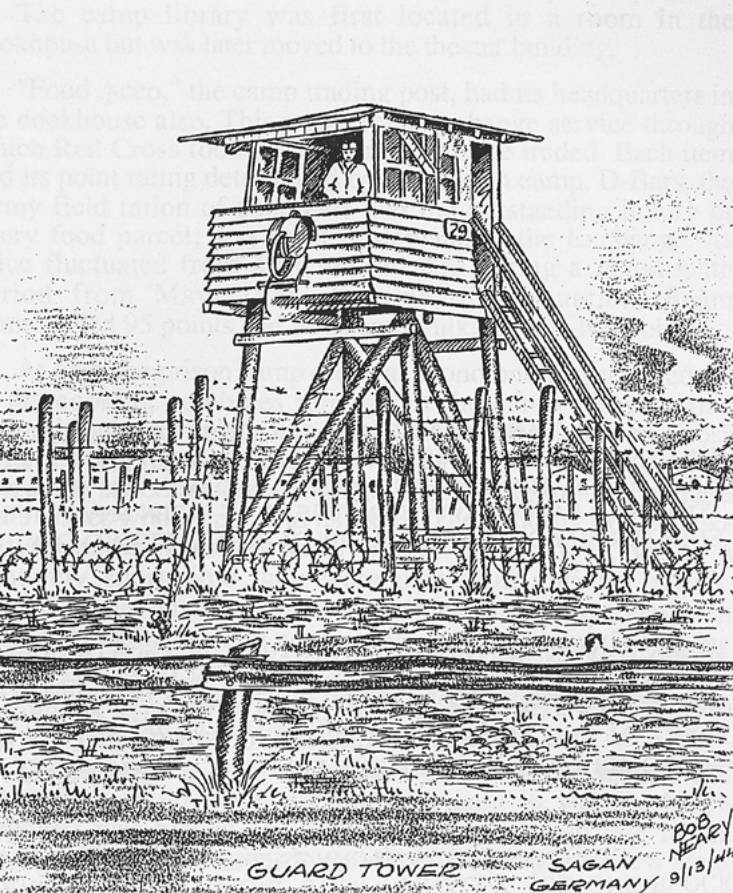
Een verandering van omgeving Mijn eerste indruk van het krijgsgevangenkamp in Luckenwalde

De Amerikaanse krijgsgevangene Bob Neary maakte in 1944 tekeningen na zijn verblijf in krijgsgevangenkamp, Stalag Luft 3 bij Sagan in Polen. Cottam en Coyne hebben daar nooit gezeten maar de kampen waren overeenkomstig. Ook deze gevangenen moesten in de winter van 1944-'45 te voet voor de Rode Legers uit naar het Westen marcheren in een barre dodenmars door de sneeuw.

Bron:

www.442fw.afrc.af.mil/

*De Amerikaanse
krijgsgevangene
Bob Neary maakte
op 13 september
1944 tekeningen
tijdens zijn verblijf in
krijgsgevangenenkamp,
Stalag Luft 3 bij Sagan
in Polen. Cottam en
Coyne hebben daar nooit
gezien maar de kampen
waren overeenkomstig.
Bron:
www.442fw.afrc.af.mil*

was dat het immens groot was. In tegenstelling tot *Stalag Luft 7* op Bankau dat slechts uit één enkel terrein bestond, had Luckenwalde er verschillende. Het bestond ongetwijfeld al enkele jaren. Door het midden van het kamp liep een hoofdrijbaan met aan beide zijden barakken bevolkt door mensen van verschillende nationaliteiten; Amerikanen, Fransen, Britten, Russen. Kortom, bijna elk lid van de geallieerde krijgsmacht betrokken bij het conflict, was er wel vertegenwoordigd.

De Britse barakken stonden recht tegenover die van de Amerikanen, en toen we binnen marcheerden was er natuurlijk veel belangstelling van zowel de Amerikaanse als van Britse zijde. We moeten een trieste aanblik hebben gegeven na meer dan drie weken onderweg te zijn geweest; ongewassen, ongeschoren

en onze enige bezittingen waren de kleren die we droegen en een zinken mok. Eenmaal het terrein binnengeleid, werden we opgesteld voor de gebruikelijke toespraak van de kampcommandant. Deze bestond uit de bekende waarschuwing over pogingen om te ontsnappen en de straffen voor illegale activiteiten. Op dat moment was dat echter het laatste waar we ons mee bezig hielden.

In groepen van ongeveer 50 man marcheerde men ons af naar een barak. Hier kregen we te horen dat we een lege kooi moesten zien te vinden. De barak bestond niet uit de ons bekende compacte kamers voor 24 mensen, maar was een grote ruimte voor rond de 100 gevangenen en er stonden drie etages van bedden. Er lag zowel Land- als Luchtmachtpersoneel, samen een grote verzameling vormend van alle mogelijke functies van alle mogelijke onderdelen betrokken bij de strijd, tot en met enkele piloten uit de Luchtlandingsdivisies. Mijn oog viel op een leegstaand bovenbed wat ik onmiddellijk inpikte, een beslissing die me later die avond behoorlijk oprak, want ik deelde het bed niet alleen met een legioen aan bed-wantsen, maar ook met een legioen aan luizen die van de dakspanten leken te vallen. Weer buiten opgesteld op het terrein, werden we ditmaal door een Britse officier aangesproken, die ons vertelde over de voorzieningen in het kamp. Zo wees hij ons op de wasruimte (alleen koud water) en, uiteraard, de latrines. Hij zei dat hij ook zou proberen een handdoek en zeep en zo mogelijk een scheermes voor ons te regelen. Dat gaf een enorme morele opkikker. Wat een luxe was alleen al de gedachte je handen en je gezicht te kunnen wassen. Trouw aan zijn woord kreeg elk van ons de volgende dag, na het appèl, een handdoek en een stuk zeep uitgedeeld, maar helaas geen scheermesjes. Het

zou nog enkele dagen duren voordat ook deze werden uitgedeeld. Die eerste dag ging ik voor het eerst sinds mijn diaree-aanval in Bankau, weer richting latrine. Opeens moest ik aan mijn oma denken die in mijn jeugd jaren in dit soort gevallen altijd hoog opgaf over het eten van sennapeulen. Bij langer dan twee dagen uitblijven van ontlasting, drong ze er altijd sterk op aan dat ik een kopje sennathee dronk. Ik huiverde bij de gedachte hoeveel van die kopjes ze me wel zou hebben opgedrongen als ze had geweten dat ik, zoals nu, in geen drie weken naar de wc was geweest!

Graag vermeld ik de geweldige indruk die de landmachtjongens in dit zeer gevarieerde gezelschap op ons, luchtmachtpersoneel, maakten. Sommigen waren al in Duitse handen sinds Duinkerken 1940! Maar de trots waarmee ze in die ellende van februari 1945 hun Britse uniform droegen was bewonderenswaardig. Opgesteld voor appèl, zag elk van hen er goed verzorgd uit, keurig gekleed, laarzen schoon, rechtop alsof ze op hun eigen kazerneplein stonden opgesteld. Toen hun onderofficier de telling aankondigde, schoten ze in de houding op een wijze die elke onderofficier in vreedstijd van trots zou hebben doen glunderen. Ook de wijze waarop ze na het appèl weer afmarcheerden was een toonbeeld van precisie, orde en trots. Ik moet helaas bekennen dat wij, losse luchtmachtjongens, deze orde en discipline tot op geen kilometer wisten te benaderen! Of die landmachtjongens sympathie voor ons hadden, heb ik nooit geweten, maar de hulp en bijstand die we van ze kregen in die vroege dagen in Luckenwalde was geweldig. Omdat zij onderling zo goed georganiseerd waren, konden ze ons helpen onze eigen "blazers" te maken. Ze leerden ons hoe we brandhout konden ritselen

om een potje op te koken en gaven ons tal van andere tips. Toch denk ik dat ze, als gedisciplineerde grondjongens een beetje op ons neerkeken, als ongeregeld luchtmachtvolk en vergeleken met hen "onhandige amateur-gevangenen".

Het was een hele tijd geleden dat we Rode Kruis pakketten verstrekt hadden gekregen, en dus waren we zowel verbaasd als verheugd toen er bij de wekelijkse zending ook wat voor ons bij was. Ik herinner me dat ik er niet alleen voedsel in aantrof, maar ook een handgebreide trui, die meer dan welkom was tijdens de appèls als een ijskoude wind je tot op het bot verkleumde. Geweldig zo'n trui, maar helaas was hij binnen een mum van tijd gekoloniseerd door hordes luizen. Hoe je het ding ook uitklopte, ze bleven zitten waar ze zaten.

De voedselpakketten wisselden nogal qua product-herkomst. Soms was alles van Engelse origine, een andere keer was het Canadees of Amerikaans. In principe was de inhoud vergelijkbaar, met dat verschil dat de Canadese en Amerikaanse pakketten blikjes koffie en de Engelse pakketten daarentegen thee bevatten. De Britse en Amerikaanse barakken, waren zoals gezegd van elkaar gescheiden door een hoofdweg die het kamp

*Krijgsgevangenkamp voor luchtmacht-personeel Stalag Luft III Sagan in Polen. Cottam en Coyne hebben nooit in dit kamp gezeten.
Bron:
www.dk259.nl*

De centrale straat van Krijgsgevangenenkamp Stalag IVb Mühlberg in Brandenburg. Cottam en Coyne hebben nooit in dit kamp gezeten, maar de kampen vertoonden vaak overeenkomsten.

*Bron:
en.wikipedia.org*

in tweeën deelde. Er werden al snel dingen geruild tussen de twee barakken-complexen (een van de tips van de landmachten); thee tegen koffie, Amerikaanse *Camel*-sigaretten etc. voor Britse *Players*, jam voor pindakaas en zo ging het met al die andere spullen die onbekend waren voor onze smaak of juist voor die van de Amerikanen. Het ruilen verliep eenvoudig. Van één van beide zijden werd een artikel aangeboden, de andere kant beantwoordde dit met een tegenbod, een deal werd gesloten en de artikelen werden dan over en weer naar de overkant van de weg gegooid. De Britten vonden altijd dat ze de beste deal hadden: een *two-ounce* blik met instant koffie stond gelijk aan 250 gram thee. Een product dat de Britten niet wilden ruilen was een blikje poedermelk tegen een blikje gecondenseerde melk. Voor de rest liep alles in grote lijnen vlekkeloos. In het kamp was ook een barakken-eenheid bevolkt door Russische gevangenen. Hun lot was niet te benijden. De stakkers kregen geen pakketten en moesten zich zien te redden met de rantsoenen verstrekt door het kamp. Elke ochtend werden ploegen van Russische gevangenen onder bewaking het kamp uitgemarcheerd, vanzelfsprekend om ergens te gaan werken. Als ze

’s avonds weer terugkeerden, droegen ze bundels hout en daar dreven ze handel mee. Twee of drie sigaretten voor een bos hout. Deze ruilhandel was niet zo makkelijk, want de Russen konden niet zomaar even stilstaan om hun hout te ruilen voor sigaretten. Het was zaak eerst oogcontact te maken met een Rus als de groep het kamp binnen marcheerde. Dan hield je twee sigaretten omhoog en wees op de bos hout. Een knik met het hoofd betekende acceptatie. De Rus liep dan heel geleidelijk wat naar de buitenzijde van de colonne richting het hek waarachter wij stonden. En dan was het zaak dat hij vliegensvlug met uitgestrekte arm de sigaretten wist aan te pakken, terwijl hij met de andere arm het hout over het hek gooide. De uitwisseling moest snel en doelmatig zijn, anders liep de arme Rus het gevaar zijn hout te verliezen terwijl de sigaretten – onbereikbaar voor hem – zouden eindigen op de grond, tenzij hij bereid was een klap met een geweerholp op zijn rug te ontvangen voor het zonder toestemming uit het gelid treden. Deze handel nam een groot deel van ons dagelijks leven in beslag. En zo stonden dan ook elke avond krijgsgevangenen langs het hek om een bundel hout te ontvangen van de Russische gevangenen, want zonder brandstof was het onmogelijk om iets te verwarmen met de "blazer".

Tijdens de volgende dagen op Luckenwalde was het verbazingwekkend hoe de barre tocht die we hadden ondernomen snel naar de achtergrond verdween en dus niet langer onderwerp van gesprek was. Ik heb verder ook nooit meer iets gehoord over wat er zoal tijdens die tocht was voorgevallen. Anders dan het terrein bij Bankau, was het kampterrein hier aanzienlijk kleiner hetgeen een beperking betekende

voor onze bewegingsruimte. Een korte wandeling langs de omheining was de enige mogelijkheid. En wilde je meer dan zat er niets anders op dan het aantal rondjes drastisch uit te breiden. Sommigen liepen aldus eindeloos rondjes over het platgetreden pad, gadeslagen door de bewakers, beter bekend als de ‘goons’ van de wachttorens.

Tegen het einde van de maand loeide op een avond het luchtalarm. Onmiddellijk doofden uit voorzorg alle lichten rondom de omheining. Boven ons hoorden we de bekende dreun van de *Merlin*-motoren. Er werd stevig gespeculeerd over het mogelijke doel. Berlijn was favoriet, maar het bleek later dat het de beruchte raid op de stad Dresden was geweest, een bombardement met een uiterst verwoestende uitwerking. Tijdens het overvliegen van deze luchtvloot klonk opeens een enorme knal. Later bleek dat niet ver van ons vandaan een bommenwerper was neergeschoten en op de grond was ontploft. Weer keerde die avond een bemanning nooit meer naar huis terug...

Met de komst van de maand maart begon het weer te verbeteren. De dagen werden langer en de zon won aan warmte. Helaas waren er steeds vaker problemen met de toezending van de voedselpakketten. In plaats van een wekelijkse aflevering werd het tweewekelijks, en dus nam de handel met de Amerikanen en de Russen enigszins af en moest er meer vertrouwd worden op de rantsoenen van de Duitsers.

Het moreel was echter nog steeds hoog, want er was hoop op een snel einde van de oorlog. Zeker nu de Duitsers werkelijk dag en nacht door geallieerde luchtmachten werden gebombardeerd. In die tijd hoorden we het nieuws van de dood van president Roosevelt. Waar dit nieuws vandaan kwam, was

iedereen een raadsel. Het kwam of uit een verborgen radio of het was gelekt door een bewaker. Speculatie naar aanleiding van dit nieuws was wederom aan de orde van de dag. Zou zijn opvolger het beleid van Roosevelt doorzetten? Zou er dezelfde goede verstandhouding zijn tussen de nieuwe president en Churchill, of zou er een complete verandering van strategie komen? Zoals we nu achteraf weten, ging Truman met de oorlog door op dezelfde wijze als Roosevelt.

Ook het leven in het kamp ging gewoon door. Soms hadden we het geluk een verlaat pakket in ontvangst te kunnen nemen.

Het werd steeds duidelijker dat de Duitse oorlogsmachine behoorlijk haperde. De bewakers beschuldigden de geallieerden van het uitblijven van de pakketten; zij bombardeerden en vernielden alles wat rijden kon, van treinen tot hele spoorwegemplacements, en van bruggen tot wegen, dus...

Hoewel ik elke twee maanden trouw naar huis schreef, kreeg ik nimmer een reactie. Ik was er zeker van dat mijn ouders zouden terugschrijven. Tenminste als ik ervan uitging, dat mijn brieven waren aangekomen. Ik heb ook nimmer een aan mij persoonlijk gericht pakket ontvangen. Later kwam ik er achter dat mijn lieve ouders er vele hadden verstuurd, maar geen ervan was aangekomen. Hopelijk heeft iemand anders er plezier van gehad. Dat een en ander nimmer aankwam, zal ongetwijfeld zijn te wijten aan de enorme omweg, via het Zwitserse Rode Kruis en de neutrale landen, die deze pakketten en brieven moesten maken. Het moge duidelijk zijn dat ik na mijn vertrek in januari 1944, dus sinds die laatste noodlottige aanval geen idee meer had van wat er thuis allemaal gebeurde. En het zou nog zeker enige

tijd duren voordat ik daar weer van op de hoogte zou zijn...

Ondertussen ging de tijd verder. Het werd april en echt lente. Het werd zelfs zo warm, dat ik eindelijk mijn door luizen belegerde trui kon weggooiden. Hoewel dit tot op zekere hoogte mij verlostte van de meeste van mijn parasitaire vrienden, was ik nog steeds slachtoffer van een van luizen krioelende blouse en broek. Ik moest weer denken aan de verhalen van mijn vader over dezelfde problemen in de Eerste Wereldoorlog, verhalen over hoe brandende lucifers langs de naden van kleding werden gehaald om de luizen er letterlijk uit te branden. Toen ik het naar zijn voorbeeld ook probeerde, werkte het inderdaad, maar vierentwintig uur later kon ik er weer opnieuw mee beginnen.

Nu we weer meer en meer tijd buiten doorbrachten, was het logisch dat we bij de bewakers probeerden uit te vinden wat er gaande was in de buitenwereld. Hoewel sommigen best met ons wilden praten, kwamen we nooit veel verder dan oppervlakkig gebabbel. Nuttige informatie bleef uit. Medio april ging het gerucht dat als je heel goed luisterde, je uit de verre verte de vage geluiden van artillerie of tankvuur kon horen. Aanvankelijk legde de meerderheid dit uit als de

wens die de vader van de gedachte was. Enkele dagen later kon het echter niet meer ontkend worden; er was sprake van gestaag gerommel in de verte, dat naarmate de dagen verstreken steeds luider werd. Dat konden geen Britse of Amerikaanse troepen zijn, dacht iedereen. Daarvoor lag het kamp te ver weg in Duitsland. Er was dus maar één conclusie mogelijk; het waren de Russen!

Het was de aanleiding tot een opvallende stemmingsverandering in het kamp. De bewakers begonnen zich duidelijk angstige zorgen te maken. Met de dag werd dat erger. Ze weigerden nog langer met ons te praten over de bekende triviale zaken als wat ze zouden doen als de oorlog voorbij zou zijn, over hun familie, of over wanneer ze weer met verlof mochten, stuk voor stuk zaken waarover ze voorheen maar al te graag spraken, maar waarvoor ze nu absoluut niet meer in de stemming waren. Elke dag werd het gerommel luider en luider, maar er veranderde niets in de waakzaamheid van de bewakers op de torens. Op een nacht werden we weer eens in onze barakken opgesloten. De volgende ochtend zouden ze zoals gewoonlijk weer worden geopend waarna we in een rij naar buiten moesten voor de gebruikelijke telling bij het ochtendappèl. Deze ochtend verliep echter anders; plotseling werden de deuren opengegooid en kwam er in plaats van een Duitser een Brits officier de barak binnen. Hij kondigde aan al het Duits personeel het kamp had verlaten. Het was bijna niet te geloven, maar toen we ons naar buiten haastten, bleek het echt zo te zijn! Ergens diep in de nacht had al het kamp personeel zijn bullen gepakt en was gevlucht...

In gevangenkamp Luckenwalde waren de hygiënische omstandigheden slecht. Britse en Amerikaanse krijgsgevangenen werden bevrijd door de Russen op 4 mei 1945. Amerikaanse 83e infanterie divisie van het Amerikaanse 9e leger nam het kamp kort daarna over.

Bron:

www.indianamilitary.org

Terug naar huis

We werden opgeroepen voor het ochtend appèl en de hoogste Britse officier sprak ons toe. Tot nader order mocht niemand het terrein verlaten. De situatie buiten de omheining was onbekend en dus moesten we voorlopig gewoon nog even doorgaan met ons leventje, tot er meer duidelijkheid was over de feitelijke situatie buiten het kamp. De hele dag stonden groepen gevangenen te fantaseren en speculeren over wat hen stond te wachten. We werden overvallen door visioenen over naar huis gaan, en over wat hij eenmaal thuis het eerst zou gaan doen. Maar voorlopig zaten we nog steeds opgesloten in het kamp...

De volgende ochtend verscheen er als vanuit het niets een tank buiten de omheining, al snel gevolgd door nog enkele tanks. We konden het embleem met de rode ster op de zijkant zien. Een enorm gejuich steeg op, en voordat we goed en wel beseften wat er gebeurde, reed de voorste tank naar voren en knalde dwars door de hekken van het barakken-complex het kamp binnen. Het bovenluik ging open, een figuur dook op en het eerste wat hij deed was naar ons het V-teken maken. Toen draaide de tank op zijn rupsbanden ter plekke 180 graden om en begon met het platrijden van de omheining rond het kamp. De andere tanks volgden zijn voorbeeld, zodat binnen een mum van tijd de omheining niet meer bestond. Vervolgens reed er een staf-auto met twee officieren het kamp binnen. Ze stapten uit en vroegen naar de oudste officier met wie ze een lang gesprek voerden. Na dit overleg reed de staf-auto weer weg, gevolgd door de tanks. Weer werden we bijeen geroepen. De oudste officier informeerde ons over de situatie. Verantwoordelijk voor onze veiligheid was nu het Rode Leger, dat in de loop van de dag zou arriveren. Tot die tijd werd ons

verzocht binnen de grenzen van het kamp te blijven. Niet lang na hierna, arriveerden een aantal legertrucks met een bataljon Russische soldaten. De leidinggevende officier overlegde met onze hoogste in rang, terwijl de troepen zich onder ons begaven. En ook al verstonden we elkaar voor geen meter, het gelach, en het hartelijk rug- en schouderkloppen was niet van de lucht. Het duurde niet lang of ook de Russische krijgsgevangenen konden zich herenigen met hun strijdmakkers. Vervolgens reden de legerwagens, nu zonder soldaten en materieel, weg uit het kamp. Tot onze verbazing keerden ze even daarna terug beladen met geweren en patroongordels. Zonder omhaal van woorden werden deze verdeeld onder de Russische krijgsgevangenen. Vervolgens klommen deze op de vrachtwagens, en zwaaiend met hun geweren in de lucht en met veel geschreeuw en gebrul reden ze weg naar god-weet-waar, ogenschijnlijk met de bedoeling om wraak te nemen op de Duitsers voor de behandeling die zij hadden ondergaan in gevangenschap. Ik zou die dag niet graag een Duitse soldaat of burger zijn geweest, gezien de stemming waarin deze mannen verkeerden. We zagen ze daarna nooit meer terug. Naar aanleiding van het overleg tussen de Russische officier en onze

*Rode Kruis pakketten
worden rondgebracht*

Bron:

www.indianamilitary.org

Luckenwalde bij Berlijn was deels een in alle haast geïmproviseerd krijgsgevangenen-kamp. Het bestond deels uit tenten.

*Bron:
www.*

indianamilitary.org

oudste officier kregen we nu de details van wat ons te doen stond. Het belangrijkste was de mededeling dat we het kamp mochten verlaten en het omliggende gebied verkennen, maar er zou elke ochtend nog steeds appèl worden gehouden. Dat betekende in feite dat we elke avond terug moesten keren naar het kamp. Het duurde enige tijd voor deze informatie echt tot ons doordrong; het was na al die maanden bijna niet te geloven dat we buiten het kamp mochten komen!

Het commando over het kamp was in handen van de oudste officier, bijgestaan door enkele door hem aangewezen assistenten. De Russen zouden ervoor zorgen dat het kamp dagelijks werd voorzien van voldoende brood en groenten. Voor wat betreft het brood bleek dat ze de plaatselijke bakkerij in Luckenwalde hadden gevorderd, waar we het brood zelf moesten ophalen. Probleem was dat we geen vervoer hadden. Daarop regelde de Russische officier twee landbouwtractoren met daarachter twee platte wagens. Er werd een willekeurige selectie gemaakt van mannen die met de Russische trekkerchauffeurs mee gingen om het brood op te halen. Toen ze mij aanwezen, hees ik me onmiddellijk op een platte kar om onze eerste lading

brood te halen. We reden het kamp uit, de weg op naar de stad in een heerlijke roes van vrijheid omdat we na al die maanden ons nu eindelijk eens konden bewegen zonder de controlerende aandacht van de Duitse bewakers. Officieel waren we echter nog steeds krijgsgevangenen. Toen de tractoren de stad naderden, zagen we uit bijna elk huis en gebouw een witte vlag hangen, als teken van overgave. De vlaggen waren van allerlei makelij, van beddelaken tot tafelkleed, van beddesprei tot iets onbestemd wits dat hoe dan ook iets van een vlag had. In het zicht van de verbijsterende waarheid van de ondergang van wat eens het onoverwinnelijk Duitse leger was geweest en van de dreiging van naderende Russische troepen straalde de ellende, verbijstering en ongeloof de bewoners van de gezichten. De bakkerij lag dicht bij het centrum van de stad. Bij aankomst zagen we een groep mensen voor de deuren staan wachten. De Russische soldaten duwden de menigte wat naar achteren, zodat we de ruimte kregen het brood op de trailers laden. Maar de hongerige menigte drong bij het zien van zoveel brood naar voren waardoor we nauwelijks in staat waren ons werk te verrichten, waarop de Russen na veel getrek en geduw, door de armen in elkaar te haken een levend cordon rondom de wagens wisten te vormen en het laden enigszins doorgang kon vinden. Bij het zien van zoveel honger en ellende gooiden een paar Engelsen wat van de kostbare broden naar de bewoners, waarop de Russen in woede ontstaken, het brood uit de handen van de arme sloebers sloegen en het met hun laarzen voor de ogen van de hongerige menigte in de modder verpulverden. Eindelijk opgeladen reden de chauffeurs terug naar het kamp. De bevolking bleef achter met een schamele voorraad van wat er nog

aan brood over was. Bij de tweede tocht naar de bakkerij, de volgende dag, hadden we het dubbele aantal Russische begeleiders bij ons, die bij aankomst bij de bakkerij onmiddellijk een cordon vormden rondom de wagens en met geweren, voorzien van bajonet, de menigte op afstand hielden. Al een paar dagen lummelden de meeste gevangenen wat in het kamp rond. Het leek alsof iedereen wachtte op degene die het eerst de stap naar de buitenwereld zou maken. En toen dan ook het eerste schaap over de dam was, begon opeens iedereen aan een zwerftocht door het buitengebied. Mijn groep vormde daarop geen uitzondering. We richtten ons vooral op tochten over het platteland en waagden ons slecht eenmaal in de stad. Onder de bewoners van zowel stad als platteland heerste een sfeer van gelatenheid en berusting in de onvermijdelijkheid van hun lot. Over het platteland rondzwerfend konden we hout voor de "blazers" verzamelen en zo nu en dan ook ons dieet aanvullen in de vorm van verse groenten, die we zonder schuldgevoel van het land haalden.

Op een van die strooptochten ontmoetten we een troep Russische ruiters, geüniformeerd als Kozakken, compleet met zwaarden en geweren. Na het bekende handen-schudden en schouder-kloppen, boden de ruiters ons hun flessen water aan voor een slok. Toen ieder een lange teug nam, kwamen we er achter dat het geen water was maar pure wodka. Tot groot plezier van de ruiters kregen sommigen stevige hoestaanvallen en proestte menigeen het kostelijke vocht via neus en ogen naar buiten. Ze sprongen daarna weer op hun paarden en enthousiast zwaaiend ten afscheid galoppeerden ze weg. Terugkijkend op dit voorval, vraag ik me nog steeds af welke militair aandeel deze ruiters

gehad kunnen hebben in de moderne Russische oorlogsmachinerie die vooral draaide op techniek. Zoals we later ontdekten was ook dit raadsel een aspect van de voor ons ondoorgrondelijke Russische geest... De lente kreeg steeds meer zomerse trekjes. De zon scheen vanuit een strakblauwe lucht en elke opvolgende dag in april, werd het weer beter. Na de barre winterkou was het een genoegen in luchtige kleding rond te dwalen in de bloeiende natuur. Op één zo'n uitje stuitte we op een stukje kreupelhout waarnaast twee grafstenen stonden. De inscriptie in het Duits luidde "Twee Engelse vliegers. Namen onbekend". Deze simpele tekst trof ons diep. We beseften maar al te goed dat wij daar ook hadden kunnen liggen en waren ons bewust van de uitdrukking "We zijn hier slechts door de genade van God." Ook deze twee oorlogsslachtoffers hadden ouders, geliefden, misschien wel kinderen, maar geen zou ooit te weten komen wat hun dierbaren was overkomen. Hoeveel meer van dergelijke anonieme graven liggen verspreid over heel Europa, vroeg ik me af. Terugkomend van een andere wandeling ontmoetten we een viertal mannen die bezig waren een koe te slachten. Ze hadden de ingewanden al verwijderd en sneden het vlees in porties, zodat het gemakkelijk meegenomen kon worden. Het bleken Italianen te zijn. Dit was voor ons een buitenkans! Vers vlees was een delicatessen waarvan we het bestaan bijna waren vergeten. Wederom rees de taalbarrière hoog op. Hoe konden we ze duidelijk maken dat we graag een deel van het vlees wilden hebben? Gebarentaal leek niet te werken, want er kwam geen respons. Op de gok probeerde ik in het Frans te informeren of er iets te handelen viel met sigaretten, de gebruikelijke valuta

tussen medegevangenen. Ook dit voorstel was tot mislukken gedoemd, omdat we geen van allen over voldoende sigaretten beschikten. En zo vervloog onze hoop op een sappige biefstuk. Uiteindelijk kwamen we toch tot een soort van overeenkomst; we kregen uit pure collegialiteit en lotsverbondenheid van hen een stuk uit de romp van het beest. We waren erg blij met het vlees en vervolgden onze weg terug naar het kamp in het heerlijke vooruitzicht van een echt stuk gebraden vlees zoals we in geen tijden geproefd hadden.

Sinds het vertrek van de Duitse bewakers, konden we ook vrij rondwandelen door het hele kamp en dus een kijkje nemen in de Amerikaanse en de andere deels lege barakkencomplexen en dus ook in de Duitse onderkomens. Amerikanen en Fransen hadden onder dezelfde omstandigheden geleefd als wij, maar het barakkencomplex waar vroeger de Russen waren ondergebracht bood een uiterst sobere aanblik. Ze hadden over weinig of niets meer dan het hoogst noodzakelijke kunnen beschikken. Bewonderenswaardig echter was het hoe ze één ruimte getransformeerd hadden tot een soort kerkinterieur. Het was verbazingwekkend hoe ze erin waren geslaagd de wanden te versieren met muurschilderingen, temeer daar ze dag in dag uit zwaar werk buiten het kamp moesten verrichten. Voor ons was het bovendien verbazingwekkend omdat het algemeen bekend was dat alle godsdienstige activiteiten onder het communistische regime van Stalin verboden waren. Hun geloof moet buitengewoon sterk zijn geweest. Binnen het wanhoopsoffensief van verliezers die vanuit de tactiek van de verschroeide aarde niets bruikbaar achterlieten voor de winnaars, hadden de Duitsers in de barakken voor vertrek alles vernield behalve

waterleiding. Hoewel er alleen koud water was, was het toch een genoegen onder een douche te kunnen staan en je echt van top tot teen te kunnen wassen. Bovendien waren we nu in de gelegenheid onze kleren te wassen. Ook al duurde het eeuwen voordat mijn enige shirt droog was, de wasbeurt van het intens vuile en stinkende ding was alleszins de moeite waard. Helaas overleefden de luizen de wasbeurt, waardoor deze ergernis duurde, want wat we ook ondernamen, ze kwamen altijd weer terug.

Verspreid over het Duitse gedeelte van het kamp lagen verschillende onderdelen van verwoeste en verroeste uitrusting waaronder twee voertuigen zonder wielen en met vernielde motoren. In een van de voertuigen zat nog een zitbank, een zo op het oog uitstekend alternatief voor mijn strozak. Maar helaas, het lukte me niet hem te demonteren, omdat ik niet over het juiste gereedschap beschikte om de bouten aan de vloer van het voertuig los te draaien.

In naam waren we vrij, maar de praktische uitwerking van die vrijheid in de vorm van de uiteindelijke thuisreis bleef helaas uit. Het was inmiddels mei geworden. Op de achtste mei kwam bij het avondappèl eindelijk de langverwachte mededeling dat het Duitse opperbevel zich op die dag onvoorwaardelijk had overgegeven. Het gejuich dat toen uit al die kelen opsteeg moet tot in Engeland zijn te horen geweest!

De wat lamledige stemming en sfeer van uitzichtloosheid en verveling sloeg onmiddellijk om naar vreugde en enthousiasme. Alle krijgsgevangenen werden als het ware beziel met een nieuw gevoel van verwachting en hoop op de goede afloop. Van alle kanten kwam maar een vraag aan de oudste officier: "Wanneer gaan we naar huis?!" Helaas kon hij niets anders

meedelen dan dat het aan de Russen was de evacuatie te organiseren en dan kon elk moment gebeuren. We geloofden hem en wisten toen nog niet dat het nog heel wat weken zou duren voor we uiteindelijk uit Luckenwalde vertrokken ...

De Russische officier belast met de leiding over het kamp nu de vijandelikheden gestaakt waren, legde ons een dag later een aantal beperkingen op. Alle bewoners moesten binnen de grenzen van het kamp blijven. Iedereen die een poging ondernam de benen te nemen, kreeg een waarschuwingsschot over zijn hoofd afgevuurd, en volgende schot zou raak zijn als hij niet onmiddellijk terugkeerde. Dit alles was een totale omslag van de wijze waarop we sinds de bevrijding van het kamp waren behandeld. Binnen een paar uur leek het of we het stel Duitse bewakers hadden ingeruild voor een set Russische. Waar we ooit als bondgenoten werden beschouwd, werden nu weer als gevangenen behandeld. Patrouilles van het Russische leger zorgden ervoor dat niemand ongezien het kamp kon verlaten. Na de enorme vreugde van de vorige dag, ontstond nu een sfeer van verslagenheid, teleurstelling en woede.

Een kleine troost was de voortzetting van de regelmatige toevoer van brood en overig voedsel dat weliswaar voldoende maar minder gevarieerd was dan voorheen.

Het werd in die meimaand zo warm, dat we met een minimum aan kleding toekonden. Bijna iedereen liep rond in alleen een broek en een shirt. De tunieken werden afgedankt. De oudste officier werd in die dagen wederom bestookt met de bekende vragen over tijdstip van thuisreis. Hij beschikte echter helaas over niet meer informatie dan wij, waardoor we volledig afhankelijk werden van de Russische kampcommandant. Frustraties over deze uitzichtloze situatie manifesteerden zich in openlijke scheldpartijen richting de Russische bewakers. Geen van hen verstond Engels dus dat haalde niet veel uit. Eén lichtpuntje tijdens deze dagen van wachten bestond uit het gebruik van de nu uiterst aangename koude douches in de voormalige Duitse onderkomens. Het was niet ongewoon om in de rij te moeten wachten tot je aan de beurt was. En bleef er eentje langer genieten dan nodig werd geacht, wachtte hem een vloedgolf aan verwensingen en terechtwijzingen. Het was op zo'n keer dat ik in de rij op mijn beurt

De tenten in Luckenwalde die door Amerikaanse krijgsgevangenen werden bewoond waren overbevolkt en smerig.

Bron:

www.

indianamilitary.org

*Krijgsgevangenkamp
Stalag IIIa Luckenwalde
bij Berlijn had zelfs
sportvelden en loop-
graven waar bij lucht-
aanvallen dekking kon
worden gezocht.*

Bron:

www.indianamilitary.org

stond te wachten, dat ik de op één na belangrijkste gebeurtenis miste in mijn tijd als krijgsgevangene. Mij werd later verteld dat twee Amerikaanse Jeeps uit het niets voor de poorten van het kamp verschenen met aan boord een stelletje journalisten. Zoals gezegd ben ik hiervan niet persoonlijk getuige geweest en kan dan ook slechts uit de tweede hand vertellen over het effect dat dit bezoek op het kamp had. Het was alsof er een wonder gebeurde; opeens uit het niets twee jeeps met een paar Amerikaanse oorlogscorrespondenten in het hartje van Duitsland op een moment dat we dachten dat de dichtstbijzijnde Amerikaanse of Britse troepen mijlen ver van ons verwijderd waren. Deze twee jeeps waren blijkbaar ver vóór de Engels-Amerikaanse legers uit gereden en waren bij toeval op het kamp gestuit. Zij werden letterlijk overspoeld door de gevangenen, iedereen wilde hun de hand schudden en vriendschappelijk op de rug kloppen. Uiteraard maakten de correspondenten foto's van het kamp en pas veel later, jaren na de oorlog, lukte het me van een van die foto's een kopie te krijgen. In de begeleidende tekst beschreven de journalisten de diverse aspecten van het kampleven en op de foto van een massa gevangenen rond de jeeps, herkende ik mijn vriend en metgezel uit Nederland, Paddy Coyne. Maar op het moment zelf wist ik nog niets van deze commotie en deed niet anders dan mijn beurt afwachten voor de

douche, waarna ik mezelf in de zon liet drogen. Tegen de tijd dat ik terugging naar mijn slaapplek, waren de jeeps alweer weg, maar de verhalen over hun bezoek waren niet van de lucht. Tot mijn verbazing waren, samen met de Amerikaanse jeeps, mijn drie metgezellen met de noorderzon uit Bankau vertrokken. Ik wenste hen in gedachten veel geluk, maar ik voelde me ook in de steek gelaten...

Een paar dagen na de jeeps, was er opeens intensieve activiteit in het Amerikaanse deel van het kamp. Geruchten deden alom de ronde dat de Yanks zouden vertrekken voor repatriëring. Dit keer bleken de geruchten waar en kwam er vervoer in de vorm van een serie legervrachtwagens. De Amerikanen kwamen in een rij uit de barakken en klommen op de vrachtwagens. Zodra er een vol was, vertrok deze en halverwege de middag waren we alleen nog maar met landgenotende in het kamp. Je kunt je ons gevoel van teleurstelling goed voorstellen: als de Amerikanen naar huis gingen waarom wij dan niet?!

Het duurde echter nog enkele dagen voordat ook voor ons het bevel kwam ons voor te bereiden op evacuatie. Een definitieve datum kregen we echter niet te horen. Er moet nog ergens iets fout gegaan zijn, want zonder teken vooraf rolden op een ochtend toch enkele Russische leger vrachtwagens het kamp binnen. Zonder nadere toelichting gaven de Russische officieren samen met de oudste officier ons opdracht in de vrachtwagens te klimmen en zo vertrokken we uiteindelijk uit Luckenwalde voor de thuisreis. De trucks waren zeswielige voertuigen net zoals die van de Amerikaanse troepen, het enige verschil was het embleem van de rode ster op de deuren in plaats van de witte ster van het Amerikaanse leger. In feite waren ze

onderdeel van de militaire hulp die de Russen ontvingen uit Amerika. Niemand had enig idee waar we naartoe gingen en niemand maakte zich zorgen zolang we maar richting huis reden. En zo reden we in met mensen volgepakte laadbakken door het Duitse platteland. Af en toe zagen we oorlogsrestanten in de vorm van uitgebrande voertuigen en tanks. Ergens halverwege de reis kwamen we bij een wegblokkade die de hele *Autobahn* afsloot. Deze barrière, samengesteld uit op elkaar gepakte en gestapelde stoomtrekkers en stoomwalsen vormde een niet te nemen hindernis voor de chauffeurs, temeer daar de blokkade op een duiker onder de weg rustte. Het watervoering onder de weg door lag een meter of vijf á zes dieper, met steile zijkanen en helemaal onderin een beekje. De chauffeurs bekeken het probleem en besloten, omdat de barricade te groot was om aan de kant te worden geschoven en omdat de weg er doorheen onmogelijk was, dat ze er omheen zouden gaan. Dit betekende dat de vrachtwagens naar beneden, door de beek naar de andere kant moesten rijden en vandaar weer omhoog moesten. En dan was het onze taak op een teken van de chauffeur het gevaarte als het eenmaal op het diepste punt was aangekomen weer omhoog tegen de steile helling op te duwen. Gelet op de steile hoek van de klim, leek het een uiterst gevaarlijke manoeuvre, want als de vrachtwagen er niet in slaagde om de helling te halen en achteruit begon te rijden, zouden degenen die duwden groot gevaar lopen. Voorzichtig begon de eerste vrachtwagen aan haar afdaling, gegend door de andere bestuurders. De passagiers liepen erachter aan naar beneden tot aan de beek. Zodra de wagen dit diepste punt had bereikt, gaf de chauffeur stevig gas en begonnen

de mensen te duwen. Aangemoedigd door het geschreeuw van de andere bestuurders en passagiers tornde het gevaarte langzaam maar zeker tegen de wand omhoog. Het was een geluk dat de grond droog was waardoor de wielen voldoende grip hadden en de operatie slaagde. Alle dertig vrachtwagens hebben uiteindelijk deze hindernis genomen en niemand heeft hierbij letsel opgelopen. Weer terug op de *Autobahn* reden we stevig door om de verloren tijd in te halen. Soms reden er drie vrachtwagens naast elkaar, waarbij de chauffeurs staand achter het stuur elkaar toeschreeuwden en dat met een behoorlijke snelheid. De vrachtwagens hadden geen huif en dank zij het goede en warme weer was het in de open laadbakken prima uit te houden. Bovendien hadden we zo een goed uitzicht over de omgeving, waardoor we konden zien welk verwoestend effect de oorlog op dit deel van Duitsland had gehad. Langs de weg door bosgedeeltes stonden overal geknakte en geblakerde bomen, vermoedelijke getuigen van gevechten die er hadden plaatsgevonden, misschien gevolgen van artillerievuur om restanten van het Duitse leger die de Russische opmars probeerden tegen te houden uit het bos te verjagen. Wat de oorzaak ook was, het zou de natuur

In krijgsgevangenkamp Luckenwalde bij Berlijn zaten meerdere nationaliteiten door elkaar.
Bron:
www.indianamilitary.org

geruime tijd kosten om deze schade te herstellen.

Na het verlaten van het verwoeste bos, snelden we langs de *Autobahn* verder totdat uiteindelijk de vrachtwagens de weg af draaiden en wij een brede rivier voor ons zagen. Op de oever stonden groepen geüniformeerde mannen, bestaande uit zowel Russische als Amerikaanse militairen. Achter hen was een pontonbrug zichtbaar. Een voor een verlieten de passagiers de vrachtwagens en liepen over de pontonbrug naar vrachtwagens die aan de andere kant op ons wachtten. Het waren identieke vrachtwagens net als waarmee we waren gekomen maar dit keer voorzien van een witte ster, het beeldmerk van de Amerikanen, op de portieren. We vervolgden nu met de Amerikanen onze reis richting huis. De rivier die waren overgestoken bleek de Elbe te zijn. Hoewel we ons op dat moment niet de betekenis van de plaats van deze uitwisseling realiseerden, was het natuurlijk de scheidslijn tussen de twee bezettingslegers; de Russen lagen ten oosten en de andere geallieerden ten westen van deze rivier.

Het tweede deel van onze reis was van korte duur. Onze bestemming was de Amerikaanse legerbasis in Halle. Bij aankomst werden we eerst onderworpen aan desinfectie. Dit betekende het royaal bespuiten van elk van de nieuwkomers met DDT, een goedje dat domweg met behulp van perslucht ons van kop tot teen in de witte poeder zette. Bepaald geen pretje, maar zeer noodzakelijk omdat we vele maanden hadden geleefd in door luizen bevolkte barakken, ongedierte dat de Amerikanen uiteraard zover mogelijk op afstand wilden houden. Na desinfectie was er de luxe van een warme douche en konden we nieuwe schone en luisloze, uniformen aantrekken. Ik was bijna vergeten hoe

het was om jezelf niet voortdurend te hoeven krabben.

Het was inmiddels al laat en omdat we sinds de ochtend niet gegeten hadden, waren we best hongerig. Gelukkig werden we al snel naar een kantine geleid en konden we tussen de Amerikaanse troepen gaan zitten voor de avondmaaltijd. In tegenstelling tot een *RAF*-basis, aten hier alle rangen samen en werd hetzelfde eten geserveerd aan officieren als aan de gewone manschappen. Het eten werd niet uitgeserveerd maar verliep via het zelf-ophaal-systeem zoals in een cafetaria. In een lange rij schuifelden we langs de diverse buffetten waar koks ons van het gekozenen voorzagen. Al gauw bleek dat de Engelsen gewoon waren twee borden op hun dienblad te zetten, een voor de hoofdmaaltijd en een voor het dessert. De Amerikanen daarentegen volstonden met een bord waarop zowel hoofdmaaltijd als dessert kwam te liggen. Het was voor ons uiteraard een geweldige ervaring om na zoveel maanden van uiterst sobere maaltijden nu opeens uit zoveel lekkers tegelijk te kunnen kiezen. Op de porties werd ook niet bekibbeld. "Een leger marcheert op zijn buik", zei Napoleon en zoals hier bleek zeiden de Amerikanen het hem volmondig na. De Amerikanen die we ontmoetten in Halle waren gul. Niets was te veel moeite voor het personeel op dat kamp. We werden uitgenodigd naar de kampwinkel te komen, een winkel vergelijkbaar met de *Naffi* op een *RAF*-basis, waar militairen hun sigaretten, chocolade, drankjes en wat dies meer zij kunnen kopen. Omdat we geen cent hadden werd alles wat we maar wilden ons gratis overhandigd. Na maandenlange ervaring van schaarste was de aanblik en beschikbaarheid van zoveel "luxe" goederen niet te weerstaan. Ik verliet de winkel in ieder geval met een doos van 200

sigaretten, met pijptabak en zelfs met een nieuwe pijp. Alle ex-gevangenen die door dit kamp trokken, reageerden op dit alles met dezelfde gretigheid en het moet voor de beheerder dan ook een hele toer zijn geweest met zoveel kooplustigen de voorraad op peil te houden.

Ons verblijf op de basis bij Halle was maar van zeer korte duur. De volgende ochtend na het ontbijt kregen we te horen dat er afspraken waren gemaakt voor ons vervoer naar Brussel, waar we zouden worden overgedragen aan de Britse autoriteiten. We dachten weer een dag in de laadbak van een legertruck in de openlucht te moeten reizen, maar tot onze blijde verrassing werden we naar het aangrenzende vliegveld afgemarcheerd om aan boord te klimmen van een vloot *Douglas DC 3's*, bij ons beter bekend als *Dakota's*. Er werd geen tijd verspild om ons aan boord van deze vliegtuigen te krijgen en we waren al snel in de lucht en onderweg. Ongeveer een uur of zo later stapten we uit op de luchthaven van Brussel. Tijdens de vlucht waren we over een groot stuk vlak land gevlogen en we hadden duidelijk vele sporen van tanks kunnen zien. Ongetwijfeld het bewijs van een treffen tussen vijandelijke pantsereenheden op wat we later begrepen de Lüneburger Heide moet zijn geweest.

Een groep legervoertuigen wachtte ons op het vliegveld op om ons naar de stad Brussel te vervoeren, waar we uiteindelijk werden afgezet voor een enorm pakhuis dat dienst deed te doen als opvangcentrum met een kantine en slaapgelegenheid. Hier werd het personeel van de landmacht en de luchtmacht van elkaar gescheiden. Elke dienst nam van alle personen afzonderlijk de gegevens op, zoals naam, rang en legernummer. Hierna ontving elk naar rang een voorschot op zijn salaris. In mijn geval, als

sergeant luchtmacht kwam dit neer op een weekloon van 13 shilling en 6 pence per dag, in totaal £ 4 pond, 14 shilling en 6 pence totaal. Nadat we voor de ontvangst van dit geld hadden getekend, werd het geld ons overhandigd in Belgische franken. We kregen vervolgens instructies om "iets te gaan eten en te gaan doen waar we zin in hadden", als we de volgende morgen maar om 10:00 uur terug waren. Wat de slaappleaats betreft moesten we bij thuiskomst maar een leeg bed zoeken.

Ik moet helaas zeggen dat eten wel het laatste was waar ik op dat moment aan dacht. Met bijna £ 5 in mijn zak om mee te doen wat ik wilde, ging ik met vier toevallige maten op pad voor een nachtje uit in de stad. Ik had Brussel ongeveer negen maanden daarvoor voor het laatst gezien samen met een gewapende bewaker, maar ik was nu

De Duitse krant Berliner Illustrierte Zeitung doet verslag van de lange marsen die de krijgsgevangenen moesten maken aan het einde van de oorlog.

Bron:
www.indianamilitary.org

vrij om naar eigen goeddunken rond te dolen en mijn geld te besteden. Onze eerste aanloophaven was vanzelfsprekend de eerste de beste bar die we zagen. Iedereen eiste het voorrecht op om het eerste rondje te bestellen. Wie aan het eind heeft betaald, kan ik me niet herinneren, maar het was het begin van een enorm drankfestijn...

Hoewel de oorlog inmiddels al enige weken voorbij was, leek de lokale bevolking zich nog steeds bijna ons vol dankbaarheid tegemoet te komen en zoveel mogelijk aan de wensen van ons, hun bevrijders, te voldoen. Dit was vooral te merken aan het enthousiasme van ongebonden jonge en niet zo jonge dames om met ons kennis te maken. In dit stadium van de avond waren onze gedachten echter uitsluitend gericht op de hoeveelheid drank die we konden consumeren tot ons geld op was. Dames kwamen later en voor sommigen helemaal niet. Wat ik me van die avond kan herinneren is dat ik naar mijn gevoel uren samen met mijn maten tegen de bar hing en toen opeens merkte dat ik er in mijn eentje stond. Vragen waarheen ze verdwenen waren, werden door de barman beantwoord met een knipoog en een op de zijkant van zijn neus tikkende wijsvinger. Ik was dermate in alcoholische sferen dat het me enige tijd kostte voor ik besepte wat hij bedoelde. Alle vier waren ze meegelokt door de dames van de nacht. Maar ik ... helaas, daar stond ik. In arrenmoede ben ik de straat maar opgewandeld om nog een andere bar te bezoeken, maar drinken in je eentje is geen aanrader. Je hebt de neiging teveel en te snel te drinken en voor je het in de gaten hebt, kom je in de gevarenzone. Gelukkig besepte ik tijdig dat ik aan mijn limiet zat en dat het tijd was terug te keren naar de basis. De moeilijkheid was echter dat ik alles dubbel zag en dat alles de neiging had

om van links naar rechts te bewegen terwijl ik liep. Maar iedereen die in zo'n toestand heeft verkeerd, kan je vertellen dat jij het bent die van links naar rechts beweegt en dat dingen stil blijven staan. Maar dat besef je pas veel later.

Het moet in de vroege uren van de ochtend zijn geweest toen ik eindelijk terugkwam bij ons kwartier. Verrassend genoeg was de kantine nog open en werden er maaltijden geserveerd voor iedereen die maar wilde. De "Sally Ann" en het andere personeel waren zeker die nacht voor mij zeer goede Samaritanen. Honger had ik niet, alleen dorst, onstilbare dorst. Me vasthoudend aan de lange balie omklemde ik een mok dampende koffie. Toen ik me wanhopig probeerde te concentreren op de dingen om me heen, voelde ik opeens een hand op mijn schouder en een stem die vroeg of ik een goede nacht had gehad. Zonder om te kijken antwoordde ik vanuit mijn dronkemans-sfeer waarbij ik de gebruikte krachttermen voor het fatsoen in puntjes samenvat. Ik zei dat ik het een *** goeie nacht vond, een *** nacht die *** een van de beste van de laatste jaren was geweest. De hand klopte me op de schouder en de stem zei dat dat goed was. Me omdraaiend om te zien wie er bezorgd was over mijn welzijn, schrok ik me rot bij het zien van de aalmoezenier. Ik kon wel door de grond zakken, maar de goede man deed alsof hij het niet gehoord had en stelde me op mijn gemak door te stellen dat dit alles er nu eenmaal bijhoorde. Dit kleine voorval met de aalmoezenier ontuchtterde me meer dan de mok dampende koffie. Hoe ik precies in bed ben beland, kan ik me niet meer herinneren, maar naar mijn idee werd ik al heel snel daarop gewekt met de mededeling dat als ik nog wat wilde ontbijten dat ik er dan als de kippen moest bijzijn in de

*Heinrich Himmler
inspecteert een krijgs-
gevangenkamp.*

Bron:

www.indianamilitary.org

kantine. Gelukkig hield mijn kater zich aardig gedeisd en na een snelle duik onder de koude kraan was ik zelfs in staat om wat te eten. Ik zocht tevergeefs naar mijn metgezellen van de vorige nacht, maar gezien de honderden mensen die er rondliepen was dit zoeken naar een speld in een hooiberg.

Rond 09:00 uur kwam uit de luidspreker de aankondiging dat alle mensen die de dag ervoor waren aangekomen, zich om 09:30 uur buiten de kantine moesten opstellen. Tegen tien zouden ze dan door vrachtwagens naar het vliegveld worden gebracht. De aankomst van de vrachtwagens verliep chaotisch, het was vechten om een zitplaats. Toen de laatste man aan boord was, begon de rit naar het vliegveld. Hier kwamen we onder bevel van de *RAF*. In een vrij ordeloze opstelling werden we afgemarcheerd naar een wachtende *Lancaster* bommenwerper. We kregen een "Mae West" (zwemvest) overhandigd, klommen aan boord en moesten op de vloer gaan zitten. Zodra we zaten, vertrokken we onmiddellijk en weer hoorde ik het vertrouwde geluid van vier ronkende *Merlin*-motoren en de roffel van de wielen

op de baan net voor het opstijgen. Eindelijk waren we nu helemaal echt op weg naar huis. Niet in staat om naar buiten te kijken, konden we alleen maar zitten en wachten op de landing om te weten wat onze bestemming was. Aan de geluidsverandering van de motoren, de plotselinge vertraging toen de flappen omlaag gingen en de metalen klik toen het onderstel werd neergelaten en werd vergrendeld, konden we horen dat we op het punt stonden te landen. Toen kwam de stoot van de landende wielen gevolgd door de plotselinge vertraging van het toestel. We waren in Engeland, maar waar? Uiteindelijk stonden we stil, en werden de motoren uitgezet. Vervolgens opende een bemanningslid de deur in de romp, plaatste de ladder en we kwamen naar buiten. We waren geland in Bicester, in Oxfordshire. Zoals elke vlieger die weer voet aan de grond zet, werden wij ook hier door twee vrouwelijk personeelsleden van het leger naar het opvangcentrum gebracht. Bij binnenkomst moesten we ons opstellen tegenover een rij tafels met daarachter een brigadier en twee luchtmacht-functionarissen. Iedereen moest zich bij een van de drie melden met zijn

*Impressie van een ander
krijgsgevangenenkamp:
Stalag IIIb Fürstenberg
www.indianamilitary.org*

naam, rang en legernummer. Nadat ik mijn gegevens had genoemd verbaasde het me toen de sergeant zei: "Dit moet op zijn minst een sergeant zijn" en prompt kreeg ik het bekende kroonembleem overhandigd om op mijn mouw te naaien en maakte aldus een bliksempromotie mee. Hierna volgde de zgn. *debriefing*. Als in een dokterswachtkamer moest ieder keurig op een stoeltje plaatsnemen en wachten op zijn beurt om te antwoorden op de vragen van een officier-ondervrager over wat hem zoal was overkomen in de afgelopen tijd. Hadden we persoonlijk te maken gehad met *Gestapo* of *SS*-mensen, en zo ja, wisten we hun namen? Stonden ons ernstige gebeurtenissen voor de geest? De ondervraging duurde in totaal ongeveer 20 minuten en daarna werden we naar het magazijn gestuurd om alle ontbrekende uniformstukken te halen voordat we met verlof werden gestuurd. Tot slot moest er nog een kort medisch onderzoek worden ondergaan om na te gaan of we geen nadelige gevolgen hadden overgehouden van onze gevangenschap. Ik was verbaasd te ontdekken dat mijn gewicht net iets boven de 63 kilo lag. Bij mijn laatste medische keuring op vliegveld Warboys woog ik 89 kilo, dus ik was ik meer dan 25 kilo verloren in ongeveer 18 maanden.

Nadat ik had gegeten in de Sergeantskantine, was het een geweldig

gevoel om een barak-hut voor de nacht toegewezen te krijgen met het vertrouwde bed met daarop een net stapeltje dekens en voorzien van schone witte lakens en dito kussensloop. We waren eindelijk thuis. We bleven twee dagen in Bicester, genoeg tijd om per brief naar huis mijn geschatte aankomsttijd door te geven en een marsorder verstrekt te krijgen samen met een verlofpass zonder ingevulde terugkeerdatum. We kregen te horen dat we te zijner tijd zouden worden opgeroepen en geplaatst zouden worden daar waar we nodig waren. Naar het station gebracht in de gebruikelijke bussen, stapten we op treinen naar onze verschillende bestemmingen. De mijne ging noordwaarts om uiteindelijk in Kirkham aan te komen. Ik herinner me weinig of niets van die reis naar huis, noch over de duur ervan, maar het was laat in de middag toen ik eindelijk uitstapte op het station, bijna twee jaar nadat ik na mijn laatste verlof het huis had verlaten. Toen ik naar huis liep, kwamen er een paar mensen voorbij, maar geen ervan kende ik. Even daarna draaide ik mijn eigen straat in en zag dat van huis tot huis lijnen met vlaggetjes waren gespannen. Toen ik iedereen en iedereen mij had begroet, en alle vragen waren beantwoord, was het mijn beurt, en in alle onschuld vroeg ik waarom die vlaggetjes waren opgehangen. Tot mijn verbazing kreeg ik te horen "voor jouw thuiskomst". Dit verbaasde mij zeer, wat stelde ik nou voor, gewoon maar iemand die na de oorlog thuiskwam, die niets spectaculairders was overkomen dan een crash na een vijandelijke treffen tijdens een operationele vlucht?! Zo eindigde mijn verhaal voor vele jaren.

1984: Back Again

Het zou nog vele jaren duren voordat mijn verhaal zich vervolgde. In de onmiddellijke naoorlogse jaren had ik, ondanks herhaalde verzoeken om mijn ervaringen aan het papier toe te vertrouwen er een hekel aan om het ook te doen. Verslagen van de daden van soldaten, matrozen en vliegeniers overspoelden de literaire markt en allemaal waren deze zoveel boeiender dan mijn eigen omstandigheden. Echter, familie en vrienden die van tijd tot tijd fragmenten hoorden, bleven me op het hart drukken om mijn verhaal op te schrijven, maar steeds bleef mijn antwoord hetzelfde. Welk nut zou het hebben om oude herinneringen op te rakelen van vrienden die ik had gekend en die niet waren teruggekeerd? Zo verstreken de jaren.

Tijdens de zomer van 1983 waren we aan het genieten van een vakantie in Mayerhofen in de Oostenrijkse Alpen. Een beklimming van een bergweg leidde ons op een dag naar een plateau, van waaruit je kon neerkijken op de stad Mayerhofen. Zittend op een bankje, waar ik zat te rusten na de zware klim, maakte ik een toevallige opmerking over de wind-zak die waaide in de wind en waarom die daar geplaatst was. Mijn opmerking werd gehoord door een paar dat op het volgende bankje zat. Het antwoord was dat het was voor de lokale club van deltavliegers. Het was ongeveer 1000 meter boven de stad. Aangezien het antwoord op mijn vraag

werd gegeven in het Engels, maar met een spoor van een accent, vroeg ik of de man uit Zuid-Afrika kwam, maar in feite kwam hij uit Nederland. Dit leidde tot een verder gesprek en toen ik vroeg uit welk deel van Nederland antwoordde hij: Hengelo. Ik vertelde hem dat ik een aanzienlijke tijd had doorgebracht in Friesland in het noorden van het land, na te zijn opgepikt door het Nederlandse verzet na te zijn neergeschoten boven de Noordoostpolder in 1944, en ongeveer 6 maanden bij de plaatselijke huisarts had gewoond in Oostermeer. Op dat moment kwam zijn vrouw tussenbeide en vertelde dat haar broer lid was geweest van het verzet tijdens de oorlogsjaren, maar dat was in het oosten, bij de Duitse grens. Zoals gebruikelijk is als men mensen ontmoet op vakantie, wisselden we adressen uit en beloofden wij ze op te zoeken mochten wij ooit in Nederland komen. We gingen uiteen en het had

Bergingsofficier Zwanenburg houdt resten omhoog van Lancaster JA902 die in 1973 werden aangetroffen bij de aanleg van een kabel langs de Oosterringweg iets ten Noorden van Marknesse. De grootste delen van dit toestel kwamen neer langs de Lindeweg waar nu een betonnen kruis herinnert aan die crash.

zomaar hierbij kunnen blijven. Echter, later in datzelfde jaar, nam mijn vrouw thuis een telefoontje aan. Het was de stem van een buitenlander die Engels sprak, hij stelde zichzelf voor als een medewerker van het Radio Station in Hilversum. Het bleek dat deze zender een radioprogramma over de Nederlandse verzetsbeweging maakte en zij probeerden alle mensen te traceren, samen met eventuele geallieerde militairen die door het verzet waren geholpen. Het idee was dat ik naar Hilversum zou komen om deel te nemen aan het programma. Als dit niet mogelijk was, dan kon ik misschien naar Londen komen waar het gesprek kon worden gevoerd over een vaste verbinding, met dank aan de BBC. Alles voorafgaand aan mijn bezoek werd voorbereid door de Nederlandse Radio Omroep. Alle voorstellen werden gedaan terwijl ik aan mijn bureau zat in het District Taxateurs kantoor in Preston. Hoewel het aanbod verleidelijk was, weigerde ik het te accepteren, tot grote teleurstelling van mijn familie die het aanbod zagen als een kans om Nederland te zien en misschien het geheel tot een vakantie te maken. Terugkijkend na al die jaren was het misschien verkeerd om de uitnodiging af te slaan, misschien moest ik zijn gegaan, al was het alleen maar om mijn dank te betuigen aan de mensen die hun leven riskeerden namens mij.

Inmiddels werd er nagedacht over de zomervakantie, en de suggestie werd gedaan om, als ik mijn ervaringen niet op papier wil zetten, terug te gaan naar Nederland om mijn reis van 1944 na gaan in de vorm van een vakantie. Dat zou het op een na beste ding zijn om te doen. Met drie stemmen voor en één stem tegen, werd besloten dat dit de reis zou worden en in de vroege zomer van 1984 vertrok ik met mijn vrouw,

haar zus en mijn zwager, zeilend van Harwich naar Hoek van Holland. We hadden een week onderdak geregeld in een bungalowpark ergens in het midden van Zuid-Holland. Het idee was om deze plek tot een soort basis te maken van waaruit we mijn tocht zowel naar het noorden en het zuiden konden navolgen om daarna elke nacht terug naar onze basis te komen voor de nacht. Laat in de avond op een zaterdag aangekomen bij het bungalowpark, werd besloten dat we de volgende dag onze zoektocht zouden beginnen en dat Kaatsheuvel onze eerste bestemming zou zijn, want dit was de Nederlandse stad waar mijn vriend Paddy en ik onze laatste nachten hadden doorgebracht voordat we de grens naar België overstaken. Ik had de naam van deze stad en de naam van onze gastheer, de heer De Cock, pas ontdekt nadat de oorlog was afgelopen. Voordat we hem zoveel jaar geleden verlieten, had hij beloofd een briefkaart te versturen die ik had geschreven om mijn familie te laten weten dat ik levend en wel was. Trouw aan zijn woord, stond de briefkaart op mij te wachten toen ik eenmaal thuis kwam. Dus nu wist ik de naam van de stad en vervolgens via een brief, die hij naar me na de oorlog stuurde, kwam ik achter zijn naam en het adres van een van de leiders van het verzet.

Na het ontbijt reden we vol enthousiasme uit het park uit en begon de reis naar Kaatsheuvel waar we hopelijk in contact konden komen met een aantal van de mensen die Paddy en mij hadden geholpen in het verleden. Aan het eind van de ochtend bereikten we Kaatsheuvel en, tot onze verbazing leek de stad verlaten.

Alle winkels waren gesloten en er waren weinig tekenen van activiteit. Het was niet bij me opgekomen dat zondag in Nederland verwant was aan de zondagen in Engeland in

de vooroorlogse jaren, toen ook de kerkgang het geaccepteerde ding was op deze rustdag. Na het parkeren van de auto, liepen we door de bijna lege straten en we hadden geen idee waar met zoeken te beginnen. Mijn herinneringen aan het huis waar ik al die jaren geleden verbleef waren bijna nihil. Vanaf het station was het een verwoede fietstocht geweest, we waren de hele week binnen geweest zonder dat we een kans hadden gehad om ons te oriënteren. Het begon erop te lijken dat onze reis voor niets was geweest, dus besloot ik om te zoeken naar het adres op de brief die ik gekregen had nadat ik thuis was gekomen, Hoofdstraat 209, daar hadden we onze hoop op gevestigd.

Door een gelukkig toeval kwamen we bij een klein café dat open was, en omdat het inmiddels vroeg in de middag was, gingen we naar binnen met twee gedachten in het achterhoofd, om iets te eten en om misschien wat informatie te krijgen die ons kon helpen in onze zoektocht. Wij konden niet weten dat er een opeenvolging van gebeurtenissen zich zou ontfouwen, die weinig minder dan miraculeus was.

Omdat ik de kartrekker was, om het maar zo te zeggen, werd door de anderen verwacht dat ik alle vragen zou stellen. Bij het naderen van de toeg, vroeg ik de jonge man achter de balie, zoals mijn gewoonte was; "spreekt u Engels?" Hij knikte als antwoord. Na het herhalen van het adres Hoofdstraat 209, vroeg ik hem of hij wist waar dat was en ik legde hem de reden uit waarom ik het wilde weten. Hij dacht even na, ging toen weg om met iemand achter de schermen te overleggen. Na een paar minuten kwam hij terug, excuseerde zich, verliet het café en keerde 15 tot 20 minuten later terug. Het bleek dat hij was gaan zoeken naar dit adres, maar hij had geen geluk

gehad. Maar dat had hem blijkbaar niet weerhouden om bij mensen in de stad na te vragen, die er in de oorlogsjaren woonden. Helaas moest hij ons informeren dat een dergelijk adres niet meer bestond, en waar 209 had moeten staan, stond nu een complex van flats voor bejaarden, en daarvoor werd die plek bezet door een klooster dat was gesloopt om plaats te maken voor de flats. Onze hoop was erg hoog toen die jongeman het café verliet, maar die hoop vervloog nu snel. We aten onze lunch op en verlieten het café. Om een nog onbekende reden liepen we de straat langs en controleerden de huisnummers terwijl we liepen, bijna alsof we niet konden geloven wat ons was verteld.

De huisnummers gingen niet verder dan achter in de 190 zoals hij gezegd had. Terwijl we buiten de flats stonden te debatteren over wat te doen, kwam er een oudere dame naar buiten en liep onze kant op ergens naar op weg. Nogmaals ik paste ik mijn aanpak met de gebruikelijke vraag toe, maar ze begreep niet wat ik had gezegd, en met een glimlach liep ze door. Waarom verwachten wij Britten wanneer we in het buitenland altijd maar dat iedereen onze taal wel zal spreken? Buitenlanders die naar ons land komen, kennen op zijn minst een paar woordjes Engels, genoeg om vragen te stellen.

*Resten van Lancaster ED470 die in 2013 in Zelhem bij Arnhem werden opgegraven.
Bron:
warhistoryonline.com*

Op 12 mei 2014 was er op de loswal tussen Ketelhaven en de Ketelbrug een Open Dag over de berging van de Wellington Mk.X van piloot Reginald Airy die op 26 juni 1943 neerstortte in het IJsselmeer. Foto boven: de locatie van het wrak in het Ketelmeer. Foto onder: Bergingsofficier Arie Kappert bij een tafel vol vonsten. Foto's: Hans Hollestelle.

Het was op dat moment dat ons geluk omsloeg. Terwijl ik de bejaarde dame aansprak, had ik gemerkt dat er een auto voorbij reed en parkeerde en een vader en zoon stapten uit. Tot mijn verbazing kwam hij op ons af en vroeg in het Engels of hij kon helpen. Ik legde mijn dilemma uit, en wederom tot mijn verbazing stelde hij voor of ik hem wilde vergezellen. We zouden naar zijn moeder gaan, een bewoonster van de flats, die haar hele leven in de stad had gewoond. Misschien kon zij de informatie leveren die ik zocht. Zonder verdere omhaal volgden de vier van ons hem en al snel zaten we in het appartement van zijn moeder terwijl hij haar uitgelegde waarom zij plotseling werd geconfronteerd met

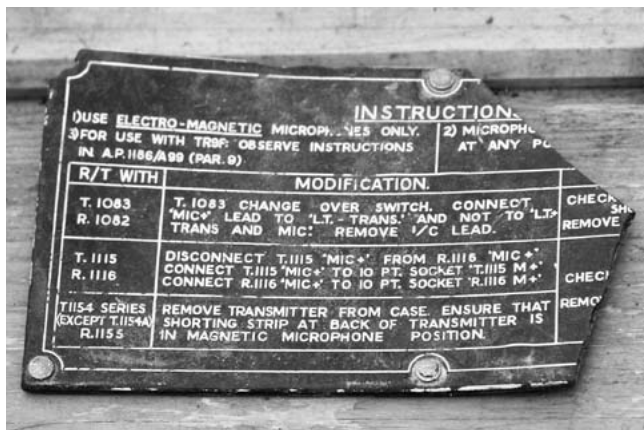
vier complete vreemden en nog Engels ook. De oude dame had aandachtig naar haar zoon geluisterd, dacht even na en antwoordde toen. Wat ze zei was dat in de tijd van de bezetting geheimhouding cruciaal was voor de leden van het verzet en hoewel ze zich bewust was dat een dergelijke organisatie had bestaan, had ze er geen kennis van. Maar ze wist dat de man die wijkagent was in de oorlog nog in Kaatsheuvel was en woonde in een verpleeghuis vlakbij. Misschien kon hij van enige hulp zijn. Hier nam de jonge man het gesprek over, "wisten we hoe men naar die plek moest komen?" En zo niet, dan zou hij ons de weg wijzen en ons de naam geven om naar te vragen. Vanwege Vaderdag was hij hierheen gekomen om zijn moeder mee naar huis nemen om deel te nemen aan hun viering. Als we hem in de auto volgden, zou hij ons maar al te graag naar het verpleeghuis leiden. Het was pas na een rit van zo'n vijf minuten, toen hij stopte, uitstapte en terugkwam om ons te vertellen dit de plek was en dat er een parkeerplaats

was aan de zijkant van het gebouw waar we gebruik van konden maken. We bedankten hem voor zijn vriendelijke en gulle hulp hebben we afscheid genomen en zijn het gebouw ingelopen.

We liepen het verpleeghuis binnen en in de hal was een kleine receptie waar een verpleegster zat. Ze keek op en stond op het punt te gaan spreken maar ik was haar voor met mijn gebruikelijke vraag. Opnieuw was er die bevestigende knik, dus vroeg ik haar of het mogelijk was om de heer X te spreken, de voormalige politiemann van Kaatsheuvel die, naar ik begreep in dit huis woonde en ik legde de reden van mijn verzoek uit. Tot mijn spijt werd me medegedeeld dat deze eerder die dag was opgehaald door zijn zoon om Vaderdag te vieren.

Toen ze mijn teleurstelling zag, stelde de verpleegkundige voor dat, als ik wilde, dat ze de zoon zou bellen en als zijn vader er nog was kon ik hem zelf spreken. Dit was meer hulp dan mijn stoutste verwachtingen. Een paar minuten later gaf ze me de telefoon en verliet de kamer. Na een voorzichtige "hallo, mag ik de heer X spreken?", antwoordde er een stem. De heer X sprak geen Engels, maar de stem, die van zijn zoon was, zou mijn vraag stellen aan zijn vader en aan mij zijn antwoord teruggeven. Helaas kon de oude heer ons niet aan verdere informatie helpen en de zoon verontschuldigde zich voor zijn vader door te zeggen dat diens geheugen begon te haperen vanwege de gevorderde jaren, maar hij wenste me veel succes met mijn zoektocht. Het begon er op te lijken dat, tenzij ik contact kon leggen met iemand van mijn eigen leeftijd die daadwerkelijk betrokken was geweest bij het verzet of iemand kende die in het verzet had gezeten, dat anders de zoektocht op

deze dag wel eens op niets zou kunnen uitlopen. We bedankten de verpleegster voor haar hulp, hoewel het niets had opgeleverd. Ik vroeg ik haar wat ik verschuldigd was voor het telefoontje, maar ze wuifde het weg met te zeggen dat ze alleen al blij was te hebben kunnen helpen.

Terug in de auto overlegden we over onze volgende stap. Het was halverwege de middag en op mijn voorstel werd besloten om ergens een plek te vinden om iets te eten. Nogmaals puur bij toeval, we reden Kaatsheuvel uit en kwamen bij een hotel. We stopten op de parkeerplaats gingen naar binnen om een kopje thee of koffie te drinken. Halverwege op de parkeerplaats gingen de hemelpoorten open en we renden het hotel binnen om te ontsnappen aan de regen. Onze

Onderdeel van de Wellington Mk.X van piloot Reginald Airy die op 26 juni 1943 neerstortte in het IJsselmeer. Foto's: Hans Hollestelle.

Karakteristieke onderdelen van de Wellington Mk.X van piloot Reginald Airy die samen met nog 4 bemanningsleden op 26 juni 1943 met de bommen nog aan boord neerstortte in het IJsselmeer. De berging is op maandag 19 mei 2014 afgerond.

plotselinge entree maakte dat de aanwezige gasten opkeken en iemand maakte een opmerking, vermoedelijk over de plotselinge stortbui. Na ons antwoord in het Engels viel er een moment een stilte. Nadat we om een tafel waren gaan zitten, kwam een ober onze bestelling opnemen, die was vier koffie en hij vroeg vervolgens of we op vakantie waren. Voor de vuist weg vroeg ik hem of hij iemand in Kaatsheuvel kende met de naam De Cock. Maar hij schudde zijn hoofd en keerde terug naar zijn plaats achter de bar. Een paar minuten later keerde hij terug en vroeg waarom we navraag deden over deze man. Ik herhaalde het verhaal dat ik in 1944 een week bij de heer De Cock had verbleven terwijl we probeerden om terug te keren naar Engeland, na te zijn neergeschoten na een aanval op Berlijn. Nogmaals teruggekeerd naar zijn plaats achter de bar, konden we aan de beweging van de hoofden zien dat er een geanimeerd gesprek plaatsvond. Dit keer kwam hij terug met een en al glimlach en vertelde dat in 1944 de heer De Cock in dat huis aan de overkant woonde en wees direct tegenover het hotel. Mijn metgezellen raadden me alle drie aan om daar even navraag te gaan doen.

We uitten onze dank aan de mensen van het hotel, keerden terug naar de auto terug en reden de korte afstand naar het huis aan de overkant. Mijn herinnering aan de weg was van een enkele rijbaan met weinig of geen verkeer, maar dat was 1944 en personenauto's bestonden nog bijna niet. Inmiddels was het een vierbaansweg met een middenberm geworden, en ik bevond me aan de verkeerde kant en moest met de stroom van het verkeer mee tot er een kruising kon worden gevonden. Gelukkig was die niet ver weg, en na het omkeren reden we terug naar het huis in kwestie.

We parkeerden langs de oprit en ik liep naar het huis. Voordat ik bij de voordeur aangekomen was, opende een heer van middelbare leeftijd de deur en kwam me tegemoet. Mijn gebruikelijke vraag werd aan hem gesteld, en tot mijn verbazing was zijn antwoord; "Ah, de Engelse vlieger" (wellicht hadden de mensen van het hotel hem gebeld over mijn vragen). Zijn opmerking verbaasde me en voordat ik kon antwoorden werd ik in het huis uitgenodigd. Toen ik vertelde hem dat er nog drie mensen in de auto zaten, vertelde hij me hen ook te halen. Zelfs in deze fase van mijn leven vind ik het bijna niet te geloven dat die uitgebreide gastvrijheid op die dag echt heeft plaatsgevonden. Eenmaal binnen werden we voorgesteld aan de vrouw en familie van de man, bestaande uit zijn zoon en dochter en haar echtgenoot. Onmiddellijk voelden we ons als oude vrienden en niet als indringers die plotseling waren neergedaald op Vaderdag en de familiebijeenkomst kwamen verstoren. Ik kwam er achter dat de man waarvoor ik was gekomen daar niet langer woonde, hij was vele jaren eerder verhuisd. Maar, zijn dochter woonde nog wel in de buurt, maar helaas lukte het niet om met haar in contact te komen. Het was vanaf het begin duidelijk dat deze mensen wisten van de geschiedenis van dit huis, en de rol dat het tijdens de Duitse bezetting had gespeeld, en ook over het verband met het verzet in die donkere dagen. Het was inmiddels laat in de middag op Vaderdag en we werden uitgenodigd om thee te blijven drinken met de familie voordat er verdere vragen aan mij werden gesteld. Dus vier totaal vreemde gasten genoten van een lichte maaltijd van thee met gebak bij deze Nederlandse familie, alsof we oude vrienden waren.

Lancaster ED427
van 49 Squadron van
vliegveld Fiskerton.
Bron:
aviationarchaeology.
co.uk

Toen de thee op was, kwamen de vragen. Wanneer had ik eigenlijk in het huis verbleven? Hoe lang had ik daar gezeten? Verbleef ik in de kelder, waarvan de ingang via een luik in de vloer voor de open haard was? Hoe lang duurde het mij om weer naar huis te komen nadat ik weer bij de heer De Cock was weggegaan, en nog veel meer vragen. Tijdens dit vragenuurtje, waren mijn vrouw en haar zus bezig met de kleinkinderen die zich best bij hen op hun gemak voelden. Hoewel ze niet in staat waren om onze vragen te begrijpen totdat ze werden vertaald door een van hun ouders, antwoordden ze heel gemakkelijk, zonder dat je iets van de verlegenheid ziet die men meestal bij jonge kinderen vindt als ze in het gezelschap van vreemden zijn. Na alle vragen over wanneer, waar en hoe, kwam de onvermijdelijke vraag; "Wil je na al die jaren het huis weer eens zien?" Toen we door het huis liepen zagen sommige delen er bekend uit, maar na verloop van bijna 40 jaar waren er natuurlijk dingen veranderd. Maar niet de achterste slaapkamer die Paddy en ik een week lang deelden; het uitzicht over de tuin was hetzelfde

als ik het me herinnerde en ook de houten uitbouw waar we vele malen hadden gezeten en aardappelen hadden geschild.

Sneller dan gewild, vonden we dat we deze familie weer alleen moesten laten met hun Vaderdag-viering en gingen we weer op weg terug naar onze "basis". toen we afscheid namen van deze mensen, die we waarschijnlijk nooit meer zouden zien, bedankte ik onze gastheer voor zijn vriendelijkheid en gastvrijheid. Wederom verraste hij me door te zeggen dat hij ons zou moeten bedanken voor wat we voor hen hadden gedaan. Deze eenvoudige uitspraak maakte een diepe indruk op mij op dat moment. Het leek erop dat wat deze ene Nederlander zei, het gevoel weergaf van het hele Nederlandse volk, alsof de schuld van dankbaarheid nooit zou kunnen worden terugbetaald.

Dit bezoek aan Nederland had een tweeledig doel, niet alleen om mijn herinneringen aan mijn gedwongen verblijf in dit land tijdens de laatste oorlogsjaren te doen herleven, maar ook als een vakantie zowel voor mijzelf

als voor mijn drie metgezellen. Daarom werd besloten dat we de volgende dag, maandag, zouden besteden aan het bezoeken van bezienswaardigheden, voordat de reis noordwaarts naar Friesland zou worden voortgezet. Mijn geheugen is een beetje onduidelijk over de plaatsen die we die dag bezochten maar een plaats die ik me wel herinner is de brug bij Nijmegen (die een rol speelt in de speelfilm "A bridge too far") en vervolgens het bezoek aan de Oorlogbegraafplaats bij Arnhem. Toen we op en neer wandelden tussen de rijen van grafstenen en de namen en leeftijden van de *Airborne*-militairen lazen die daar begraven lagen, maakte ik de opmerking tegen mijn vrouw dat het allemaal late tieners of vroege twintigers waren. Al snel herinnerde ze me eraan dat ik zelf ook een vroeg twintiger was op het moment dat deze jonge mannen aan hun eind kwamen. Nu ik de graven op laat middelbare leeftijd bekeek, vergat ik dat feit. Maar het lot had makkelijk voor mij ook een soortgelijke grafsteen op mijn laatste rustplaats in petto kunnen hebben. Dinsdag was de dag dat we naar het noorden zouden rijden naar Oostermeer, in de buurt van Bergum in Friesland, in een poging om het huis van dokter Van Leeuwen te vinden, waar ik in 1944 bijna zes maanden had doorgebracht. De reis verliep zonder problemen, de weg was goed en ik keek uit naar het richtingsbord voor Vollenhove. Dat was de stad waar we in 1944 onze reis noordwaarts begonnen. Na enige tijd reizen kwam er een richtingsbord dat de afslag naar Vollenhove aangaf, maar die wees naar rechts en niet naar links, wat ik verwachtte. We reden nu door de Noordoostpolder, nu volledig ontgonnen en ontwikkeld met nederzettingen en landbouwgebieden. Dit was het gebied waar ik op die noodlottige avond van 30 januari

1944 was geland met mijn parachute, maar in die tijd was het nog een enorm gebied met drainage-tochten en modder. Na een korte pauze tijdens onze reis voor koffie, reden we verder om uiteindelijk rond het middaguur aan te komen in Bergum. Hoewel ik eerder in Bergum was geweest, was dat slechts voor een paar uur geweest om in burgerkleding te worden omgekleed voordat we naar Oostermeer doorreisden. Daarom was het een verrassing om een bruisende stad en uiteraard het centrum van het omliggende gebied aan te treffen. We konden zonder problemen een plek vinden om wat te eten, en na een lichte lunch gingen we kijken naar wat informatie we konden vinden over Oostermeer en dokter Van Leeuwen. De toeristen-informatie leek de beste plek om te beginnen, maar we werden daar teleurgesteld omdat het personeel in het kantoor niets wist over een dokter Van Leeuwen in de omgeving. Ze zocht zelfs nog in het telefoonboek voor ons, maar tevergeefs. We kregen aanwijzingen over hoe naar Oostermeer te rijden en dus gingen we op pad, en ja hoor, het duurde niet lang of we waren in het dorp.

We reden langzaam door het dorp, en bekeken zorgvuldig elk huis dat we passeerden, maar niet één sprong in mijn herinnering. Toen we beseften dat we de rand van het dorp bijna hadden bereikt, zijn we langs de kant van de weg gestopt en overwogen we onze volgende stap. Ik begon te denken dat ik me na al die jaren had vergist en dat ik in het verkeerde dorp was, toen mijn vrouw zei "laten we nog even de bocht om rijden en als daar niets is, dan bedenken we wat anders". Toen we de bocht om reden kon ik me nauwelijks inhouden, want het huis waar we naar op zoek waren kwam in zicht. Toen ik de oprit naar

het huis bekeek, kreeg ik het vreemde gevoel alsof het pas gisteren was dat Paddy en ik afscheid namen van de goede dokter en zijn vrouw. Terwijl ik nog in de auto zat, kwamen meer herinneringen naar boven en ik keek naar het slaapkamerraam waar we zo lang achter hadden gezeten. Ik kon weer de condensstrepen zien, gemaakt door de Amerikaanse B-17 bommenwerpers als ze hoog boven ons diep Duitsland in vlogen, en de granaten van de luchtafweer die tijdens de nacht boven de Friese eilanden in de lucht ontploften terwijl de RAF de Duitse steden bleef bestoken. Een por bracht me uit mijn mijmering. "Ben je niet van plan om uit te stappen en aan te kloppen? We zijn niet helemaal hierheen gereden om hier alleen maar wat te zitten?" Zo sprak mijn wederhelft vanaf de achterbank. We lieten de auto op de weg staan, ik liep de oprit op en klopte op de deur. Na een tijdje werd de deur geopend en ik stond voor een jonge vrouw, een vreemde voor mij. Het enige wat ik kon bedenken om te zeggen was: "Dokter Van Leeuwen? "

De jonge vrouw antwoordde, gelukkig in het Engels, en vroeg me te wachten. Ze draaide zich om en ging terug het huis in, om na een paar minuten terug te komen met haar man. Hij begroette me met een handdruk en vervolgens vertelde hij me dat dokter Van Leeuwen met pensioen was gegaan en nu woonachtig was in Gouda, een stad in het zuiden van het land. Hij was duidelijk nieuwsgierig naar waarom ik dacht dat de dokter in het huis woonachtig was. Ik begon te vertellen dat ik daar in 1944 gedurende zes maanden had gewoond, waarna er een complete verandering over zijn gezicht kwam en ik naar binnen werd uitgenodigd. Toen ik vertelde dat ik drie metgezellen in de auto had, werd deze uitnodiging

uitgebreid naar hen. We werden met ons vieren de woonkamer in geleid en we werden uitgenodigd om te gaan zitten. Wederom kreeg ik het gevoel dat ik hier nog maar kortgelden was weggegaan. Hoewel de inrichting en het meubilair anders waren, was de kamer niet veranderd en ik herinnerde me de vele uren die ik in deze kamer had besteed aan het lezen van de romans van Dickens, waarvan mijn dokter een complete set bezat. Het gesprek ging natuurlijk over mijn periode in het huis en ik vernam dat de huidige bewoner ook de plaatselijke huisarts was en dat zijn naam Vriesinga was. Hij zou normaal in zijn praktijk zijn geweest rond deze tijd en zou pas 's avonds naar huis zijn teruggekeerd, maar die dag was de verjaardag van zijn zoon en hij was thuis gebleven. Het lot was ons goedgezind geweest. Onze gastheer stond erop dat we een kopje thee met wellicht wat taart zouden nemen voordat we weer vertrokken. Tijdens ons gesprek met de arts, verliet zijn vrouw de kamer en kwam kort daarna terug met een theeblad. Ze schonk een ieder van ons een kopje in en vroeg ons om onszelf

Het huis in Oostermeer waar Bill Cottam en Paddy Coyne een half jaar ondergedoken hebben gezeten. Goed te zien is ook de kwekerij die aangrenst aan de beschutte achtertuin van het huis van dokter Van Leeuwen.
Bron: GoogleMaps

te helpen met het gebak. Opnieuw ervaren de gastvrijheid van een Nederlandse familie aan vreemden, alsof we oude vrienden waren. Er volgde een kort gesprek tussen de twee Nederlanders, en de vrouw verliet de kamer

Ik was nog steeds aan het vertellen aan de arts wat er na het verlaten van Oostermeer allemaal was gebeurd toen zijn vrouw terugkeerde. Ze sprak tot haar man in hun moedertaal om hem, naar het leek, een belangrijke boodschap te vertellen. Inderdaad was het een belangrijke boodschap, maar niet voor de dokter, maar voor mij. Ik was verbaasd om te horen dat de arts vroeg of ik dokter Van Leeuwen

*De grafsteen in Vollenhove van de Nieuw Zeelander Jack Rule, piloot van de Lancaster van Bill Cottam.
Foto: Hans Hollestelle*

graag wilde spreken. Mijn gezicht moet complete verbijstering hebben vertoond want hij haastte zich om uit leggen dat dokter Van Leeuwen in zijn kantoor aan de telefoon was. Ik pakte de telefoon met enige aarzeling op en ik zei "Dokter Van Leeuwen?" Het antwoord was "Willem, hoe gaat het?" Ik moet bekennen dat ik bij het horen van die stem een brok in mijn keel kreeg en een paar seconden was ik sprakeloos. Nadat ik me herstelde slaagde ik erin om een soort van gesprek te voeren en zelfs te informeren naar mevrouw Van Leeuwen.

Inmiddels had ik mezelf weer herpakt en na een tijdje vroeg de dokter me of ik nog nieuws had over Paddy? Ik wist dat hij in Canada woonde. Ik moest toegeven dat ik niets had gezien of gehoord van mijn vroegere compagnon sinds we gescheiden raakten in het krijgsgevangenkamp. Het leek erop dat Paddy na de oorlog in contact was gebleven met de Van Leeuwens en hij had ze sindsdien een keer of twee bezocht. Een ander stukje informatie dat ik kreeg te horen was dat de bemanning van de Lancaster "Z for Zebra" samen waren begraven op een begraafplaats in Vollenhove. Tenslotte kreeg ik een uitnodiging van de dokter om ze in Gouda te bezoeken voordat we weer uit Nederland vertrokken en er werd afgesproken dat we de volgende donderdag in de namiddag zouden langskomen. Dus, nadat ik zijn adres had opgeschreven, rondde ik het telefoongesprek af en keerde terug naar de woonkamer, nauwelijks in staat om te zien door de tranen in mijn ogen. Het was een zeer aangrijpende ervaring geweest.

We vonden nu uit hoe het mogelijk was voor mij om met de dokter in Gouda spreken terwijl ik niet eens wist wat zijn adres of telefoonnummer was. Blijkbaar werd het idee geboren

De vijf graven van de bemanningsleden van Cottam in Vollenhove. Alleen hij en Paddy Coyne overleefden de crash van hun Lancaster bij Tollebeek.

Foto: Hans Hollestelle.

tijdens het gesprek tussen dokter Vriesinga en zijn vrouw terwijl we waren allemaal in de woonkamer zaten. De zoon van dokter Van Leeuwen was ook arts en had een praktijk in een nabijgelegen stad in Friesland en mevrouw Vriesinga had hem gebeld om het telefoonnummer van zijn vader te vragen. Daarna had ze de dokter gebeld en de situatie aan hem uitgelegd. Ze keerde daarna terug naar de woonkamer met de boodschap voor mij, terwijl dokter Van Leeuwen aan de andere kant van de lijn wachtte om met mij te spreken. Nog een voorbeeld van de moeite die deze bijzondere mensen deden om ons te helpen.

Het werd tijd om de dokter en zijn vrouw te verlaten zodat ze aan de slag konden met de voorbereidingen voor de verjaardag van hun zoon. Met hun goede wensen voor een prettige reis, namen we afscheid en begonnen de reis terug naar ons bungalow-park. Maar we moesten eerst stoppen bij Vollenhove en het kerkhof bezoeken. Nadat we de weg naar het zuiden weer hadden genomen, hadden we geen moeite om de kerk te vinden en we konden beginnen met zoeken naar de graven van de rest van mijn laatste bemanning.

Het zoeken duurde niet lang, want het kerkhof bevatte slechts enkele militaire graven. Ze lagen er alle vijf op een rij met hun naam, rang en de datum van hun dood; 30 januari 1944.

W/O. J.E. Rule Piloot
F/Sgt. K.R. Ball Bommenrichter
Sgt. E.A. Shorter Werktuigkundige
Sgt. J.J. Sloan Staartschutter
Sgt. G.A. Race Bovenschutter

Terwijl ik voor deze vijf grafstenen stond, prees ik mezelf wederom gelukkig. Het was duidelijk dat ze nooit in staat waren geweest om uit het vliegtuig te komen, omdat ze gevangen zaten in het toestel toen het brak, terwijl Paddy en ikzelf, die aan weerskanten van de hoofdlijger zaten, er gewoon uitgevallen waren. Zoals eerder op de dag het geval was toen ik had gesproken met dokter Van Leeuwen, werd ik door emoties overmand en vulden tranen opnieuw mijn ogen. Ik kon hen alleen maar herinneren als een toegewijde en competente bemanning van een bommenwerper, niet als vijf rottende lijken ergens op een buitenlandse begraafplaats.

Ik weet niet hoe lang ik naar beneden stond te kijken naar die vijf grafstenen, maar ik herinnerde me daar dat ik de laatste keer dat ik in het gezelschap van

deze vijf voormalige leden van de *RAF* geweest was, we al aan het anticiperen waren op een langzame afdaling over de Noordzee naar Cromer aan de kust van Norfolk en aan het plezier van een sigaret, na het ademen van alleen zuurstof in de afgelopen vijf uur. Maar het heeft niet zo mogen zijn, en nu stond ik hier mijn laatste eer te betuigen aan hen. Ik draaide me om en liet hen met rust. Het was een zeer sombere chauffeur die de auto die dag naar ons bungalow-park terugreed. Met nog een dag te vullen voordat we de Van Leeuwens in Gouda zouden bezoeken, zijn we wat gaan rondtoeren. De eerste stop de volgende ochtend was in Delft, de thuishaven van de Nederlandse keramiek. Het winkelen kon spoedig worden afgerond en omdat er nog tijd over was voor de lunch namen we een rondvaart door de grachten, die niet alleen interessant, maar ook ontspannend bleek. Na de lunch reden we naar Den Haag, we bekeken het Paleis van Justitie [Vredespaleis, red.] en we dwaalden rond door een model van de stad [Madurodam, red.]. Dit omvatte niet alleen de zakelijke gebouwen en woonwijken, maar ook een luchthaven, compleet met modelvliegtuigen en al het andere wat in het echt ook te vinden is. Ook een complete haven, met pakhuizen, boortorens, rangeerterreinen en modellen van verschillende soorten schepen. Het was erg de moeite waard om te bezoeken. Omdat ons bezoek aan de Van Leeuwens pas na de middag was afgesproken, brachten we de ochtend ontspannen door en aten een lichte lunch voor we naar Gouda reden. We hadden enige moeite om het gegeven adres te vinden, maar uiteindelijk bereikten we het huis. De dokter en zijn vrouw moeten naar ons uit hebben gekeken. Ik was nog niet uit de auto gestapt of de dokter zelf kwam uit het

huis naar ons toe gelopen en begroette me met een warme handdruk. Nadat er bijna 40 jaar was verstreken kon ik nu opnieuw kennismaken met de man die me zo lang geleden had geholpen om zo lang uit de handen van de Duitsers te blijven. In het huis werd ik begroet door mevrouw Van Leeuwen en stelde haar voor aan mijn vrouw, haar zus en mijn zwager.

Zoals ook bij eerdere gelegenheden toen we mensen in hun eigen huis ontmoetten, voelden we ons direct helemaal op ons gemak. Na de begroeting en de inleidende woorden, draaide het gesprek natuurlijk om mijn verblijf bij hen in Oostermeer. Ik was erg verbaasd om te horen dat ze maar twee weken voordat Paddy en ik in hun huis waren aangekomen, getrouwd waren. Van het een kwam het ander en al snel werden anekdotes verteld over ons verblijf in Oostermeer. Het aantal dingen dat bij me bovenkwam was verrassend. Bijvoorbeeld, in de eerste dagen van ons verblijf hadden we geen sigaretten en ik vertelde hoe Paddy en ik op een geschikt moment wachtten om de asbak te legen en de peuken te redden die mevrouw Van Leeuwen had weggegooid. Zij verraste me door te vragen of we ons wel eens hadden afgevraagd waarom de peuken nog zo lang waren geweest: ze had ze dus opzettelijk achtergelaten om onze behoefte aan een sigaret te kunnen bevredigen. Toen kwamen we bij het onderwerp van het boter-maken en ik vroeg waarom ik er altijd voor werd gekozen om dit werk te doen? "Dat is eenvoudig uit te leggen", zei de dokter, "als je het niet had gedaan? Wat zou je anders hebben gedaan om de tijd te doden?" En zo ging de tijd voorbij, aangenaam herinneringen ophalend. Toen de middag vorderde werd er thee geserveerd en de dokter zei dat hij een verrassing voor mij had.

Tijdens het avondeten, ging de telefoon. Aan de tafel terugkomend vertelde de dokter dat de verrassing een beetje vertraagd was door onvoorziene omstandigheden. Dit was zelfs nog verwarrender en nog meer intrigerend. Maar ik hoefde niet te lang meer te wachten. We waren net klaar met eten of de deurbel ging. Ik hoorde de dokter met iemand spreken, maar begreep niet wat hij zei.

Toen hij in de kamer terugkwam, werd hij gevolgd door een dame van middelbare leeftijd, die rondkeek en toen recht op me af liep, en me een dikke omhelzing en een kus gaf, toen weer achteruit stapte en met een brede glimlach op haar gezicht voor me bleef staan. Voor een moment of twee keek ik terug en toen drong het tot me door en herkende ik haar. Dit was kleine Rita, de nicht van de dokter die ik in 1944 voor het laatst had gezien toen zij mij een kus had gegeven voordat we vertrokken naar het station. Wat een verrassing! Nu pas zag ik de jonge man die achter Rita stond, hij draaide zich om en ze vertelde hem dat dit een van de vliegers was die tijdens de oorlog in

Oostermeer hadden verbleven toen zij daar ook was. Het was, naar bleek, haar oudste zoon. Bijna onmiddellijk na het telefoongesprek dat ik met dokter Van Leeuwen had, heeft hij Rita gebeld en haar verteld over mijn aanstaande bezoek. Blijkbaar had ze haar oom op het hart gedrukt dat hij ons in geen geval mocht laten weggaan voordat zij was aangekomen. Ze zou onmiddellijk nadat ze klaar was met haar werk naar Gouda komen. Zij woonde een kilometer of zestig verderop maar dat schrok haar niet af te komen, maar ze was voor het vervoer afhankelijk van haar zoon en dat was de reden dat ze laat was. Van een 9-jarig meisje naar een volwassen vrouw van bijna 50 jaar, en al twee keer gescheiden. Waar waren al die jaren gebleven? Haar zusje Elli was gelukkig getrouwd en woonde in Hamburg. Ze was enkele jaren na de oorlog getrouwd met een Duitse jongen. Ze zou graag daar ook aanwezig zijn geweest, maar de afstand naar Hamburg was te groot. Toch was het leuk om te horen dat zelfs een zes jaar oud meisje, zo oud was ze toen, zich "Oom Pat en Meister" herinnerde.

Foto gemaakt in 1984 in Gouda bij het echtpaar Van Leeuwen thuis. Staand achter de bank: Bill Cottam. Zittend v.l.n.r. Rita, dokter van Leeuwen en mevrouw van Leeuwen. De foto is gemaakt door mevrouw Cottam. Bron: Vic Cottam.

*Snippers aluminium
worden nog regelmatig
gevonden door de
boer die de kavel
bewerkt langs de
Lindeweg waarboven
op 3 januari 1944 de
Lancaster JA902 van
piloot Jack Weatherill
in de lucht is ontploft.
Er zijn maar van vier
bemanningsleden
resten teruggevonden.
Drie bemanningsleden
zijn nooit gevonden.
Foto's: Hans
Hollestelle*

Toen de opwindig van de komst van Rita wat was afgenomen, keerde het onderwerp nogmaals terug naar wat er met Paddy en mij was gebeurd nadat we uit Nederland vertrokken en werden opgepakt in Antwerpen. Het leek erop dat de ontsnappingslijn niet zo goed was als werd gedacht, want we waren verraden aan de Duitse SS door een Nederlands meisje die een verhouding had met een Duitse officier. Blijkbaar gaf ze hem informatie over geallieerde militairen die op doorreis waren in Antwerpen. Toen zei de dokter heel rustig, alsof hij een trivialeit aan het bespreken was; "maar ze betaalde een prijs, ze werd veroordeeld en opgehangen door haar eigen mensen zonder te zijn berecht". Sneller dan we wilden kwam de bijeenkomst tot een einde. Rita zei het eerst dat ze moest gaan maar wij moesten ook terug naar ons bungalowpark. Zo eindigde voor mij een zeer gedenkwaardige dag. Ik had het contact hersteld met twee mensen die ik nooit zou vergeten en aan wie ik eeuwig dankbaar zal zijn voor wat ze voor mij gedaan hebben. En niet te vergeten ook alle andere leden van de Verzetsorganisatie die betrokken waren

bij onze treinreis door bezet Nederland, niet in het minst de jonge dames die als koeriers optraden.

Als ik me de periode herinner die ik doorbracht bij leden van het Nederlandse verzet in dat jaar 1944 vraag ik me af hoeveel Engelse en andere geallieerde piloten werden geholpen door deze goede mensen, met groot risico voor zichzelf en hun families. Natuurlijk gebeurde het niet alleen in Nederland maar ook in Frankrijk, België en de andere bezette landen tijdens de oorlogsjaren. Gelukkig hebben de bewoners van Engeland sinds de dagen van de Normandische invasie bijna 1000 jaar geleden geen bezetting door een vreemde mogendheid meer ervaren. Ik mag hopen dat de bevolking van Groot-Brittannië, mocht er zich in Engeland een soortgelijke situatie voordoen, zich dan even goed zouden opstellen. Het moet zeker geen pretje zijn geweest om zo lang te moeten leven als die mensen, voortdurend op je hoede zijn en in veel gevallen bang om zelfs maar hun burens te vertrouwen. Angst voor verraad en gevangenisstraf of zelfs executie moeten altijd aanwezig zijn geweest

in hun gedachten, maar toch, ondanks deze bedreigingen, waren velen toch bereid om alles te riskeren om degenen die nog steeds vrij van tirannie waren, te helpen.

Bij het opschrijven van al die gebeurtenissen van zoveel jaren geleden, worden herinneringen gewekt aan mijn collega's, vooral tijdens de mars van Bankau naar Luckenwalde; "Geordie" Robinson, die aan bevriezing leed en bij wie een deel van zijn grote teen geamputeerd moest worden. Jackie Boyes, de kleine bruisende Yorkshire schooier, die verantwoordelijk was voor het verkrijgen van mijn Duitse identiteitspapieren en het doorzenden ervan aan mij, zodat ze op me lagen te wachten toen ik thuis kwam. George Bairstow, een andere man uit Yorkshire, die samen met Jackie Boyes, beide leden van een *Halifax*-bemanning, "goudvis" mannen genoemd werden omdat ze waren geland in het water van de Noordzee. De grote "Mac" McDonald, de Canadees, houthakker in het burgerleven. Art Arsenault, een andere Canadees uit Quebec die Frans zowel als Engels sprak, maar in een gesprek

*Langs de Lindeweg in de Noordoostpolder staat een monument (foto boven). Het propellerblad op de foto links vertoont overduidelijke sporen van de explosie. Het betreft een propeller van de binnenste motor die het dichtst bij de ontplofende bommenlading zat. De propeller op het terrein van Museum Schokland is ook afkomstig van dit toestel maar is veel minder beschadigd geraakt (zie p. 102)
Foto's: Hans Hollestelle*

had ik moeite hem te volgen met mijn school-Frans”. Bill Perry, nog een andere Canadees, die werd opgepakt door de Duitse *Wehrmacht* op slechts een paar kilometer van de Zwitserse grens. En nog veel meer kennissen wiens namen ik allang ben vergeten.

Nadat onze vakantie uiteindelijk was voltooid, keerden we terug naar huis. Maar het verhaal was nog niet afgerond omdat ik een paar weken later een brief kreeg met een poststempel uit Nieuw-Zeeland. Dat was een raadsel voor mij omdat ik niemand ken op dat deel van de wereld. Tot mijn verbazing was het afkomstig van de heer S. De Cock, de man in wiens huis we verbleven vlak voor de overtocht naar België. Het lijkt erop dat hij na ons bezoek aan Kaatsheuvel moet zijn benaderd door zijn dochter die hem heeft verteld van mijn vragen over hem.

Hij had de moeite genomen om mij te schrijven vanuit zijn huis in Nieuw-Zeeland. De verbinding met het verleden vernieuwen na onze korte eerste kennismaking van zo'n zeven dagen, zo'n 40 jaar eerder. Zou ik het geheugen hebben om me een persoon te herinneren uit de velen die door zijn handen moeten zijn gegaan? Ik betwijfel het.

Achteraf terugkijkend had ik misschien het aanbod om in dat Nederlandse radioprogramma te verschijnen moeten aannemen. Misschien had ik een aantal andere leden van de verzetsorganisatie ontmoet en eventueel enkele fortuinlijke militairen die ze geholpen hadden, zoals ik dat ook was. Ook zou ik enig inzicht in de brieven hebben gekregen die ik na de oorlog ontving, maar die in het Nederlands waren geschreven, en die tot aan de dag van vandaag zijn nog niet zijn vertaald. Ik denk dat het meest memorabele van mijn terugkeer naar Nederland was het feit dat dokter Van Leeuwen mij het

adres kon geven van mijn strijdmakker en radio-operator Paddy Coyne die nu woonachtig was in Vancouver, Canada. Het bleek dat Paddy en zijn vrouw kort na het einde van de oorlog geëmigreerd waren en in de daaropvolgende jaren een succesvolle houthandel hadden opgebouwd. Hij was naar bleek al twee of drie keer teruggeweest naar de familie Van Leeuwen en had door de jaren heen regelmatig contact met hen gehouden. Als vervolg hierop belde ik mijn oude strijdmakker na mijn thuiskomst, maar het kostte enige uitleg, voordat de herkenning tot hem doordrong. Hij moet in de vroege stadia van zijn ziekte zijn geweest op dat moment, want ik vernam later van zijn vrouw dat zijn geheugen begon te vervagen en dat hij moeite met het herinneren van gebeurtenissen, zelfs al van 24 uur eerder. Hoewel ik blij was om opnieuw contact met hem te hebben gelegd, was ik bedroefd om me te herinneren dat de laatste keer dat ik hem zag hij een typische Ier vol met bravoure was geweest maar dat hij nu weinig of geen interesse in het leven toonde.

Het afgelopen jaar [1999, red.] hoorde ik van Paddy's vrouw Molly, dat zowel dokter als mevrouw Van Leeuwen inmiddels waren overleden. Ik voel meer dan een beetje wroeging dat ik niet op regelmatige basis contact met hen had onderhouden, gelet op wat ze voor mij hadden gedaan.

Geruime tijd na mijn bezoek aan Nederland zou ik nogmaals worden herinnerd aan deze traumatische tijd. In juli van 1995, kwam er van een adres in Ontario, Canada, een brief met de vraag of ik ook informatie kon geven over de ontsnappingslijn georganiseerd door de *Groep Andre Wijlen*, waarvan Simon de Cock een actief lid was geweest. Een andere herinnering die terugkwam liep via

*De grote kathedraal van Ely in Cambridgeshire, Engeland is een oude Bisschopszetel. In Ely Cathedral hangt een lijst van alle vliegers die niet waren teruggekeerd van missies boven vijandelijk gebied tijdens de Tweede Wereldoorlog.
Bron: en.wikipedia.org*

een *RAF*-tijdschrift, waarin mensen hadden geschreven om informatie te vragen over voormalige militairen. De gevraagde informatie ging over de verblijfplaats van sergeant Pat Coyne en sergeant Bill Cottam, leden van de bemanning van *Lancaster "Z for Zebra"*, neergeschoten op 30 januari 1944. Uit nieuwsgierigheid belde ik het nummer dat in de advertentie stond vermeld en het bleek dat de broer van sergeant Race de persoon was achter de vraag. Helaas kon ik hem alleen maar een korte beschrijving geven van de gebeurtenissen in die nacht. Het was zo lang geleden, en het gebeurde in een flits, om zo te zeggen. Ik had slechts herinneringen aan de eerste ontploffing van kanonvuur van de nachtjager, het plotselinge verlies van hoogte, de klim terug omhoog en het bevel om eruit te springen, om vervolgens weer bij bewustzijn te komen toen ik naar beneden viel en mijn parachute opende. Ik kon hem het postadres van Paddy Coyne in Canada geven. Enige tijd

later kreeg ik van hem een foto van het gedenkteken bij de kleine kerk in het dorp Warboys samen met het bericht dat er in *Ely Cathedral* een lijst hing van alle vliegers die op operationele vliegvelden waren gestationeerd, die niet waren teruggekeerd van missies boven vijandelijk gebied. Het lot kwam opnieuw tussenbeide in mijn leven om nog een deel aan het verhaal toe te voegen. Toevallig studeerde mijn oudste kleindochter aan het *Magdalene College* in Cambridge. Een uitnodiging van haar ouders, mijn dochter en zwager, om bij mijn kleindochter op bezoek te gaan werd gretig door mij aanvaard, maar ik moet bekennen met een bijbedoeling in mijn achterhoofd. Hier deed zich een prachtige gelegenheid voor om mijn oude vliegveld opnieuw te bezoeken en misschien de lijsten van vermiste personen te bekijken in de kathedraal van Ely. Dus, na een dagje in Cambridge bij kleindochter Caroline, reden we de volgende dag eerst naar

28. propeller van een Lancaster bommenwerper
neergestort in 1944 ten oosten van Emmeloord
bruikleen: familie Blijdorp uit Luttelgeest

het dorpje Warboys, en vervolgens naar Oldhurst, een klein gehucht in de buurt. Ik was verbaasd om nog een wegwijzer aan te treffen met de bordjes "Warboys Airfield" en een pijl die de weg wijst. Helaas was dit de enige herinnering aan de voormalige basis van 156^e Squadron, nr. 8 groep (*Pathfinder Force*) Bomber Command, Royal Air Force.

Fabrieksgebouwen bezetten nu de plek waar ooit de kantoren, kantines, slaapbarakken, hangars en de Lancaster bommenwerpers stonden, waarvan er zoveel vertrokken op hun operationele missies om vervolgens nooit meer terug te keren.

Propeller van de Lancaster JA902 van piloot Jack Weatherill op het terrein van Museum Schokland. Duidelijk is te zien dat deze propeller nog draaide toen haar bladen de grond raakten.
Foto: Hans Hollestelle

Vervolgens naar het stadje Ely gereisd voor een bezoek aan de kathedraal. In dit oude gebouw en opgesloten onder glas, lagen de gegevens waarvoor ik was gekomen met de namen in alfabetische volgorde. Was het relatief eenvoudig om de namen van mijn laatste crew van Lancaster "Z for

Zebra" te vinden, omdat ik de datum wist; 30 januari 1944. Maar ik had meer moeite met het vinden van de leden van de bemanning van Lancaster ND380 "T for Tommy" die eerder die maand vermist raakte terwijl ik in het ziekenhuis in Ely verbleef. Toen ik de lijst met namen van vermisten onder de letter "c" doorzocht, vond ik de naam van vlieger-officier G.C. Cairns en de datum 3 januari 1944. Nu wist ik zeker dat de oorspronkelijke bemanning van mijn eigen Lancaster ND380 "T for Tommy" aan een fataal einde waren gekomen en in de nacht van 3 januari 1944 de terugreis niet hadden gehaald. Na verder zoeken kwam ik een onbekende naam tegen; lucht-luitenant J.C. Ralphs (orde: *Distinguished Flying Medal*) (navigator), die mijn plaats in de bemanning moet hebben ingenomen. Er waren twee namen die ik niet kon vinden; Jack Haywood (bommenrichter) en Bill Basker (topboordschutter). Zou het kunnen dat ze uit Lancaster ND380 "T for Tommy" waren ontsnapt, zoals Paddy en ik was gelukt uit "Z for Zebra"? Of waren ze te zwaar verminkt om te kunnen worden geïdentificeerd? Ik zal het antwoord nooit weten. Terugkijkend moet ik denken aan een bijgeloof dat veel voorkwam onder bemanningen van bommenwerpers in die periode. De zeven leden van een Lancaster-bemanning werd een familie, om zo te zeggen, met volledig vertrouwen in elkaar. Als, om een of andere reden, een vreemde een origineel bemanningslid moest vervangen, werd dat beschouwd als een slecht voorteken en het geluk dat de bemanning bij eerdere operaties had gehad zou stuk zijn. Tot op zekere hoogte was dit bij mij het geval. Ik werd vervangen door luitenant Ralphs en mijn bemanning overkwam een ramp. Ook verving ik Charlie Reeves als navigator in

Lancaster "Z for Zebra" en werd ook neergeschoten. Als ik geen aanval van ontstoken amandelen had gehad en Charlie Reeves zou niet getroffen zijn geweest door bindvliesontsteking, zou dit verhaal misschien nooit zijn geschreven en misschien zouden beide bemanningen gelukkig zijn gebleven en hadden hun tour van 45 missies afgerond, in plaats van slechts de helft. Wie weet?

Er zijn talloze verhalen geschreven over de Tweede Wereldoorlog sinds 1945 en de daden van durf waren legio. Ik hoop dat dit verhaal wordt opgevat als geschreven door een gewoon mens, die net als vele anderen in een situatie terecht kwam die totaal vreemd voor hem was en hij maakte gewoon het

beste van de dingen die gebeurden, zonder te denken aan glamour of officiële erkenning. Een klus moest worden uitgevoerd en ik deed precies dat, met het beste van mijn vermogen. Na vele jaren van smeken en onderhandelen door verschillende leden van mijn familie, heb ik de ervaringen die ik meemaakte eindelijk op papier gezet, uit de tijd dat ik dienden bij de *RAF* tijdens de Tweede Wereldoorlog, in de hoop dat mijn kleinkinderen enig inzicht kunnen hebben in de wijze waarop de leven van gewone mensen volledig en volkomen op zijn kop kan komen staan door een conflict tussen naties.

#

Literatuur

- "De dag van de Liberator" door Jan J. van der Veer. Uitgeverij de Friese Pers bv, Leeuwarden, (1980). Boek over de B-24 H Liberator van piloot LeRoy Hansen die op 13 november 1943 een noodlanding maakte in het Lemster Hop.
- "De bevrijding van het Nederlands Onderduikers Paradijs" door Aaldert Pol. Schokland Reeks No.4, (1995). Krijgsgeschiedenis en documentatie over de Noordoostpolder tijdens de Duitse bezetting.
- "Vlucht van Vliegend Fort eindigt in de Noordoostpolder". Uitgave van de Gemeente Noordoostpolder, (1995). Over de crash van piloot Bob Harrah in zijn B-17 "Flying Fortress" die op 7 juli 1944 neerkwam in de Noordoostpolder.
- "Geborgen in de Polderklei" van Bert Wijs, Project Ongeland (2014).
- "Canon Noordoostpolder", meerdere auteurs. Emmeloord (2013).
- "In een benauwde tijd aan de zee ontruikt". van D.A. Klumpje. Herinneringen van een kampklerk. Noordoostpolder 1941-1944. Uitgeverij IJsselacademie Kampen, (1997).

Films op YouTube

- "Some of our airmen are no longer missing". Britse documentairefilm uit 1981 o.a. over de bergingen in Flevoland en Overijssel van vliegtuigwrakken door Bergingsofficier Zwanenburg.
- "Nightbombers" een Britse documentairefilm uit 1981 over de nacht-bombardementen in de Tweede Wereldoorlog.

Internet

- www.teunispats.nl
- www.sglo.nl
- www.zzairwar.nl
- www.ikme.nl

Bill Cottam & Paddy Coyne - JA702 - in Friesland, 1944

*Bill Cottam (l) en
Paddy Coyne (r) in
Friesland in 1944.
Foto: teunispats.nl*

Dit verhaal is in het jaar 2000 opgeschreven door de navigator Bill Cottam van *Lancaster Mk.III JA702 GT-Z "Z for Zebra"* die op 30 januari 1944 neerstortte bij Tollebeek. Het toestel was op weg terug naar Engeland na een bombardementsvlucht boven Berlijn maar werd uit de lucht geschoten door de Duitse *Messerschmitt Bf-110* nachtjager van *Oberleutnant Hans-Heinz Augenstein* van *7.NJG1 (Nacht Jager Gruppe 1)*. Na een duikvlucht kon de Nieuw-Zeelandse gezagvoerder en piloot Jack Rule het toestel kort weer onder controle krijgen, maar hij had nog niet het bevel gegeven om het toestel per parachute te verlaten of het brak in de lucht in tweeën.

Navigator Bill Cottam en de boord-werktuigkundige Paddy Coyne, die hun werkplek hadden op de plek waar het toestel in tweeën brak, werden

de lucht in geslingerd maar konden zich dankzij hun parachute redden. De rest van de bemanning had geen schijn van kans om nog uit de helften van het vallende vliegtuig te komen. De resten van het toestel stortten iets ten noorden van het huidige Tollebeek neer. De bemanning ligt sindsdien in Vollenhove begraven.

Cottam en Coyne werden geholpen door het verzet en zaten een half jaar in Oostermeer bij Drachten ondergedoken bij de plaatselijke huisarts. Na een half jaar kwamen ze met hulp van een ontsnappingslijn tot Antwerpen waar ze na verraad door de Duitsers werden opgepakt. Ze brachten de rest van de oorlog in krijgsgevangenschap door.

###